

Universita Karlova v Praze
Filosofická fakulta

Diplomová práce

2012

Daniel Vaněk

Universita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav Blízkého východu a Afriky

Diplomová práce

Daniel Vaněk

Židovské osídlení v Chrudimi a okolních obcích

Jewish Settlement in Chrudim and Surroundings

Praha 2012

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiřina Šedinová, CSc.

Chtěl bych poděkovat v první řadě vedoucí mé diplomové práce, paní doc. PhDr. Jiřině Šedinové, CSc., za to, že jsem mohl napsat tuto práci pod jejím vedením a za cenné rady, podněty a připomínky, vycházející z její dlouholeté praxe a hlubokých znalostí v tomto oboru. Dále bych rád poděkoval za mnoho cenných informací a kontaktů řediteli Státního okresního archivu v Chrudimi panu Mgr. Ivo Šulcovi, pracovníci chrudimského archivu paní Mgr. Alžbětě Langové za poskytnutí údajů o židovských obyvatelích Chrudimi ze sčítání lidu od r. 1857 do r. 1921, dále archiváři Regionálního muzea v Chrudimi panu Mgr. Petru Horáčkovi za poskytnutí materiálu zejména obrazového a za pomoc při jeho vyhledávání. V neposlední řadě patří můj dík za cenné rady pracovníkům Židovského muzea v Praze panu Jiřímu Fiedlerovi za cenné rady zvláště v úvodu mé práce a za cenné informace rovněž panu Mgr. Danielu Polakovičovi.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis:

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Židé a město Chrudim.....	9
3. Chrudimské domy vyprávějí.....	16
3.1. Chrudim I.	16
3.2. Chrudim II.	55
3.3. Chrudim III.	63
3.4. Chrudim IV.	70
4. Židovské osídlení v okolí Chrudimi.....	94
5. Závěr.....	98
6. Resumé.....	100
7. Příloha.....	102
7.1 Chrudimský židovský hřbitov – seznam pochovaných osob podle existujících nebo zdokumentovaných náhrobků a jmen vytesaných na náhrobky dodatečně in memoriam.....	102
7.2 Rejstřík osob.....	106
8. Seznam použité literatury a pramenů.....	114

Abstrakt

Ačkoli se Židé vyskytovali v Chrudimi již od doby Přemysla Otakara II., byli zde, alespoň podle dostupných pramenů elementem spíše výjimečným, až do poloviny 19. století, kdy se vlivem legislativních změn otvírají nové možnosti a stěhují se sem Židé ponejvíce z okolních venkovských obcí. Tím začíná období největší prosperity chrudimské židovské pospolitosti, které trvalo až do druhé světové války. Tehdy byli zdejší Židé plnohodnotnými členy české společnosti a podíleli se všestranně na prosperitě města Chrudimi a diplomová práce nyní sleduje stopy, které v historii Chrudimi zanechali, a zmiňuje se i o okolních obcích, ze kterých část chrudimských židovských rodin pocházela.

Klíčová slova: Žid, židovská obec, spolek Israelitů, Jad Vašem, Chrudim, Heřmanův Městec, Chrast, Hroubovice, Luže, Přestavlky, Dřevíkov, Hlinsko, Zájezdec.

Abstract

However the Jews were present in Chrudim already from the time of Přemysl Otakar II., their presence there was rather a rare phenomenon until half of the 19-th century, when, due to the legislative changes, the Jews were given new opportunities and started to move from the surrounding country communities and villages to Chrudim. That was the beginning of the time of the greatest prosperity of Chrudim's Jewish community, which continued until the World War II. During that time the Jews there were fully respected members (citizens) of the Czech society and were fully involved in the prosperity of the town, and the Thesis follows the traces, that Jews have left in the history of Chrudim, and also the surrounding Jewish communities, from which part of the Jewish families of Chrudim came, are mentioned here.

Key words: Jew /Jewish/, Jewish community, Yad Vashem, Chrudim, Heřmanův Městec, Chrast, Hroubovice, Luže, Přestavlky, Dřevíkov, Hlinsko, Zájezdec.

1. Úvod

Mým cílem je vytvořit práci, která by byla podobným oživením paměti, jako jsou známé *Stolpersteine*, česky zvané „kameny zmizelých“ malé pamětní kameny v dlažbě chodníku před každým domem, ve kterém před velkou katastrofou druhé světové války žili Židé. Je to připomínka zmizelých obyvatel Chrudimi, jejichž osudy se váží ke konkrétním místům a domům a kteří se podíleli na podobě a prosperitě tohoto města a jejichž rodiny zde připomíná dnes maximálně nápis na některém z ještě dodnes dochovaných náhrobků na místním židovském hřbitově – měli-li to „šťěstí“ a dožili svůj život ještě v čase svobody a nedožili se nacistické persekuce druhé světové války. Těžištěm této práce je ale období nikoliv pouze těsně před deportací do nacistických koncentračních táborů, nýbrž se snažím zmapovat rozvoj židovské pospolitosti v Chrudimi v době především od druhé poloviny 19. století až do tragického konce existence této komunity.

Informace o historii města Chrudimi jsem čerpal převážně ze zdrojů publikovaných chrudimským Městským úřadem, a to jak z internetových stránek města Chrudim (především informace o historii města obecně), tak z knihy o významných osobnostech Chrudimska, jejímž autorem je chrudimský místostarosta Pavel Kobetič, a z regionálního tisku (především informace o významných osobnostech, s Chrudimskem tak či onak spjatých) a v neposlední řadě z knihy Ivo Šulce „Chrudim“ z edice „Zmizelé Čechy“. Nutno přiznat, že na webových stránkách o podílu židovského obyvatelstva na dění a prosperitě města Chrudimi není mnoho k nalezení, ale dočteme se více o židovské komunitě v Heřmanově Městci – k tamní židovské obci ostatně také patřili i Židé z Chrudimi a z okolních vesnic a městeček až do druhé světové války. Zde si dovoluji spatřovat a s úctou vzpomenout mimo jiné velké zásluhy pana Ladislava Mareše, který byl posledním reprezentantem židovského osídlení Heřmanova Městce a byl mj. i jedním ze zakladatelů Společnosti ochránců židovské kultury v Heřmanově Městci a velmi se zasloužil o předání odkazu heřmanoměsteckých Židů dalším generacím. Co však město Chrudim neprezentuje na internetových stránkách, to do značné míry dohánějí publikace, které o Chrudimi a její historii vycházejí. Základní údaje z archivních materiálů, které se židovského osídlení ve městě Chrudimi týkají, byly během nedávné doby do značné míry zpracovány. Důležité dochované údaje ze sčítání lidu z let 1869, 1880 a 1900 týkající se židovského obyvatelstva Chrudimi byly spolu s dalšími užitečnými informacemi zveřejněny v 30. svazku edice Chrudim pod názvem „Židé v Chrudimi“ zásluhou autorky Alžběty Langové

a Renáty Růžičkové. Dalším užitečným zdrojem mi byl při hledání informací o konkrétních židovských rodinách i projekt „Zmizelí sousedé“. Hlavním zdrojem podrobných informací o osudech židovských obyvatel města Chrudimi mi však byly údaje ze sčítání lidu z let 1857 – 1921, které mi poskytla pracovnice chrudimského archivu paní Alžběta Langová. Z některých let však dochované údaje ze sčítání lidu pro Chrudim nejsou úplné, takže bohužel v mé práci jistě chybí zmínka o některých chrudimských souvěrcích, přestože jejich jména by si jistě také zasloužila být vzpomenuata. O dalších osudech jednotlivých členů těchto rodin za druhé světové války lze nejvíce dostupných informací najít v databázi památníku obětem holocaustu Jad Vašem, avšak ani tam nejsou úplně všechny údaje dohledatelné. Zvláště obtížně se pátrá po dalších poválečných osudech přeživších. K doplnění chybějících informací o osudech členů jednotlivých rodin jsem se snažil v rámci možností čerpat ze vzpomínek pamětníků a využil jsem též místní tisk z archivu Regionálního muzea v Chrudimi.

Práce má čtyři kapitoly, které jsou věnovány nejprve obecně dějinám Židů v Chrudimi (2. Židé a město Chrudim), dále podrobnému vypsání osudů jednotlivých domů a jejich židovských obyvatel (3. Chrudimské domy vyprávějí), a shrnutí dostupných poznatků o okolních židovských obcích (4. Židovské osídlení v okolí Chrudimi).

Text 3. kapitoly je doplněn obrazovou dokumentací, kterou tvoří většinou mé vlastní fotografie a kde to bylo možné, byly použity fotografie a pohlednice z archivních sbírek. V přílohách je zařazen seznam osob, pochovaných na chrudimském židovském hřbitově, a rejstřík osob, uvedených ve třetí kapitole.

2. Židé a město Chrudim

Nejstarší stopy po opevněném sídlišti na území dnešního města Chrudimi jsou podle archeologů staré několik tisíc let. Toto sídliště se mělo rozkládat na návrší zvaném Pumberky (severovýchodně od centra – i dnes je zde sídliště, tentokrát však nikoli opevněné, nýbrž sídliště z panelových domů z doby totalitní).

Husté osídlení území, na kterém se nyní město Chrudim rozkládá, je datováno do let 1200 – 900 př. o. l. do období tzv. Lužické kultury.

Prvním doloženým národem, na tomto území sídlícím, byli Keltové (od 5. stol. Př. o. l. cca do přelomu letopočtu), kdy snad měla Chrudim patřit k zázemí velkého opida, nacházejícího se cca 10 km jižním směrem na území dnešní osady Hradiště u Českých Lhotic.

V dalších stoletích není z dostupných zdrojů informací o osídlení chrudimského území nic známo až do příchodu Slovanů v 7. - 8. století občanského letopočtu. Snad v 9. století je na řece Chrudimce vybudováno hradiště, které mělo být jedním ze správních center českého státu.

První známá písemná zmínka o městě Chrudimi je údaj z Kosmovy kroniky, uvádějící, že zde roku 1055 zemřel český kníže Břetislav I. Královské město Chrudim bylo založeno dekretem Přemysla Otakara II. v roce 1276. Toto město bylo významné svojí polohou při zemské cestě mezi Prahou a Moravou, což napomáhalo jeho prosperitě do té míry, že se Chrudim v době vrcholného středověku zařadila mezi přední města českého království.

Od roku 1307 patřila Chrudim po většinu času své existence až do zániku C. K. mocnářství, tj. do roku 1918, ke královským věnným městům a sloužila jako zdroj příjmů manželkám panovníků, kteří vládli českým zemím.

Od husitských válek (1419-1434) je Chrudim v podstatě ryze českým městem. Tehdy Chrudim stála na straně husitů proti katolické církvi a německy mluvící část obyvatel v té době město opustila. Během stavovských povstání v letech 1547 a 1618 se i Chrudim stavěla proti vládnoucím Habsburkům, což mělo negativní důsledky. Přes upadající postavení měst v Českém království od 16. století zůstává Chrudim ale nadále důležitým správním centrem. Třicetiletá válka mezi lety 1618 – 1648 zasadila městu další rány. Rekatolizace způsobila tehdy odchod evangelíků.

O dvě století později se na podobě města podepsal požár dvou předměstí, dne 6. srpna 1850 a ve druhé polovině 19. století i několik povodní.

Současný ráz města se rodil během 18. a 19. Století. Velkou roli v tom sehrál mj. rozvoj průmyslové výroby a zavedení železnice r. 1871. Zmíněný rozvoj byl ve srovnání s jinými, většími městy pomalejší a díky tomu si Chrudim dodnes udržela relativně poklidný ráz malého okresního města. Nesmazatelnou stopu zanechalo i století dvacáté, ale o tom později.

Webové stránky města Chrudimi uvádějí, že „V 1. Polovině 19. Století je Chrudim poklidné venkovské město, zatím bez železničního spojení. Hlavním zaměstnáním bylo soukenictví, koželužství a zemědělská výroba. Převratné události roku 1848 přinesly i novou správní organizaci. Při ní přišla Chrudim o krajský úřad a o kriminální soud, obojí se vrátilo zpět r. 1855. Ve druhé polovině 19. stol. dostala obec železniční spojení, byly založeny peněžní ústavy a četné průmyslové podniky.“¹

Nemalý podíl na ekonomické prosperitě města měli především od konce 19. století kromě křesťanského obyvatelstva rovněž Židé. Lze předpokládat, že se v Chrudimi vyskytovali již od doby Přemysla Otakara II., který povolil Židům usazovat se v královských městech. Ve zlomku nejstaršího chrudimského berního rejstříku z let 1399 – 1401 je dokonce zmíněna „Židovská ulice“² Do poloviny 19. století byl ale dle dostupných informací židovský element v královském věnném městě Chrudimi spíše výjimečný a Židé sídlili v okolních obcích, kde jim to bylo vrchností umožněno. (Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 uvádí v Chrudimi bydlící pouze jednu rodinu, a to vdovu Marii Franklounou a její 4 dcery a dva syny.³) Tehdy prožívaly období největšího rozkvětu židovské obce v Heřmanově Městci, v Luži, v Hroubovicích a existovaly i malé židovské obce ve vesnicích jako např. Dřevíkov, které později zanikly následkem stěhování do větších měst. Mimoto žily i jednotlivé židovské rodiny ve vesnicích, kde ani žádná židovská obec nebyla. Situace se změnila rokem 1848, kdy byl zrušen familiantský zákon, translokační reskript a také placení toleranční daně. Roku 1867 se navíc židovské náboženství stalo díky nové ústavě rovnoprávným menšinovým náboženstvím a židovská identita tak nebyla alespoň po právní stránce překážkou. Tím začíná éra, na kterou se ve své práci zaměřím. Během tohoto období se do Chrudimi stěhovali jednotliví Židé i celé rodiny, kteří se podíleli na životě města nejprve převážně jako

¹ *Www.chrudim.eu : Chrudim - oficiální stránky města* [online]. 2011 [cit. 2011-03-07]. Dostupné z WWW: <www.chrudim.eu>.

² LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6., str. 3.

³ EBELOVÁ, Ivana (red.): *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Díl 4. Chrudimský kraj, Plzeňský kraj, Žatecký kraj. Hradecký kraj*. Praha 2004

obchodníci, ale provozují i další profese jako lékaři, (např. Dr. Pachner, Dr. Huth, Dr. E. Goldschmidt...) právníci (Dr. Sachsl, Dr. Frankenstein, Dr. Strass...), učitelé, úředníci. Tito Židé přicházeli převážně ze zmíněných okolních městeček a vesnic, ale i z míst mimo chrudimský okres, Byli mezi nimi i zakladatelé některých chrudimských firem, jejichž význam často přesahoval nejen hranice města Chrudimi. Takovými podniky byla Witzova továrna na likéry, Salusova pražírna kávy, ale jistě měla svůj význam tkalcovna Josefa Eisnera (později Stein a spol.), i manufaktury Aloise Mahlera a Josefa Reicha, vyrábějící galanterní zboží, třebaže jejich význam zůstával na úrovni chrudimského okresu. Totéž bychom mohli říci i o zavedených chrudimských obchodnících, jako byli např. Agulárovi, Breitenfeldovi, Adlerovi, Traubovi nebo Strassovi.

Dlužno dodat, že místní Židé nebyli žádným cizorodým elementem, narušujícím rozkvět českého vlastenectví, ba naopak, byli součástí české společnosti a kultury, jakkoli to bylo v různých problematických obdobích historie občas zpochybňováno. Chrudimští Židé v drtivé většině případů mluvili česky a asimilační tendence, patrná již za První republiky, jen dokazuje, že se sami z české společnosti neměli tendenci vydělovat. Vidíme to nejen na náhrobcích na chrudimském židovském hřbitově, kde většina dochovaných nápisů je v češtině a někde je nápis česko – hebrejský. Jediný náhrobek doktora Emanuela Goldschmieda ze Slatiňan má nápis celý německý. Z dochovaných náhrobků je celý hebrejský pouze náhrobek haličského uprchlíka Zalmana ben Chajima z Kolomyjí (bohužel poškozený) a stejné náhrobky měli patrně i ostatní haličští uprchlíci zde pohřbení. Asimilaci můžeme u místních Židů vystopovat i prostými údaji ze sčítání lidu, ať už řadu případů manželství s nežidovskými partnery, změny příjmení (Löwy – Lorant, Rebenfeld – Rodan), údaje, že ten či onen člen rodiny je „bez vyznání“ (Richard Agulár, Oskar Rodan, Oldřich a Eduard Witzovi), což napovídá, že se ke svému židovství nehlásil, případně byli další členové rodin dokonce pokřtění (jak tomu bylo například u majitelů obuvnické továrny B. L. Popper). Ledaccos bychom mohli vyčíst i z faktu, že každá židovská rodina měla křesťanské služebné, že zdejší Židé najímali katolické kuchařky i chůvy, jakkoli bychom mohli mluvit o důležitosti košer kuchyně a židovské výchovy dětí. Kdybychom srovnávali s východním Slovenskem nebo Podkarpatskou Rusí, kde se za První republiky většina židovského obyvatelstva hlásila k židovské národnosti a od ostatních obyvatel je dělily velké rozdíly, jak mi před lety vyprávěl jeden člen Pražské židovské obce, který pocházel z Hiršavy a taktéž uváděl židovskou národnost, neboť česky se naučil, až když mu bylo šest let a „k Maďarům, Rusínům a

Polákům, kteří na židovské kluky pokřikovali a tahali je za pejzy, k těm se hlásit by nikoho nenapadlo“, v místech, jako byla Chrudim, žili v té době skutečně „čeští Židé“, nebo, chtěli, Češi mojžíšského vyznání. Není proto divu, že byli i účastni veřejného života a velmi se podíleli na místním kulturním dění. Zářným příkladem byl například JUDr. Edvard Strass.

Chrudimští Židé nebyli do konce existence židovského osídlení v Chrudimi organizováni v samostatné židovské obci, byť se o to až do druhé světové války snažili. Chrudim spadala do působnosti židovské obce v Heřmanově Městci, která před nástupem nacismu již sdružovala všechny Židy z celého chrudimského okresu, poté, co postupně zanikaly malé venkovské židovské obce vlivem stěhování do velkých měst. Kromě příslušnosti k heřmanoměstecké židovské obci byli chrudimští Židé sdruženi ve „Spolku Israelitů ku pěstování bohoslužby v Chrudimi“. Spolek byl založen 19. 7. 1887.⁴ Prvním předsedou spolku byl Marek Vohryzek (který byl poté i prvním pohřbeným na místním židovském hřbitově v lednu 1890 – viz dále), dále se ve funkci starosty spolku vystřídali Josef Munk (obchod lihovinami, čp. 60/IV.), Emil Salus (velkoobchod kávou, Poděbradova čp. 330/IV.), Richard Traub (střižní zboží, Široké schody čp. 109/II.), Arnošt Pollak⁵. Spolek měl ve své podstatě úlohu nejen organizování bohoslužeb, ale veškerý chod židovské pospolitosti po náboženské stránce, tj. zajištění výuky židovského náboženství žákům židovského vyznání na školách obecných i měšťanských a v neposlední řadě zajišťování pohřbů, ale pořádal i dobročinné sbírky, kulturní akce, atd. Není proto divu, že byl svými členy nazýván „Náboženskou obcí Israelskou“, jak se o tom můžeme dočíst na náhrobcích jeho předsedů Marka Vohryzka, Josefa Munka i Jindřicha Lederera. Konání bohoslužeb je možné prakticky i v kterékoli obyčejné obytné místnosti židovského domova. Stačí k tomuto účelu, sejde-li se deset židovských mužů starších 13-ti let a případně svitek Tóry, který je ve stavu použitelném pro rituelní účely. Ale pro pohřbení mrtvého je již zapotřebí kousek země, kde může jeho tělo spočinout a kde bude zároveň zajištěno, že nebude s jeho hrobem nakládáno z pohledu židovské víry nedůstojným způsobem. Proto jednou z priorit na počátku rozvoje židovského osídlení v Chrudimi bylo zřízení vlastního hřbitova, jehož stavba probíhala od října 1889 do ledna 1890. S tím souvisel i vznik spolku Chevra Kadiša. Spolek byl založen r. 1892 a jeho předsedou byl Moric Fiala. (Do té doby tento servis zajišťovala Ž. O. v Heřmanové Městci,

⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str.6, 7

⁵ Tamtéž, str.7.

případně byli mrtví pochovááni v jiných okolních obcích, odkud jejich rodiny do Chrudimi přišli.)

Jako nedílná součást zdejší společnosti se přirozeně také židovské podniky podílely na prosperitě a mohli bychom říci i na dobrém jménu českého města Chrudimi.

Známým podnikem byla zmíněná Witzova továrna na likéry. Založena byla v 70. letech 19. století Albertem a Klárou Witzovými. Rodinný podnik sídlil v domě 91/III (naproti dodnes stojícímu kostelu sv. Kateřiny). Po smrti manžela vedla podnik ovdovělá Klára se synem

Bertholdem, který

rodinný podnik

Eduard a Oldřich.

bratrů Witzových

ni byla uvalena

arizována a po

opětovnou

pohřbila druhá

jménu socialismu

kdysi prosperující

dnů nepřežil ani

ustoupit výstavbě

Witzových bude

Jedním z velmi

nejvýznamnější, je

který byl ve své

nejen v regionu

největším v celém

První republiky

prosperovat a úspěšně konkurovat i Baťovým závodům. Tento závod vznikl rozšířením a modernizací obuvnické manufaktury Morice a Barbory Beckových. Ačkoliv se Popperovi již nehlásili k židovství, a tudíž by se dalo říct, že do jisté míry přesahují téma své práce, považoval bych za chybu se o nich nezmínit.



1. Reklamní účtenka Witzovy továrny na likéry z archivu Regionálního muzea v Chrudimi

zemřel v roce 1912. Později

vedli a dále rozšířili bratři

Firma fungovala pod vedením

do nástupu nacismu, poté na

národní správa, tj. byla

válce další naděje na

obnovu v rukou dědiců

národní správa, tentokrát ve

internacionálního. Tu už tento

podnik nepřežil. Do dnešních

dům čp 91/III., který musel

panelového sídliště. O

ještě řeč dále.

významných podniků, ne-li

Popperův obuvnický závod,

době největším svého druhu

Chrudimska, ale patřil k těm

Rakousko – Uhersku, a i za

tento podnik dokázal velice

„Východočeské město Chrudim bylo v minulosti centrem různých výrobních odvětví. K těm nejdůležitějším patřila textilní a kožedělná výroba. Zásahu na tom měl především Bedřich Leopold Popper, jehož obuvnická továrna byla svého času největší v Rakousku-Uhersku. Textilní výroba má v Chrudimi dlouholetou tradici. Již roku 1400 zde pracovalo na 150 soukeníků a místní sukno bylo známé i v zahraničí. Továrni způsob textilní a kožedělné výroby se ale v Chrudimi zpočátku prosazoval jen velmi obtížně. Prvním podnikem, který se udržel delší dobu, byla textilní továrna a barvírna Jana Čížka. Vznikla roku 1785 a fungovala až do poloviny 19. století.

Roku 1822 se podobný úspěch podařil Aloisi Deckertovi, který ve městě založil barvírnu a tiskárnu kartounů. Všechny ale nakonec zastínil Bedřich Leopold Popper, jehož obuvnický podnik se postupně rozrostl do takových rozměrů, že se mohl pyšnit titulem „největší v Rakousku-Uhersku“. Zaměstnával stovky lidí a do nástupu Tomáše Bati neměl prakticky žádnou konkurenci.

Náprava Morice Becka

Bedřich Leopold Popper se narodil roku 1866 v Řečkovících u Brna v židovské podnikatelské rodině. Jeho otec byl majitelem textilní továrny a zároveň honorárním konzulem v Argentině. Mladý Bedřich Leopold prožil část mládí v Buenos Aires, vystudoval obchodní akademii a poté nastoupil do vídeňské pobočky firmy Pollak. Ta odebírala zboží od chrudimské továrny na obuv Morice a Barbory Beckových, s kvalitou ale nebyla příliš spokojena. Roku 1889 proto vyslala mladého Poppera do Chrudimi, aby sjednal nápravu.

Bedřich Leopold se úkolu zhostil s velkým elánem. Ještě téhož roku se stal Beckovým společníkem a firma změnila název na „Beck & Popper“. Původně se specializovala na ručně šitou obuv, Popper však začal ve firmě ihned zavádět technické inovace, směřující k postupnému přechodu na strojovou výrobu. Snažil se proniknout na nové trhy a navázal řadu kontaktů s možnými odběrateli.

Konzervativní Beck nebyl tomuto stylu práce nakloněn, roku 1893 proto z podniku vystoupil. Popper se stal jediným majitelem a firmu přejmenoval na „B. L. Popper“.

Americká inspirace

V rámci habsburské monarchie a českých zemí měla chrudimská obuv zpočátku malý odbyt. Jen pomalu se dařilo měnit zvyky zdejších lidí, kteří si z velké části nechávali šít boty na míru. Naopak v zahraničí slavily výrobky se značkou B. L. P. velký úspěch a jejich prodej se rychle rozšířil například do Jižní Ameriky a Austrálie.

Původní prostory na Palackého ulici přestaly nárůstu zakázek brzy stačit a Popper musel již roku 1895 podnik rozšířit. Postavil jednopatrovou budovu se strojovnou a brzy začal s další modernizací. Do Spojených států vyslal úředníka Josefa Zabu, který měl studovat tamní výrobu obuvi. Na základě jeho poznatků pak vybavil továrnu novými americkými stroji Goodyear, zavedl elektrické osvětlení a parní vytápění budov. V podniku tehdy pracovalo již 350 dělníků.

Důraz na kvalitu

Protože poptávka po zboží neustále rostla, Popper roku 1906 rozšířil výrobní haly, výkon strojů zvýšil na 120 kW a vybudoval i sociální zařízení pro dělníky. Počet zaměstnanců brzy přesáhl 500 a denní produkce byla 1000 párů bot.

Důraz byl kladen na kvalitní výrobky pro náročné zákazníky a výroba se od počátku orientovala především na vývoz. Důslednou dělbou práce se dělníci stávali specialisty, čímž bylo možné výrobky zlevnit a zkrátit pracovní dobu na 10 hodin denně (v jiných podnicích to bylo až 16 hodin).

Postupně se dařilo pronikat i na domácí trh a obuv značky B. L. P. se brzy začala prodávat ve Vídni a v Praze ve Vodičkově ulici, kde vznikl firemní obchod. Převážná část produkce ale nadále směřovala do zahraničí, především do Německa, Norska, Švédska, Francie, Švýcarska,

Holandska a Itálie. Do roku 1914 vyráběl chrudimský podnik již 2400 párů obuvi denně a pracovalo v něm 1000 zaměstnanců.

Proti Bat'ovi

Během první světové války šila továrna především vojenskou obuv a po vzniku Československa roku 1918 musela překonat mnohé hospodářské překážky, vzniklé rozpadem tradičních trhů. Do roku 1924 se ale situace stabilizovala a mohlo začít další rozšiřování. Roku 1925 byla postavena nová čtyřpatrová budova s moderním strojním vybavením a továrna byla připojena na elektrickou síť Východočeského elektrárenského svazu v Pardubicích. Kromě výrobních prostor pak vznikla i řada domků s nájemními byty pro dělníky, úředníky a mistry. Aby bylo možné lépe čelit konkurenci Tomáše Bati, spojil se Popper roku 1932 s továrnou na usně Františka Polického v Jaroměři. Vznikla akciová společnost „Polický & Popper“, jejíž hlavní sídlo bylo v Praze a vedlejší v Chrudimi a Jaroměři. Koncem 30. let minulého století měla firma již 90 podnikových prodejen a zaměstnávala 2200 lidí.

Od bot k punčochám

Změna přišla počátkem druhé světové války. Popperové museli jako Židé republiku opustit a chrudimský podnik přešel roku 1941 do rukou německé firmy Rieker & Co. Název byl změněn na Polický-Rieker.

Po válce byla továrna znárodněna a začala její postupná likvidace. Roku 1948 byly odděleny koželužny, jaromeřský podnik se přejmenoval na Závody Antonína Zápotockého a chrudimský závod se stal součástí Botany Holice. Většina strojů byla převezena do Skutče a roku 1949 výroba obuvi v Chrudimi po více než šedesáti letech zanikla.

Továrna se stala sídlem národního podniku Eva, který se věnoval výrobě punčoch. V letech 1958 až 1989 byl součástí Elite Varnsdorf, poté byl změněn na samostatný podnik Evona.

Roku 1994 proběhla privatizace a roku 2002 přeměna na akciovou společnost. V současnosti je firma součástí skupiny B. G. M. Capital a patří mezi největší výrobce punčochového zboží v Česku. V bývalém Popperově závodě zaměstnává kolem 400 lidí.“⁶(www.Profit.cz, 8. září 2008, Robert Šimek: Bota jménem B.L.P.)

⁶ ŠIMEK, Robert. www.Profit.cz [online]. 8.9.2008 [cit. 2011-03-07]. Bota jménem B.L.P. Dostupné z WWW: <www.Profit.cz>

3. Chrudimské domy vyprávějí...

V této kapitole se vydáváme v pravém slova smyslu po stopách chrudimských Židů. Zastavíme se před každým domem, ve kterém žili Židé, připomeneme si v rámci dostupných informací osudy jeho židovských obyvatel, odkud přišli, čím se živili a jaké bylo jejich místo mezi občany města Chrudimi.

Tak jako, v důsledku známých příčin, v Chrudimi již nenajdeme její zmizelé židovské obyvatele, v nenávratnu zmizela v pozdější době i část chrudimských domů, o nichž v souvislosti s jejich židovskými obyvateli bude také řeč. U dnes již zbořených domů a neexistujících adres uvádím proto alespoň, kde dům stál, a snažil jsem se k těmto domům sehnat staré fotografie. V tom mi byla velmi cenným zdrojem informací zvláště kniha Ivo Šulce „Chrudim“ z cyklu „Zmizelé Čechy“, (vydaná v roce 2006 nakladatelstvím Paseka), na kterou zde na více místech odkazuji, a archiv Regionálního muzea v Chrudimi. Členění této kapitoly je uspořádáno podle městských částí (Chrudim I., II., III. IV.) a podle popisných čísel.

3.1 Chrudim I.



2:Dům čp. 2/I. na Resselově náměstí. Foto autor

2/1 – V roce 1900 v tomto malém domě sousedícím s radnicí bydlela rodina obchodníka Adolfa Freunda. (Dříve bydleli na Palackého třídě v domě čp. 66/III. – viz níže.) Freundovi měli na náměstí v domě čp. 11/I. obchod lihovinami. **Adolf Freund**, hebrejským jménem Aharon, a jeho žena **Alžběta**, zde bydleli spolu s dcerou a zetěm, **Emilií** a **Ignácem** (nar.25. 8. 1869 v Dolním Cetně, okr. Mladá Boleslav) **Píkovými/Pickovými**. Bydlela tu i jejich krámská služka **Helena Eisler**.

Adolf Freund zemřel 24. listopadu 1909, dle hebrejského kalendáře 11. Kislevu, ve stáří 67 let⁷ a je pochován na chrudimském židovském hřbitově. Dle údajů ze sčítání lidu z r. 1910 se později rodina stěhovala do domu čp. 11-12-13/I.(viz níže).

⁷ Zde se rozchází datum narození Adolfa Freunda dle údajů sčítání lidu (1843) s údaji na náhrobku obchodníka Adolfa Freunda na chrudimském žid. hřbitově, zesnulého 24. listopadu 1909 ve věku 77 let (tj. musel se dle tohoto údaje narodit v r. 1842).



3/I. V tomto domě měl mezi lety 1925 - 1935 obchod se sukнем **Arnošt Lavecký**, syn Ludvíka a Karolíny Laveckých ze Zájezdce (viz čp. 89/I.). Do Chrudimi přišel v roce 1895 ve věku čtrnácti let a pracoval jako příručí u obchodníka se sukнем Eduarda Rebenfelda a roku 1925 otevřel svůj vlastní obchod, který provozoval až do roku 1935.

3: Dům čp. 3/I. na náměstí v roce 1930(vpravo). Foto František Ulrych, archiv Regionálního muzea v Chrudimi (výřez z většího snímku)



4: Dobová inzerce Arnošta Laveckého v regionálním Tisku. Chrudimský Kraj 1925, č. 17. Archiv RM Chrudim



5: Dům čp. 5/I. Foto autor

5/1 – Zde sídlil v roce 1900 MUDr. **Bernard Hutt** (Huth) se svou ženou **Karolínou** (viz níže – čp. 91/1) a taktéž rodina papírníka Josefa Krause. **Josef Kraus** se narodil 1. 6.(7.) 1860 ve Zruči. Krausovi měli papírnickví na hlavním náměstí v čp. 137/I. a později v Martiniho/Široké ulici. (Podle starých fotografií měl v roce 1912 Josef Kraus papírnickví v Martiniho ulici, tj. domě čp. 116/1) V obchodě Josefu Krausovi vypomáhala jeho manželka **Rosa** (rozená Sobková, narozená 12. 2. 1865 v Hranicích na Moravě). V Chrudimi žili Krausovi, spolu se sestrou **Fanni** (nar. 1849 v Dolních Kralovicích) t. č. svobodnou, od roku 1892. Zde se jim narodila 30. 1. 1893 dcera **Markéta** a 2. 5. 1895 syn **Arthur**. Artur měl manželku **Gertrudu**, v době nástupu nacismu žil v Praze. V roce 1942 byl zavražděn v Osvětimi.⁸

⁸ *Yad Vashem - World Center for Holocaust Research, Education, Documentation and Commemoration* [online]. 2011 [cit. 2011-08-07]. Dostupné z WWW: <yadvashem.org/>.



6: Dnešní podoba domu čp. 8/I. ve Filištýnské ulici. Foto autor

8/I. – V tomto domě na rohu Filištýnské ulice měl v roce 1910 obuvnickou továrnu **Emil Grodecký**. (Od r. 1907 měl továrnu na obuv ve Skutči.) Bydlel (dle údajů z roku 1921) v Heydukově ulici čp. 3/II.(viz níže čp. 3/II.).



7: Dům čp. 8/I. v meziválečném období. Foto Miloslav Matějka, 12. 6. 1927, archiv RM Chrudim

(Čp 11-12-13/I) Tento dům byl součástí severovýchodní fronty Resslerova (Riegrova) náměstí⁹.



8: Dům čp. 11/I. - J. Freund - lihoviny (nárožní dům s věžičkou) a čp. 54/I. - V. Lengsfeld - kůže (dům zcela vpravo). Foto Archiv RM Chrudim

V roce 1910 zde bydlel obchodník **Hynek (Ignác) Pick** s rodinou. Údaj z roku 1910 uvádí na této adrese Hynka Picka (nar. 14. 11. 1862), manželku **Emílii**, (nar. 24. 10. 1869), dcery – žákyně důvčí školy **Boženu** (nar. 9. 5. 1901) a **Annu** (nar. 12. 7. 1902), syna **Josefa** (tehdy žák obecné školy, nar. 4. 12. 1903) a tchýni **Alžbětu Freundovou**. (Ignác Pick byl patrně zetěm Adolfa Freunda, obchodníka s lihovinami. Dále o Freundových a Pickových/Píkových viz čp. 2/1 a dále čp 66/III.)¹⁰

(15/I.) – Tento dům stál v severovýchodním rohu náměstí, na rohu dnešní Hradební ulice. Zde bydlel dle údajů z r. 1880 t. č. svobodný soukromý učitel **Jindřich Troller** z Heřmanova Městce (nar. 1837).

21/I., Filištyňská ulice. – Od roku 1897 v tomto domě bydlela **Julie Flašnerová** z Trhové Kamenice (nar. 1834 v Chotusicích u Čáslavi) a její dcera **Emilie** (nar. 1. 11. 1866 v Borové u Chotěboře), která měla dámské krejčovství, kde jí vypomáhala i její sestra **Josefína** (nar. 9. 5.

⁹ ŠJLC, Ivo. *Chrudim*, edice *Zmizelé Čechy*. Paseka, 2006., obr. 124.

¹⁰ Na příbuzenství Adolfa Freunda a Pickových z čp. 11-12-13/1 lze usuzovat na základě (v podstatě) shodujících se jmen a míst narození, která uvádějí údaje ze sčítání lidu z roku 1900 a navíc Freundovi a Píkoví, bydlící v roce 1900 v čp 2/1 měli taktéž obchod v čp. 11/1. Data narození se však liší, proto v tuto chvíli nemohu zcela stoprocentně vyloučit možnost pouhé shody jmen a okolností, přestože se mi jeví velice nepravděpodobná.

1868 v Borové). Údaj z roku 1921 uvádí zde bydlící rodinu podomního obchodníka Emila Seidlice. **Emil Seidlic** se narodil 2. 5. 1877 v Žamberku, jeho manželka **Františka**, narozená 27. 4. 1877 pocházela z Přestavlk, kde se narodila 5. 10. 1910 také jejich dcera **Marta**. V Chrudimi bydleli od roku 1912. V tomto domě dle údajů z r. 1921 bydlela ještě i **Marie Reichová**, která spravovala punčochy. (sestra Josefa Reicha, viz čp. 116/1) a soukromnice **Hermína Glücknerová** ze Žutovic (narozena 10. 8. 1863 ve Včelákově).

22/I., Filištyňská ulice. – V těchto místech, v domě 22/1 bydlela v roce 1880 rodina soukromého učitele **Leopolda Grafa**. Grafovi příslušeli do Hořenovsi (dnes Hoříněves, okr. Hradec Králové), kde se Leopold Graf r. 1834 narodil. Měl manželku **Marii**, narozenou r. 1836 v Heřmanově Městci. Tam se narodili i jejich synové **Jindřich** (nar. 1863), toho času studující, **Zdeněk** (nar. 1865), obchodnický uředník, a dcera **Berta** (nar. 1862), švadlena. Další tři děti – dcera **Kamila** (nar. 1868), dcera **Ernestina** (nar. 1870) a syn **Alfred** (nar. 1872), se jim pak narodili v Blatu u Chrudimi. Životní pouť Leopolda a Marie Grafových skončila zde v Chrudimi, kde jsou pohřbeni na místním židovském hřbitově. Zemřeli ani ne čtvrt roku po sobě v roce 1903. V roce 1880 bydlel u Grafů také studující **Rudolf Wohryzek** z Heřmanova Městce (nar. 1863).



9: Filištyňská ul. čp. 25/I., kde bydleli Herrmannovi a kde měl až do války Karel Herrmann vetešnictví

25/I. – V roce 1900 zde bydlela rodina Samuela Herrmanna, který zde měl obchod s oděvy. Herrmannovi se sem přestěhovali z Martiniho(Široké) ulice č. 125/I. **Samuel Herrmann** (narozen 1849 v Zájezdci) měl manželku **Rosu** (nar. 15. 4. 1854, Břehy u Přelouče), která mu vypomáhala v obchodě. Do Chrudimi přišli z Přestavlk – Samuel roku 1861 a Rosa roku 1877. Měli čtyři syny: **Bertholda** (nar. 18. 2. 1879), **Richarda** (nar. 7. 10. 1882), **Karla** (nar. 6. 1. 1884) a **Gustava** (nar. 11: 6. 1896). Pozdější údaj z roku 1910 uvádí Rosu (Růženu) jako ovdovělou

majitelku obchodu a syny Karla a Gustava, který se tou dobou jakožto obchodní praktikant zdržoval v Praze. V roce 1921 v tomto domě bydlí už jen svobodný syn Karel Herrmann, („obchodník šatstvem i obuví, vetešnictví a konfekce“) s matkou Rosou – Růženou. Obchodoval s obnošenými oděvy, prádlem, obuví, nábytkem a prodával koňské přikrývky. Karel zde žil a provozoval svoji živnost až do války, než byl s ostatními deportován do



10: Filištiná ul. čp. 27/I. Foto autor

Terezína a odtud, stejně jako jeho bratr Gustav, transportem Cr. 23. 1. 1943 do Osvětimi. Ani jeden z nich se nevrátil.

27/I. – Majitelem tohoto domu byl v roce 1880 **Abraham Fiala** a sídlila tu rodina obchodníka **Morice Fialy**. Moric Fiala se narodil v roce 1847 a pocházel ze Zájezdce. Měl manželku **Auguste** (nar. 1855 v Heřmanově městci) a dcery **Irmu** (nar. 1875 v Pardubicích) a **Julii** (nar. 1880 v Chrudimi). Další dochovaný údaj z roku 1900 uvádí na této adrese „podomní obchodníci a majetníci bytu“, vdovu **Žofii Hellerovou** (nar. 17. 7. 1842 v Heřmanově Městci)¹¹ a **Josefa**

Flašnera (nar. v květnu 1870), obchodujícího kůžemi. Dále Josefova bratra (nar. 6. 11. 1874) snad se jmenoval Richard)¹², který byl v tomto obchodě příručím.

¹¹ Údaje ze sčítání lidu z r. 1910 uvádějí vdovu soukromnici, dříve podomní obchodnici Žofii Hellerovou, narozenou 4. 7. 1840 v Heřmanově Městci, bydlící v čp. 45/III. (Palackého tř.). Je zde pravděpodobnost, že šlo o tutéž osobu, spíše než že by šlo o shodu jmen a okolností.

¹² Pracovní podoba výpisu údajů ze sčítání lidu z roku 1900, pořízený pracovníci chrudimského archivu paní Alžbětou Langovou, který mi laskavě poskytla k studijním účelům, uvádí „Flašner Rick“. Je tudíž možné, že šlo o zkratku jména Richard („Rich.“).



11: Filištiná ul. čp. 28/I. Foto autor

28/I. – tento dům byl v roce 1900 sídlem manželů **Emila** a **Elišky Weissových**. Emil (nar. 19. 2. 1861 v Žumberku), se přistěhoval do Chrudimi v roce 1874. Jeho žena Eliška, nar. 8. 5. 1867 v Sezemicích, žila v Chrudimi od roku 1890. Příslušní byli do Rokytnice u Žamberka. V domě čp. 6/II (Svěchyňova ul.) provozovala Eliška Weissová obchod s uhlím, který vedl její manžel Emil. Později se Weissovi přestěhovali do rohového domu na protější straně ulice, čp. 133/I. (viz dále)

33/I. – Tady bydlel se svou rodinou od roku 1878 **Vilém Flašner** z Přestavlk. Narodil se 22. 10. 1837 v Přestavlkách a spolu s ním zde bydlela jeho žena **Sára** (narozena 1840 v Zájedci), studující syn **Karel** (narozen 29. 7. 1877 v Zájedci), dcera **Albína** (obchodvedoucí v Karlových Varech, narozena 6. 12. 1860 v Zájedci) a vnuk **Oskar Flašner**, (nar. 5. 2. 1889 v Praze).



12: Současná podoba domu čp. 35/I. ve Filištiné ulici, foto autor

35/I. – V tomto domě žila rodina advokáta **JUDr. Jakuba Sachsla**. S manželkou **Paulinou**, která pocházela z Třebechovic (nar. 10. 1. 1850), měli tři děti: **Olgu, Emilii a Josefa**. Všechny tři děti se do r. 1900 z Chrudimi odstěhovaly. Manželé Sachslův bydleli v Chrudimi od roku 1864.¹³ Jakub Sachsl se narodil v Heřmanové Městci 27. 8. 1837. V domě čp. 35/1 bydleli do roku 1903 a pak se přestěhovali do domu ve stejné ulici čp. 45/1.¹⁴, Paulina Sachslův zemřela 29. 11. 1918, JUDr. Jakub Sachsl zemřel 8. 5. 1920, oba jsou pochováni na chrudimském židovském hřbitově.

Nejstarší dcera **Olga** – narozena 3. 7. 1873, se r. 1894 provdala za **Rudolfa Hammerschlag**, lékaře ze Slaného (nar. 23. 9. 1858). Rok po svatbě, 10. 1. 1895, se jim narodila dcera **Marie**. Ta se později provdala za **Viktora Saluse** (nar. 6. 8. 1892, byl pátým z devíti dětí chrudimského obchodníka koloniálním zbožím a kávou Emila Saluse. Viz níže – dům čp. 330/IV.) Viktor s Marií měli tři děti: dceru **Hanu** (nar. 1. 6. 1918, zemřela v 16-ti letech na zápal plic), a dva syny, **Emila** (nar. 22. 1. 1920) a **Jana** (nar. 25. 9. 1921). Dr. Hammerschlag zemřel 17. 12. 1929 a je pochován na chrudimském židovském hřbitově v rodinném hrobě Salusových, spolu s vnučkou Haničkou. Olga byla umučena nacisty v Osvětimi, stejně tak jako dcera Marie, její muž Viktor Salus i jejich syn Emil. Konce války se dožil jen nejmladší Jan. (O něm ještě bude řeč).

¹³ Tento rok příchodu do Chrudimi uvádějí údaje sčítání lidu z roku 1900, viz též LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*.

¹⁴ Dům Čp. 45/1 (spolu se sousedním domem č. 44) již nestojí, na jejich místě dnes stojí přístavba budovy okresní, resp. Krajského soudu. Viz: ŠULC, Ivo. *Chrudim, edice Zmizelé Čechy*. Obr. 187

Emilie, narozená 1. 5. 1875, byla provdána za advokáta **JUDr. Theodora Münzera**, se kterým měla dceru **Markétu** (nar. 6. 4. 1897) a syna **Jana** (25. 4. 1898). Obě děti se narodily v Rumburku a po smrti JUDr. Münzera se Emilie s dětmi vrátila do rodné Chrudimi, kde žila až do války, a 5. 12. 1942 byla poslána spolu s ostatními chrudimskými Židy transportem Cf do Terezína, kde se ještě sešla s dcerou Markétou, a 13. Října 1943 v Terezíně zemřela. Její dcera Markéta sem byla poslána transportem Cc z Prahy 20. 11. 1942 a pak byla 23. 10. 1944 poslána transportem Et do Osvětimi, kde byla nacisty zavražděna.

(Čp. 42/1) – Tento dům je jeden ze zaniklých domů ve Filištině ulici v místech, kde dnes stojí státní okresní archiv.¹⁵ V roce 1880 zde bydlela ve druhém patře rodina „soukromého držitele pozemků“ Filipa Meisla. **Filip Meisl** se narodil 5. 7. 1830 v Nasavrkách, jeho manželka **Babie (Barbora)**, nar. 15. 2. 1833) pocházela ze Zajezdce. V Chrudimi se narodily jejich tři děti: nejstarší syn **Max** (nar. 5. 1. 1866), t. č. student, syn **Karl** (nar. 11. 4. 1868), v r. 1880 taktéž studující, a dcera **Hedvika** (nar. 3. 10. 1870).

Dcera Hedvika se provdala za majitele obchodu Emanuela Wohryzka z Přestavlk a dle údajů z roku 1900 bydleli od r. 1892 v čp. 8/IV v domě, který tehdy stával na místě „spořitelních“ domů v ulici Čs. Partyzánů (tehdy známé pod jmény Karlova, Janské nábřeží, později Nádražní).

¹⁵ ŠULC, Ivo. *Chrudim, edice Zmizelé Čechy*, obr. 11.



13: Domy čp. 44(vlevo) a 45/1.(vpravo) na Všeřdově náměstí před r. 1929. Foto Státní okresní archiv Chrudim, Sbirka fotografií

(Čp 45/I.) Tento dům byl později zbořen spolu se sousedním domem 44/1 a na jejich místě stojí dnes část budovy okresního soudu. V roce 1869 vlastnil dům čp. 45/1 Jan Dítě a bydlela tu rodina Davida Sommera, „učitele Mosaického náboženství“. **David Sommer** se narodil r. 1818 v Doudlebech, jeho o deset let mladší manželka **Eliška** pocházela z Heřmanova Městce. V Bukovině se jim narodili dva synové, **Josef** (nar. 1853) a **Leopold** (nar. 1855). V době sčítání lidu r. 1869 byli oba studenti. Josef studoval v Hradci Králové a Leopold v Praze. V Chrudimi se jim narodily ještě dvě dcery, **Amálie** (nar. 1861) a **Flora** (nar. 1863).

V roce 1903 se sem přestěhovali z domu čp. 35/1 manželé Jakub a Paulina **Sachslovi** (viz čp. 35/1).

(Čp 53-54/I.) (Dnes již neexistující domy v severovýchodním rohu Resslerova náměstí vedle kostela – viz foto č. 3.) V roce 1869 vlastnil tento dům Josef Modestin a bydlel zde vedoucí obchodu **Josef Weiss** (nar. 1850 v Jeseníku, okr. Nymburk) a **Josef Freund** (nar. 1857 v Hůrce u Chotěboře). V roce 1900 zde žila rodina **Vítězslava Lengsfelda**, který měl v domě obchod s „kožemi a přípravami obuvnickými“. Narodil se 31. 1. 1871 v Humpolci, jeho manželka

Pavčina (23. 10. 1873) pocházela z Humpolce a do Chrudimi se přistěhovali v roce 1896. Zde se jim narodil dne 25. 5. 1898 syn **Josef**. O čtyři roky později (7. 9. 1902) se jim narodil ještě syn **František**, který však v necelých dvou letech (20. 5. 1904) zemřel. V roce 1900 s nimi bydlil ještě patnáctiletý bratr Vítězslava Lengsfelda **Jindřich**, toho času studující (narodil se 10. 2. 1885 v Humpolci) a od roku 1899 také jen o málo starší učeň **Arnošt Kohn** z Brašína (Zbrašína) z lounského okresu (nar. 22. 10. 1886 v sousedních Touchovicích).

Čp. 61/I. Zde, v domě na rohu Břetislavovy ulice a Resslerova náměstí, pobýval v roce 1900 tehdy patnáctiletý student z Brandýsa nad Labem **Emil Šťastný** (nar. 16. 9. 1885).

Čp 64/I. (Břetislavova ul.) Zde podle údajů z roku 1880 bydlela rodina **Lazara Trauba**, syna



heřmanoměsteckého obchodníka Adama Trauba, jehož rodina se v Chrudimi usadila v roce 1859 (viz čp. 129/I.). Zde v Břetislavově ulici bydlel dle údajů z roku 1880 **Lazar Traub** s manželkou **Amálií** a tou dobou měli již čtyři syny: **Huga** (nar. 28. 5. 1875 ve Vejvanovicích), **Julia** (nar. 7. 11. 1876 ve Veselí na Moravě), **Emila** (nar. 31. 8. 1878 v Chrudimi) a **Ernesta** (nar. 1. 2. 1880 v Chrudimi). Později se jim narodili ještě synové **Richard** a **Bedřich** a dcera **Vilemína**, podrobněji o Traubových bude řeč dále – viz čp. 109/II. Bydleli tu i **Freundovi**, kteří předtím bydleli v čp. 66/III. Roku 1871 se jim narodila ještě dcera **Anna**. (viz dále i čp. 2/I. a 11/I.)

14: Dům čp. 64/I. v Břetislavově ulici. Foto autor



15: Břetislavova čp. 69/I., foto autor

Čp. 69/I. (Břetislavova ul.) V roce 1900 zde bydlel **Adolf Goldschmied** s manželkou **Ernestinou (Arnoškou)** (která byla jeho druhou ženou, jeho první žena se jmenovala Sofie)¹⁶ a dětmi **Hermínou** (nar. 13. 12. 1888 v Nové vsi u Ledče n/Náz.), **Eugenem** (3. 3. 1894 v Chrudimi), **Elsou** (nar. 15. 9. 1895), **Olgou** (nar. 15. 4. 1897) a **Karlem** (nar. 28. 7. 1899). Adolf Goldschmid se narodil 18. 2. 1861 v Náchodě, přistěhoval se do Chrudimi roku 1891, zřejmě z Nové Vsi u Ledče nad Sázavou, kde se narodila jeho první dcera Hermína. Ernestina, dcera obchodníka Morice Barbiera (nar. 8. 5. 1862 v Gyöngyös) žila v Chrudimi již od roku 1865. Goldschmiedovi obchodovali se střížním zbožím.

Hermína Goldschmiedová později (dle údajů z r. 1910) bydlela v Havlíčkově ulici čp 150/II. s Růženou Barbierovou, která byla její nevlastní babičkou (Růžena, roz. Popperová, byla druhou manželkou Morice Barbiera, otce Hermíniny nevlastní matky Ernestiny/Arnošky).¹⁷ Hermína vypomáhala v jejím kupeckém obchodě. Později, dne 29. 8. 1915 (tj. ve svých 26ti letech) se provdala za Richarda Trauba¹⁸, jednatřicetiletého syna obchodníka střížním zbožím Aloise Lazara Trauba, majitele obchodu na Širokých Schodech. (Dále o její rodině viz čp. 109/II.)

¹⁶ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. str. 32-33.

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Tamtéž

Adolf Goldschmied zemřel 4. 9. 1918. Ovdovělá Arnoštka/Ernestina, dcery Olga a Elsa a syn Karel se přestěhovali k Traubovým do domu čp. 109/II. na Širokých Schodech. Karel byl později vojínem 12. Čs. pěšího pluku Komárno, Eugenova stopa vede do Kolína, odkud byl za války deportován do Terezína, potom do Osvětimi, kde byl zavražděn. Ostatní členové rodiny bydleli v Chrudimi až do druhé světové války – dále o nich bude řeč, viz čp. 109/II.



16: Současná podoba domu na Resslerově náměstí čp. 79/I. Foto autor

79/I. – V době sčítání lidu v roce 1880 v tomto domě na náměstí bydlela rodina úředníka Bernarda Löwyho, která do Chrudimi přišla z Rosic. **Bernard Löwy** (narozen 18. 1. 1847 v Rosicích) a jeho manželka **Paulina**, rozená **Bohatá** (nar. 18. 8. 1853 v Sudlické Lhotě) měli dceru **Matyldu** (nar. 15. 4. 1874 v Rosicích) a syna **Rudolfa** (nar. 12. 5. 1876 v Rosicích). Později (dle údajů z r. 1900) se Löwyovi přestěhovali do domu čp. 11/III. v Husově ulici (Dnes tento honosný dům s balkonem a sochami zdobenou fasádou již nestojí, neboť musel v době komunismu ustoupit výstavbě

panelových domů.)¹⁹ Bernard Löwy tehdy obchodoval s obilím. Dle údaje z r. 1910 byl jejich syn Rudolf obchodním cestujícím a změnil si příjmení na Lorant.

82/I. – V tomto domě bydlel od roku 1911 obchodník pleteným zbožím **Theodor Weissbarth** s manželkou **Bertou**, rozenou Reichovou (viz dále Reichovi, galanterní a střížní zboží, čp. 116/I., 129/I. a 94/I.). Pocházel z Heřmanova Městce (nar. 22. 7. 1878). Po příchodu do Chrudimi a sňatku s Bertou Reichovou provozoval obchod pleteným zbožím po svém tchánovi Josefu Reichovi v Široké ulici čp. 116/I. (viz foto, čp. 116/I.) V roce 1912 (5. 5.) se

¹⁹ Viz. ŠULC, Ivo. *Chrudim*, edice *Zmizelé Čechy*. Paseka, 2006., obr. 29.

Weissbarthovým narodil syn **Josef**. Weissbarthovi byli 17. prosince 1942 deportováni transportem Ch do Terezína, odkud byli 6. září 1943 posláni transportem Dm do Osvětimi, odkud se již nevrátili. Na chrudimském židovském hřbitově najdeme nízký náhrobek z černé leštěné žuly s nápisem „Na věčnou památku drahých rodičů, paní a pána Berty a Theodora Weissbarthových, zahynulých v Osvětimi“.

Štěpánkova ulice:



17: Štěpánkova ul. čp. 86/1., foto autor

86/1. – podle Soudpisu poddaných podle víry z roku 1651 dům patřil Ondřeji Slivkovi a v nájmu zde bydlel Žid **Jelínek**, jeho žena Veruna, Židovka Estera, Abrahamova sestra a její dcera Alžběta.



18:Štěpánkova ul. čp. 87/I. a čp. (vlevo) 88/I. (vpravo), foto autor

87/I. - Sčítání lidu z roku 1880 uvádí v tomto domě sídlící rodinu obchodníka Davida Bondyho. **David Bondy** (nar. 22. 12. 1836, Gichibl u Nového Města nad Metují) s manželkou **Alžbětou** (nar. 12. 7. 1839 v Kolíně) přišli do Chrudimi v 70. letech 19. století z Nového Hrádku. Společně provozovali obchod koloniálním zbožím. Měli čtyři děti: dcery **Emílii** (nar. 1. 4. 1870 v Novém Hrádku), **Ernestinu** (nar. 26. 11. 1872 v Novém Hrádku), syna **Otakara** (nar. 27. 3. 1876 v Chrudimi) a dceru **Idu** (nar. 22. 7. 1879 v Chrudimi).



19: Štěpánkova ul. čp. 89/I., foto autor

88/I. – podle soupisu poddaných podle víry z roku 1651 dům patřil Danielu Ešínovi a bydlel tam v nájmu Žid **Abraham Hyppen**, jeho žena **Anna** a dcery **Regna** a **Ester**

89/I. – V tomto domě v roce 1900 bydlela rodina **Ludvíka Laveckého**. **Ludvík Lavecký** (nar. 12. 10. 1844) byl obchodním agentem továrny na likéry **L. Traube** v Červeném Kostelci. Měl manželku **Karolínu** (nar. 22. 2. 1848)²⁰, syny **Huga** (nar. 12. 10. 1876),

a **Arnošta** (nar. 19. 9. 1881) a dceru **Kamilu** (nar. 7. 12. 1876). Domovské právo měli v Hořicích, ale do Chrudimi patrně přišli ze Zajezdce, kde se narodila jak Karolína, tak všechny tři děti. Dle údajů z roku 1900 se do Chrudimi přistěhoval jako první roku 1895 syn Arnošt a následujícího roku ostatní členové rodiny. Starší syn Hugo byl písařem na c. k. okresním hejtmanství, mladší Arnošt byl tehdy příručím v obchodě Eduarda Rebenfelda a později měl vlastní obchod se sukrem na hlavním náměstí v domě čp. 3/I. (Nápis na jeho náhrobku jej tituluje obchodníkem.)

²⁰ Tento údaj je uveden na jejím náhrobku na chrudimském židovském hřbitově. Oproti tomu údaje ze sčítání lidu uvádějí datum narození 2. 2. 1849.



20: Štěpánkova ul. čp. 91/I. Foto autor

Karolína Lavecká zemřela 10. dubna 1919 a je pochována na chrudimském židovském hřbitově spolu se svým synem Hugem, „vrchním oficiálem okresního úřadu ve výslužbě“, zesnulým v r. 1938²¹. Opodál najdeme i hrob Arnošta Laveckého, zesnulého 17. Dubna 1935.

91/I. - Dle údaje z roku 1880 zde bydlel zubař **Bernhard Huth** z Prostějova (narozen v Prostějově 20. 6. 1820) s manželkou Karolínou (narozenou r. 1850 v Dřevíkově) (viz též čp. 5/I.). a výměnkář **Josef Herrmann** z Miřetic (nar. 1809).

²¹ V seznamu osob pochovaných na chrudimském židovském hřbitově v publikaci „Židé v Chrudimi“ je uvedeno datum úmrtí Huga Laveckého 20. 5. 1938.



21: Štěpánkova ul. čp. 93/I.

93/I. – dle údajů sčítání lidu z roku 1869 dům patřil Josefu Pelikánovi a sídlil zde obchodník **Jakub Schulz** (nar. 1816 v Miletíně, okr. Kolín) s manželkou **Marií**, (narozenu r. 1835 v Heřmanově Městci) a synem **Alfrédem** (nar. 1861 v Chrudimi), údaj z roku 1900 uvádí nově příchozího podnájemníka, majitele obchodu se zvěřinou **Josefa Agulára** (nar. 27. 7. 1844),

94/I.- V roce 1880 tento dům obýval „majetník důchodu“ **Albert Bär** (nar. v prosinci 1821 v obci Blato) se svou o pět let starší manželkou **Franciskou** z Habrů (obec nedaleko Golč. Jeníkova směrem na Havlíčkův Brod)

Po roce 1900 (patrně po smrti Josefa Reicha) se sem přistěhovali **Reichovi** z Martiniho ulice čp. 129/1, (viz čp. 129/1). Dle údajů z roku 1910 tu bydlela již ovdovělá **Emma Reichová** a její dvě dcery. Majitelkou chrudimského galanterního obchodu byla nejstarší **Berta** (později

provdaná Weissbarthová, viz čp. 82/I.), mladší **Hermína** byla kadeřnicí. Nejmladší **Růžena** pracovala jako komptoiristka u firmy Josef Bermann, galanterní obchod ve Vysokém Mýtě, kam se přestěhovala v roce 1907. Ve Štěpánkové ulici s Reichovými stále bydlela i **Marie Reichová** (sestra zesnulého Josefa Reicha), která pomáhala v obchodě.

97/I. – tento dům, vlastněný kožešníkem Hofmanem, obývala v roce 1910 rodina advokáta a vrchního rady zemského soudu Mořice Picka. **Mořic Pick** se narodil 10. 2. 1851 v obci Dolní Cetno u Mladé Boleslavi. Jeho žena Antonie, roz. Hlawatschke (nar. 1860), byla katolička a pocházela z Vlášky (dnes část obce Česká Metuje) nedaleko Broumova. Police nad Metují byla rodištěm jejich tří dětí: dcery Irmý (nar. 5. 9. 1893) a synů Karla (nar. 24. 2. 1895) a Otty (nar. 4. 2. 1897). V roce 1921 žil s rodiči v tomto domě Chrudimi už akorát syn Karel, absolvent pražské právnické fakulty.

Mořic Pick zemřel 6. prosince. 1922. Ačkoli byla jeho manželka i děti katolíci, on sám byl pochován na chrudimském židovském hřbitově.



22: Štěpánkova ul. čp. 101/I., foto autor

101/I. (Štěpánkova ulice, naproti „podloubí“) V roce 1880 tento dům obývala rodina obchodníka Ignáce Strausse, který obchodoval s obilím a koňmi. **Ignác Strauss** se narodil r. 1834 ve Volenicích.

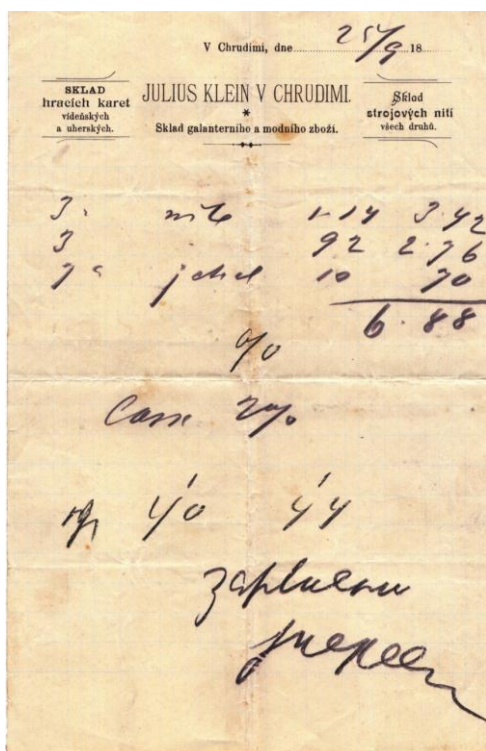
Měl manželku **Barboru** (nar. 1833),

kteřá pocházela z Habrů. Jejich dvě nejstarší dcery, **Anna** (nar. 13. 1. 1863) a **Berta** (nar. 10. 3. 1864) se narodily v obci Bučoves (dnes patrně část obce Kopicidlo zvaná Budčeves), rodištěm další dcery **Hermíny** (nar. 2. 10. 1868) a syna **Františka** (nar. 9. 3. 1870) byla obec Topol (dnes již část Chrudimi). Dcera Berta se provdala za advokáta Dr. Bertholda Frankensteina a přestěhovala se do domu čp. 87/IV. (dům Adlerových, kde bývalo

železářství, viz dále čp. 87/IV.), kde s nimi později (dle údajů z r. 1910) bydlela ovdovělá Barbora Straussová. Zemřela 9. 12. 1912 ve věku 82 let a byla pochována na chrudimském židovském hřbitově.



23. Štěpánkova ul. čp. 106/I., foto autor



24: Účet z firmy Julia Kleina. Ze sbírek pana Františka Bányae

106/I. (naproti „podloubí“) V roce 1900 v tomto domě bydlela rodina Julia Kleina obchodníka s galanterním zbožím („sklad galanterního a módního zboží, sklad hraček karet vídeňských a uherských, sklad strojových nití všech druhů“). **Julius Klein**, hebrejským jménem **Jaakov ben Moše** (nar. 19. 6. 1848 v Humpolci) měl manželku **Arnoštku** (nar. 28. 9. 1858 v Táboře). V Chrudimi pobýval od roku 1880, jeho manželka od r. 1882. V Chrudimi se jim narodily tři děti: syn **Karel** (nar. 2. 3. 1890), dcera **Eliška** (nar. 17. 5. 1891) a dcera **Zdenka** (nar. 1. 10. 1893). Julius Klein zemřel 6. března 1910 a je pochován na chrudimském židovském hřbitově.

Od roku 1896 u Kleinů bydlel i jejich obchodní příručí **Otto Haas** z Chacholic u Chrasti (nar. 15. 10. 1882 v Miřeticích) a od r. 1899 obchodnický učeň **Rudolf Munk** z Přestavlk (nar. 26. 6. 1885 v obci Kočí). Rudolf Munk pak bydlel v Praze, odkud byl 17. 12. 1941 poslán do Terezína, odkud byl poslán 15. 1. 1942 transportem P do Rigy, kde byl (podle Terezínské pamětní knihy) zavražděn. Podle jiného zdroje - databáze obětí holocaustu v památníku Jad Vašem uvádí svědectví příbuzné jménem Dina Hoch z Haify, že Rudolf Munk, narozený 26. 6. 1885 zemřel v Terezíně v roce 1944. Toto svědectví uvádí, že byl obchodník s textilem, měl manželku Minu (Wilhelminu), dceru Šimona a Anny Hochových z Tučap, a měl 2 děti. Jeho žena Mína, narozená r. 1881, údajně taktéž zemřela v Terezíně v roce 1944.

V roce 1910 zde bydlela vdova **Regina Steinová** (nar. v květnu 1842) se synem **Maxmiliánem** (nar. v říjnu 1880) z Krásného Dvora u Podbořan. Měla prádelnu a žehlírnu prádla, ve které pracoval rovněž i její syn. Pozoruhodné je, že neuměla číst a psát.

Martiniho ulice – dnes Široká:



25: Martiniho ulice v roce 1912. Vlevo dům čp. 116/I., papírnictví Josefa Krause a galanterie Josefa Reicha, později provozovaná Theodorem Weissbarthem, zcela vpravo je vidět dům čp. 127/I. s výkladem obchodu střížním zbožím Josefa Breitenfelda. Foto archiv autora



26. Resselovo náměstí čp. 111-112/I., foto autor

111 – 112/I. (dva domy na rohu Martiniho – Široké a Riegerova, dnes Resselova náměstí).

Tyto dva domy obýval v roce 1900 ovdovělý obchodník s obilím **Jáchym Lederer**. Pocházel z Kraskova a narodil se 19. 3. 1829 ve Friedenau u Habru. V Chrudimi bydlel od roku 1897.



27. Široká ul. čp. 115/I. Foto autor

115/I. – V roce 1869 byl majitelem tohoto domu Filip Peška a bydlela tu v nájmu rodina obchodníka **Josefa Breitenfelda**, který do Chrudimi přišel v roce 1869 z Luže. Breitenfeldovi provozovali obchod střížním zbožím. Bydlel tu tehdy **Josef Breitenfeld** (nar. 1835 v Luži), jeho manželka **Berta, roz. Straschnov** (nar. 1848 v Mladé Boleslavi), v r. 1869 se jim zde v Chrudimi narodil syn **František Karel** a dále s nimi tehdy bydlela svobodná švagrová **Františka Straschnov** (nar.

1851, v pozdějších údajích ze sčítání lidu z Chrudimi se již neobjevuje). V roce 1874 pak koupili s manželkou Bertou/Barborou dům čp. 127/l., ve kterém si později zřídili obchod, který do té doby měli v domě čp. 129/l. na rohu Martiniho ulice a náměstí. (Dále viz čp. 127/1.)

Podle údaje z roku 1880 a 1900 dům čp. 115/l. obývala rodina Nathana Wengrafa, který obchodoval rovněž střížním zbožím. Přistěhovali se do tohoto domu pravděpodobně r. 1877. **Nathan Wengraf** se narodil 6. ledna 1841 v Mikulově a do Chrudimi přišel v roce 1877. Jeho manželka **Matilda** (nar. 2. 5. 1844) pocházela z Kaliště u Humpolce a v Chrudimi žila již od roku 1864, tehdy byla zřejmě manželkou Eliáše Trauba, obchodníka střížním zbožím (viz čp. 118/l.)²² Spolu s Matildou se do domu čp. 115/l. přestěhovala (kromě dětí Traubových) i jejich pomocnice **Helena Trollerová**²³. V roce 1880 s ní a jejím druhým manželem Nathanem Wengrafem bydlely nejen její čtyři děti z prvního manželství – dcera **Kamila Traubová** (nar. 1865 v Heřmanově Městci), syn **Hugo Traub** (nar. 1867 tamtéž), syn **Emil Traub** (nar. 1872 v Chrudimi), který vystudoval medicínu na c. k. Vídeňské universitě, a dcera **Olga Traubová** (nar. 1873 v Chrudimi). Potom se manželům Nathanovi a Matildě Wengrafovým v Chrudimi narodili ještě synové **Artur Wengraf** (nar. 15. 6. 1879), který později pracoval jako korespondent v bance v Praze, a **Oskar Wengraf** (nar. 7. 11. 1880), později bankovní úředník v Brně, a dcery **Irma Wengrafová** (nar. 14. 3. 1882) a **Elsa Wengrafová** (nar. 9. 10. 1883).

V roce 1910 již rodina Wengrafových v Chrudimi nebydlí.

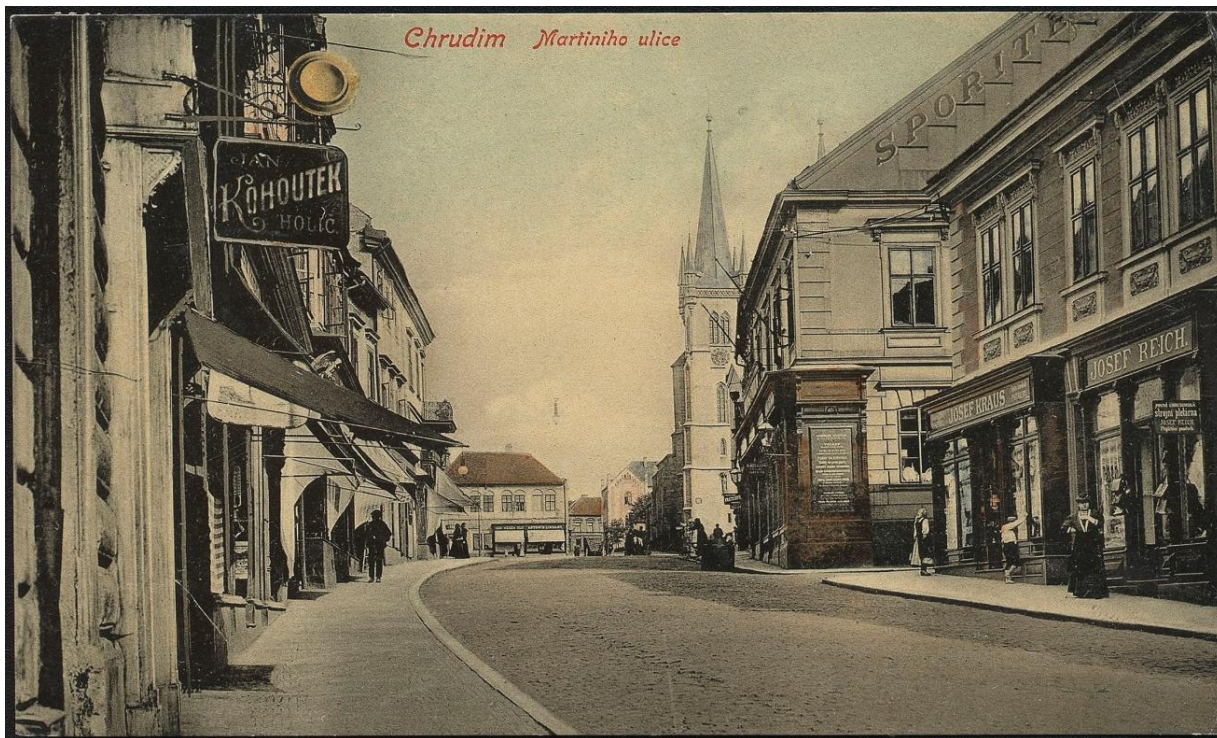
²² Většina indicií poukazuje na to, že Matilda byla dříve provdána za Eliáše Trauba (viz. čp. 118/l.) Rozchází se oproti údajům z r. 1869 datum narození (údaj z r. 1869 uvádí rok 1842, přičemž místo narození uvádí Heřmanův Městec, což bylo zároveň rodiště Eliáše Trauba, který tam měl i domovskou příslušnost, tudíž mohlo jít pouze o nepřesnost v údajích, ve skutečnosti Matilda Traubová byla narozená v Kališti u Humpolce a později provdaná Wengrafová.

²³ V údajích ze sčítání lidu z r. 1880 uváděn její rok narození 1858.



28: Dnešní podoba domu čp. 116/I. pochází z meziválečného období. Foto autor

116/I. – V letech 1773 – 1784 měl na tomto místě sklad tabáku Lazar Frankl. V r. 1774 žádal od městské rady povolení postavit na náměstí dřevěnou boudu, kde by mohl během týdenních trhů prodávat tabákové výrobky, ale jeho žádost byla nakonec zamítnuta. Zápisy v městských knihách dokládají, že Frankl vystupoval na radnici jako šadlan (přímluvce) ve prospěch svých souvěrců. Provozoval také povoznictví a byl městu prospěšný při válečných dodávkách a transportech.²⁴



29: Martinoho ulice kolem roku 1912, vpravo původní podoba domu 116/I. s papírnictvím Josefa Krause a galanterií Josefa Reicha. Foto archiv autora

²⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 4

Údaj z roku 1880 uvádí v tomto domě bydlího **Josefa Reicha**, ovdovělého majitele obchodu s galanterním a střížním zbožím (viz. obr. – účet z firmy Reich z r.1908.) a v obchodě vypomáhající **Terezii** a **Marii Reichovy**, obě narozené 23. 9. 1858 v Licibořicích, toho času svobodné, patrně sestry Josefa Reicha. V roce 1900 Reichovi bydleli v čp. 129/1. (viz níže), později ve Štěpánkově ulici č. 94/I., údaj z roku 1921 uvádí Marii stále svobodnou jako podnájemnici u Seidlicových ve Filištínské ulici čp. 21. (Živila se spravováním punčoch.)

V roce 1900 zde bydlela rodina majitele papírnického obchodu **Josefa Krause** a Josef Reich tu měl jen obchod, který později provozovala nejstarší dcera Berta a její manžel Theodor Weissbarth. Současná podoba domu ale pochází ze 30. let 20. století.

118/I. – V roce 1869 byl majitelem tohoto domu Jan Elich a bydlela zde v nájmu rodina Eliáše Trauba. **Eliáš Traub** měl obchod střížním zbožím. Narodil se r. 1830 v Heřmanově Městci, odkud pocházela i jeho manželka **Matilda** (nar. 1842 nebo 1844) a kde se narodila r. 1865 i jeho dcera **Kamila** a o dva roky později syn **Hugo**. Syn **Emil** se narodil r. 1872²⁵ v Chrudimi. V r. 1869 s nimi bydlela ještě pomocnice v obchodu **Helena Trollerová** (nar. 1864 v Heřmanově Městci, je možné, že byla příbuzná se soukromým učitelem Jindřichem Trollerem, pocházejícím taktéž z Heřmanova Městce (nar.1837) a bydlícím tehdy dle údajů z r. 1880 v čp. 15/I. Bydlel s nimi také ovdovělý otec Eliáše Trauba **Marek Traub** (narozen 1797 v Heřmanově Městci).

Traubovi tu bydleli pravděpodobně do roku 1877 (dále o Traubových viz čp. 115/I.). Téhož roku dům 118/I. koupili **Josef a Anna Agulárovi**, do té doby bydlící v čp. 129/I. **Josef Agulár** se narodil 26. 2. 1842 ve Vejvanovicích, jeho manželka **Anna**, rozená **Bergrová** (nar. 15. 10. 1855), pocházela z Luže. V Chrudimi se Agulárovým narodily čtyři děti: nejstarší syn **Adolf** (nar. 19. 5. 1874), dcera **Františka** (židovským jménem Fradl bat Josef, nar. 27. 1. 1878, později provdaná Morelová), **Richard** (nar. 31. 8. 1881) a nejmladší syn **Alois** (nar. 1885). V roce 1887 byla polovina domu čp. 118/I. přepsána na Annu Agulárovou a ta se stala jedinou majitelkou. Josef koupil tři roky nato hostinec U Pekařů (dnes již neexistuje, stál na křižovatce dnešní Palackého třídy a ul. Rooseveltovy – viz dále čp. 193/III.). Devatenáctého června 1901 umírá na pneumonii nejmladší syn Alois a je pochován na chrudimském

²⁵ Údaj ze sčítání lidu z roku 1869 uvádí rok narození Emila Trauba 1868, zároveň údaj z r. 1880, kde jsou Traubovi a Wengrafovi zmiňováni v čp. 115/I., uvádí Emila Trauba narozeného r. 1872. Pokud tedy jde o tutéž osobu, považuji za pravděpodobný rok narození 1872, vzhledem k datu promoce – červen 1896, což by bylo akorát ve věku 24 let.

židovském hřbitově. O necelých pět let později umírá i dcera Františka, provdaná Morelová z Prahy, a je pochována v Chrudimi. Její hrob najdeme vedle jejího bratra Aloise. Hebrejský nápis na jejím náhrobku praví: (zde je pochována) CTNOSTNÁ ŽENA/FRADL MOREL (...) NECHŤ B-H VŠEMOHOUCÍ DOBŘE ODMĚNÍ JEJÍ DUŠI. V roce 1907 koupil Josef Agulár ještě dům čp. 163/II. v ulici Soukenické. (Před několika lety byl i tento dům zbourán.) Zřejmě o dva roky později, v roce 1909 nebo 1910 Josef Agulár umírá.²⁶ Dům čp. 118/I. se stává majetkem jeho nejstaršího syna **Adolfa** který se, patrně roku 1910, žení s **Antonií**, narozenou 21. 8. 1883 v Litomyšli²⁷. V roce 1912 jej Adolf přestavuje na obchodní dům a provozuje zde obchod s módní konfekcí a střížním zbožím. Matka Anna bydlí (dle údajů z r. 1921) v Soukenické ul. Čp. 163/II. Adolf s Antonií měli čtyři děti: **Věru** (nar. 22. 4. 1911), **Miladu** (nar. 14. 9. 1914), **Pavla** (nar. 12. 8. 1916²⁸ a zemřel 7. 6. 1917 na střevní katar), a **Jiřího** (nar. 8. 8. 1917). Agulárovi bydleli v Chrudimi a měli svůj obchodní dům s látkami a konfekcí až do nástupu nacismu. Toho se dočkala na stará kolena i Anna Agulárová, která ve svých 87 letech, v době, kdy Židé byli postupně již připraveni o takřka veškerá občanská práva, 22. 9. 1942 umírá. Její syn Adolf s manželkou Antonií a dcerou Věrou a synem Jiřím, byli záhy poté, dne 5. 12. 1942 posláni transportem Cf z Pardubic do Terezína a odtud postupně do Osvětimi. Nejprve 23. 1. 1943 (transport Cr) Jiří, pak Adolf (15. 12. 1943, transport Dr), a potom 23. 10. 1944 Antonie. Nikdo z nich se z Osvětimi nevrátil. Věra zůstala až do konce války v Terezíně a jako jediná z chrudimské rodiny Agulárů přežila. Osud její sestry Milady se mi nepodařilo zjistit, ale válku údajně nepřežila, protože jako jediná dědička rodinného

²⁶ Publikace „Židé v Chrudimi“ (viz. LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 30) uvádí jako datum úmrtí Josefa Agulára 26. 2. 1910, zároveň však na chrudimském židovském hřbitově najdeme náhrobek Josefa Agulára, zemřelého 11. 10. 1909 v stáří 67 roků, tzn. narozeného 1842. V údajích ze sčítání lidu z roku 1910 navíc figuruje jméno Josefa Agulára, bydlícího v čp. 93/I. a provozujícího obchod se zvěřinou a u Anny Agulárové z čp. 118/I. je uvedeno „vdaná“. Nemohu proto na sto procent říci, kdy Josef Agulár z čp. 118/I. zemřel, a jestli všechny zmínky o osobě jménem Josef Agulár se vztahují k jedné osobě, nemohu vyloučit ani verzi, že se v Chrudimi vyskytovali dvě osoby téhož jména a nemohl bych s jistotou určit, komu patří náhrobek, hebrejsky označený (v překladu) „NÁHROBNÍ KÁMEN/CTIHODNÉHO PÁNA (...) JOSEFA/AGULÁRA ZEMŘEL(ÉHO) 25. DNE MĚSÍCE TIŠRI A POHŘBEN(ÉHO) 2. DNE MĚSÍCE CHEŠVANU ROKU (5)670 (...) Je mimochodem také zajímavé, že byl pohřben až týden po smrti, když židovská tradice přikazuje pohřbít zesnulého v den úmrtí nebo následující den.

²⁷ Manželka Adolfa Agulára Antonie je uváděna při sčítání lidu z roku 1910 a tento rok zároveň uvádí i jako svůj příchod do Chrudimi, z čehož lze usuzovat, že jde o rok jejich sňatku.

²⁸ Datum narození 12. 8. 1916 je uvedeno na náhrobku se jménem Pavlíček Agulár. Publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí, že se narodil až v říjnu.

majetku po válce figuruje Věra. ²⁹ „Ta se po válce vrátila do Chrudimě a složitě vymáhala navrácení rodinného majetku, který byl částečně zabaven a rozkraden“³⁰

Její strýc Richard (v pořadí třetí z dětí Josefa a Anny Agulárových) pracoval jako inženýr – technický adjunkt v cukrovaru Dioszegher Zuckerfabrik von Kuffner & Gutmann, Wien v Dioszeghu na jižním Slovensku (dnes Sládkovičovo, cukrovar fungoval ještě nedávno). Dle údajů ze sčítání lidu z r. 1921 byl ženat, jeho manželka se jmenovala Josefína, narodila se 1. 3. 1893, byla učitelkou a pocházela z Bosny. Oba uvádějí, že jsou „bez vyznání“. Tam se jejich stopa ztrácí a jejich další osud se mi zatím nepodařilo zjistit. Terezií neprošli a ani v seznamech obětí holocaustu v památníku Jad Vašem jejich jména nefigurují.³¹



30. Obchodní dům Agulárových v Široké ulici čp. 118/I. má dodnes podobu, jakou dostal v roce 1912, kdy tu Adolf Agulár měl obchod s oděvy a střížním zbožím. Dokonce ani sortiment se nezměnil. Foto autor

²⁹ . LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 13-18 a 30.

³⁰ . LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi.*, str. 30.

³¹ *Yad Vashem - World Center for Holocaust Research, Education, Documentation and Commemoration* [online]. 2011 [cit. 2011-08-07]. Dostupné z WWW: <yadvashem.org/>.



31: Domy v Široké ulici, zleva čp. 122/I., uprostřed čp. 123/I., vpravo čp. 124/I. Foto autor

122/I. – Zde bydleli od roku 1897(dle údaje z r. 1910 od roku 1898) manželé Alois a Arnoštka Mahlerovi, kteří měli „velkoobchod zbožím krátkým, galanterním a podšívkovým“. **Alois Mahler** se narodil 12. 9. 1870 v Hořepníku (okr. Pelhřimov). Jeho manželka **Arnoštka** (nar. 26. 12. 1876) pocházela z Oustupu u Boskovic. Od roku 1899 s nimi bydlela ještě švagrová Aloise Mahlera **Ella Berrich** z Oustupu (nar. 1890 v Hartmanicích u Poličky). Později bydlely u Mahlerů ještě jejich dvě židovské prodavačky, od roku 1906 **Růžena Weilová** nar. 22. 11. 1892 v Kamenici u Pelhřimova) a od r. 1907 **Otilie Jilovská** (nar. 14. 12. 1885 ve Starých Ouholicích u Slaného).

123/I. – V roce 1880 v tomto domě sídlila rodina Aloise Schnabla, který provozoval krupařský obchod. Do Chrudimi přišli z Bučiny. **Alois Schnabl** (narozen r. 1824 v Turkovicích) měl manželku **Barboru** (nar. 1830 ve Chvalovicích), syna **Bohumila** (nar. 18. 12. 1856 v Bukovině, toho času se zdržoval v Praze), dceru **Marii** (nar. 1858 v Bučíně, toho času studovala v Brandýse nad Labem) a dceru **Zdeňku** (nar. 6. 6. 1863 v Nasavrkách, toho času studující v Praze).

124/I. – V roce 1880 v tomto domě bydlil učitel **Leopold Reis** (nar. 1857 v Bělé, okr. Německý Brod - dnes Česká Bělá v okrese Havlíčkův Brod). Do roku 1887 tu byla i modlitebna, která byla poté přemístěna do domu čp. 64/IV.



32: Široká ulice, dům čp. 125/I., foto autor

125/I. – V tomto domě bydlela v době sčítání lidu r. 1869 v nájmu rodina obchodníka Viléma Herrmanna ze Zájezdce. (Majitelem domu byl František Gallat.) **Vilém Herrmann** se narodil v roce 1820 v Přestavlkách³² a spolu s ním zde bydlela **Kateřina Herrmannová** (nar. 1811 v Zájedci), a zřejmě syn, (nar. 1848 rovněž v Zájedci), který vypomáhal v obchodě, dále učedník **Eduard Lustig** (nar. 1855 v Uhelné Příbrami u Chotěboře). Údaj z roku 1880 uvádí rodinu majitele obchodu střížním zbožím Samuela Herrmanna ze Zájedce. **Samuel Herrmann** se narodil v Zájedci r. 1849, jeho manželka **Rosa** (nar. 15. 4. 1854 v Přelouči) mu vypomáhala v obchodě. V Chrudimi se jim narodili čtyři synové: **Berthold, Richard, Karel** a **Gustav** (viz výše, čp. 25/I.). S Herrmannovými v domě bydlel v r. 1880 i ovdovělý **Wilhelm Herrmann** (dle údaje z r. 1880 nar. 1822 v Chrudimi), který se živil jako podomní obchodník, dále výpomocný učedník **Isidor Roubíček** (nar. 27. 10. 1867 v Polné), dělnice při obchodě, t. č. svobodná **Marie Rosenbachová** (nar. 1826 v Zájedci) a student **Jindřich Pík** (t. č. rovněž svobodný, nar. 25. 3. 1862 v Zájedci). Herrmannovi se později (dle údajů z roku 1900) přestěhovali do Filištiné ulice č. 25/I. (viz výše).

³² Údaj ze sčítání lidu z roku 1869 uvádí Viléma Herrmanna, narozeného roku 1820 v Přestavlkách, a zároveň je na této adrese v údajích z roku 1880 uveden vdovec a podomní obchodník Wilhelm Herrmann, narozený 1822 v Chrudimi. Nepodařilo se mi (zatím) zjistit, jestli šlo o jednoho člověka v jeden z údajů je chybný nebo o dva různé lidi stejného jména, což mi připadá méně pravděpodobné. Stejně tak syn Viléma a Kateřiny Herrmannových, nar. 1848 v Zájedci, může být Samuel Herrmann, u kterého údaj z r. 1880 uvádí datum narození 1849.



33: Široká ulice čp. 127/I. - dům rodiny Breitenfeldových. Foto autor

127/I. - V roce 1874 koupili tento dům manželé Josef Ignác a Berta **Breitenfeldovi**. (Dříve bydleli naproti v čp. 115/I. - viz výše.) Císařský rada **Josef Ignác Breitenfeld** se narodil 21. nebo 14. 6. 1835 v Luži. **Berta/Barbora**, rozená **Straschnov** se narodila 18. 5. 1844³³ a pocházela z Mladé Boleslavi. V Chrudimi se manželům Breitenfeldovým narodily čtyři děti: **František Karel**, nar. 21. 7. 1869, **Gustav**, nar. 26. (21.) 12. 1871 (nebo 1872), **Olga Hermína**, nar. 16. 11. 1876, a **Alžběta/Elsa Božena**, nar. 21. 9. 1879. Breitenfeldovi měli až do nástupu nacismu obchod střížním zbožím. Nejprve na rohu Martiniho ulice a Resselova náměstí v domě čp. 129/I. a později ve svém domě čp. 127/I.

Nejstarší syn František Karel začínal v rodinném obchodě spolu s mladším bratrem Gustavem jako příručí. Později měl obchod s prádlem a ručním vyšíváním. V roce 1921 žil s Gustavovou rodinou jako svobodný v domě v 127/1.

³³ Dle údajů na náhrobku zemřela Berta Breitenfeldová dne 10. 7. 1915 ve věku 71 let, což se shoduje s údaji ze sčítání lidu z r. 1910. Údaje ze sčítání lidu se však v některých případech liší, a tak publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí (na str. 24 a dále na str. 36) ve shodě s jinými údaji datum narození Berty Breitenfeldové 15. 5. 1848. Viz dále seznam pochovaných na chrudimském židovském hřbitově.

Mladší syn Gustav převzal rodinný obchod, v roce 1907 se oženil s **Annou Salusovou** nar. 4. 9. 1886. Anna byla nejstarší dcerou chrudimského obchodníka koloniálním zbožím a kávou Emila Saluse – (viz osudy rodiny Salusovy a domu v Poděbradově ul. 330/IV.) V roce 1908 (14. 5.) se jim narodil syn **Rudolf**.

Dcera **Olga Hermína** se 24. 1. 1899 provdala za ing. **Ludvíka Hellera**.

Nejmladší dcera **Alžběta Božena/Elsa**, provdaná **Bernfeldová**, od r. 1910 žila v domě svých rodičů. (Nepodařilo se mi zatím zjistit, z jakého důvodu nežila se svým manželem, ani jestli měla děti.)

Josef Ignác Breitenfeld i jeho žena Barbora – Berta žili až do konce života v Chrudimi, oba zemřeli ve stejném roce, 1915 a jsou pochováni na chrudimském židovském hřbitově. Nejstarší syn František Karel zůstal svobodný a bydlel ještě v roce 1921 v domě Breitenfeldových v Chrudimi. Jeho osudy během války a to, jestli přežil, se mi zatím nepodařilo zjistit, v Tereziánské pamětní knize jeho jméno není k nalezení. Mladší syn Gustav s manželkou Annou a synem Rudolfem byli posláni 5. 12. 1942 spolu s ostatními židovskými obyvateli Chrudimi transportem Cf do Terezína, odkud byli postupně odesláni na východ – do Osvětimi. Nejprve Anna s Rudolfem transportem Cq 20. 1. 1943 a potom i Gustav, 15. 12. 1943 transportem Dr. Nikdo z nich se konce války nedožil.

Elsa Bernfeldová byla 28. 1. 1942 deportována transportem z Brna do Terezína, kde se však už ani nesešla se svými chrudimskými příbuznými, protože byla už 17. 3. 1942 poslána dále do koncentračního tábora Izbica, kde byla nacisty zavražděna.

Nacisty zabavený dům č. 127/I. byl po válce restituován. Jeho dědici byli po Breitenfeldových synovec Anny Jan Salus (jeho otec Viktor byl Annin mladší bratr) a neteř Alexandra Pochobradská (její maminka Ida byla Annina mladší sestra) a po Else Bernfeldové ing. Quido Straschnov – nepodařilo se mi dosud zjistit, jak byli příbuzní, patrně z matčiny strany, snad mohl být její bratranec. (Nedávno se mi podařilo získat informaci o jistém panu Straschnovovi, jehož rodina pochází z Mladé Boleslavi a který žije v Izraeli, takže je možné, že se mi podaří objasnit více.) Po válce byl dům ještě před další vlnou konfiskace prodán.

Kromě rodiny Breitenfeldových v jejich domě bydlel od roku 1900 obchodní příručí **Šimon Gaertner** z Kolína (nar. 18. 18. 1876 v Kolíně, v r. 1910 tu již nebydlel) a od r. 1910 student **Richard Pollaczek** (nar. 5. 1893 ve Vídni, avšak v údajích ze sčítání lidu uvedeno, že je Čech).



34: Domy čp. 129/I. a 130/I. na rohu Široké ulice Resslerova náměstí, foto autor

129/I., 130/I. – V tomto domě se usadila rodina obchodníka Adama Trauba, kteří do Chrudimi přišli z Heřmanova Městce. (Ve sčítáních se objevují od roku 1869, jako datum příchodu do Chrudimi uvádí rok 1859). Podomní obchodník **Adam Traub** se narodil r. 1812 v Heřmanově Městci. S manželkou **Vilemínou** měli čtyři děti – byli to **Alois Lazar**, nar. 20. 12. 1847 (soukromý učitel), **Moric**, nar. 1850 (učitelský kandidát), **Samuel**, nar. 19. 5. nebo 29. 5. 1853 (krejčovský tovaryš, o něm bude řeč dále, viz dům čp. 152/II.), **Gustav**, nar. 1863. Všechny děti Adama a Vilemíny Traubových se narodily v Heřmanově Městci. Vilemína Traubová zemřela 26. 5. 1864 ve svých 41 letech. Byla pochována v Heřmanově Městci. (V Chrudimi v té době ještě nebyl židovský hřbitov, neboť ten byl založen až roku 1890.) Adam se podruhé oženil, údaj z roku 1869 uvádí jeho druhou manželku **Katarínu**, narozenou v únoru 1832 v Žamberku.

V roce 1874 se do Chrudimi přistěhovali **Agulárovi** z Vejvanovic. Založili si obchod s kůžemi a zvěřinou a bydleli v tomto domě, než roku 1877 koupili dům čp. 118/I v ulici Martiniho (dnes Široké).

Na fotografii, pořízené v roce 1893 je vidět, že v přízemí tohoto domu měl tehdy obchod Josef Breitenfeld.



35: Dům čp. 129/I. s obchodem Josefa Breitenfelda. Výřez z většího snímku z archivu RM Chrudim

Údaje z roku 1900 uvádějí v tomto domě rodinu Josefa Reicha, (předtím bydlel naproti v čp. 116/I., kde měl dosud obchod). Bydlel tu tehdy **Josef Reich**, jeho druhá žena **Emma**, rozená **Tewelesová** (narozena 11.4. 1858 v Praze), která přišla do Chrudimi v roce 1881 (patrně rok sňatku), Josefovou stále svobodnou sestru **Marii** a v Chrudimi narozené dcery, **Bertu** (nar. 24. 9. 1884, později provdanou **Weissbarthovou** – viz čp. 82/1.), **Hermínu** (nar. 27. 8. 1886) a **Růženu** (nar. 6. 2. 1891). Později (patrně po smrti Josefa Reicha) se rodina přestěhovala do Štěpánkovy ulice čp. 94/I. (viz výše čp. 94/I.)

133/I. – dům ve Filištýnské ulici obýval v roce 1921 někdejší obchodník s uhlím, nyní faktor **Emil Weiss** (nar. 21. 2. 1861 v Žumberku) s manželkou **Alžbětou (Eliškou)**, nar. 8. 5. 1865 v Sezemicích). Tehdy přijímal a vydával vlasy k sítkování. (Předtím mívali s manželkou Eliškou obchod s uhlím ve Svěchyňově ulici a bydleli ve Filištýnské 28/I. – viz výše čp. 28/I.). Bydleli u

nich na stravě dva studenti gymnasia, **Vilém Heisler** z Chrasti (nar. 12. 10. 1909) a **Engelbert Schulz** (nar. 1909 ve Stříteži, příslušný do Trhové Kamenice).



36: Dům čp. 134/I. na Resselově náměstí - do nástupu nacismu dům rodiny MUDr. Artura Pachnera. Foto autor

134/I. – Dům na Riegrově (nyní Resselově) náměstí koupili v roce 1905 manželé **Artur** a **Gabriela Pachnerovi**. **MUDr. Artur Pachner** se přistěhoval do Chrudimi v roce 1899. Narodil se 24. 3. 1874 v Německém Brodě, kde v letech 1883 – 1891 studoval na gymnasiu.³⁴ Potm vystudoval medicínu na Karlově universitě v Praze. Měl původně v plánu založit soukromou zubařskou ordinaci v Praze, ale protože by to bylo finančně příliš nákladné, usadil se nakonec v Chrudimi. V roce 1902 se oženil s **Gabrielou Schillerovou**, narozenou 13. Března 1881 v Polné, kde její rodiče Ludvík Schiller a Anna, (roz. Hallerová), vlastnili koželužnu a obchod.³⁵ Za první světové války působil jako lékař v lazaretu ve Vysokém Mýtě. Dr. Artur Pachner byl známý zubní lékař, ale měl atestace i jako praktický a dětský lékař, internista a laryngolog. Své znalosti medicíny si navíc rozšířil studiem na universitě v Berlíně. Kromě toho, že se

³⁴Viz: *Zmizeli-sousedé.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. Havlíčkobrodští Zmizelí sousedé. Dostupné z WWW: <<http://www.zmizeli-sousedé.cz/pracestudentu/weby/zsstoky/>>.

³⁵ Tamtéž

věnoval zubařské praxi, byl činný i na poli vědy a přednášel na lékařských sjezdech (např. v roce 1933 v Poznani). Publikoval i odborné práce, které sloužily jako materiál k výuce zubařům a zubním technikům. Byl prý mj. také velkým milovníkem zvířat.

Dům na náměstí byl Pachnerovým po příchodu Němců do Chrudimi zabaven. Nějaký čas ještě bydleli u jiné židovské rodiny v podnájmu. Dr. Pachner nejdříve věřil, že nebude poslán do transportu jakožto lékař, a vědec v oblasti lékařské vědy, nicméně, stejně tak, jako většina ostatních chrudimských Židů, byli i manželé Pachnerovi posláni transportem do Terezína a odtud 18. 12. 1943 do Osvětimi, kde byli umučeni nacisty.³⁶

Pachnerovi měli jedinou dceru **Miladu** (známá jako **Míla Pachnerová**, narodila se 21. 11. 1904), která se později stala spisovatelkou. V letech 1915 – 1919 studovala Gymnasium ve Vysokém Mýtě a poté Ècole des hautes études sociales et politiques (Vysokou školu sociální a politickou) v Paříži, kterou dokončila v roce 1926. Pak pracovala v Praze na ministerstvu zdravotnictví a brzy se stala spisovatelkou. V roce 1932 se provdala za JUDr. Jakuba Skálu, což jí také později patrně zachránilo život. Žili v Praze a měli dvě děti, Martina a Lucii³⁷. Díky tomu, že žila ve smíšeném manželství, nebyla nakonec poslána do transportu a podařilo se jí i dětem přežít celou válku v Praze. Jistě i díky statečnosti jejího manžela Jakuba Skály, který se s ní nedal rozvést – za trest byl ke konci války poslán do pracovního tábora v Horním Slezsku. Měla prý už na začátku války také připravený úkryt v lese na chatě v Jílovém u Prahy, ale nikdy jej nevyužila. Také měla prý k dispozici i falešné doklady a ke konci války díky známým i potvrzení, že je roznašečka bacilů, takže když Gestapo přišlo provádět domovní prohlídku, celý byt páchl dezinfekcí a Němci byli tak odrazeni od důslednosti při domovních prohlídkách kvůli strachu z nákazy.³⁸ Po válce se všichni nakrátko vrátili do Chrudimi a dětem Míly Pachnerové a Jakuba Skály Martinovi a Lucii byl navrácen dům po jejich prarodičích.³⁹ V roce 1963 Jakub Skála, který měl podlomené zdraví traumaty válečných útrap, umírá. O tři roky později odchází Míla Pachnerová i s dětmi do ciziny.⁴⁰ Zemřela v Arizoně 28. Března 1997.

³⁶ Tamtéž

³⁷ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudim*.

³⁸ *Zmizeli-sousedé.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. Havlíčkobrodští Zmizelí sousedé. Dostupné z WWW: <<http://www.zmizeli-sousedé.cz/pracestudentu/weby/zsstocky/>>.

³⁹ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudim*.

⁴⁰ *Havlíčkobrodští Zmizelí sousedé*. (Publikace *Židé v Chrudim* naproti tomu uvádí, že (Míla Pachnerová s manželem a dětmi) „...dle svědectví pamětníků strávili válku v emigraci“)(str. 38-39).

Míla Pachnerová byla spisovatelkou ženských románů, autorkou povídek pro děti, dramatičkou a publicistkou a také překládala z francouzštiny. Začala publikovat už před válkou, její kniha „Evína cesta“ vyšla v roce 1931. Některá díla, jako například drama „Cherubín“ (1937), kde se zabývá tématem dědičnosti, psala ve spolupráci s otcem. Za okupace nesměla publikovat kvůli svému původu. Po válce vydala romány a povídky pro ženy „Manželský slabikář“ (1946), „Ten červnový den“ (1947), Plášť do deště (1948), „Sladká i hořká“ (1948).^{41 42}



37: Artur a Gabriela Pachnerovi, foto Zmizeli-sousedce.cz

137/I. Zde měl v roce 1900 soukenný obchod **Eduard Rebenfeld**, tehdy bydlící v čp. 29/IV. a v roce 1893 (viz foto) i Josef Kraus. Papírnictví Krausových se potom přestěhovalo do Martiniho/Širké ulice čp. 116/I., Rebenfeldův soukenný obchod tu byl ještě ve 30. letech 20. století. Tehdy Rebenfeldovi bydleli v Zahradní ulici v domě čp. 15/II. Majitel obchodu, Eduard Rebenfeld zemřel dne 9. 2. 1937.⁴³ (Dále o Rebenfeldových viz dům čp. 15/II.)



38. Dobová inzerce Eduarda Rebenfelda v místním tisku. Chrudimský kraj 1925. Archiv RM Chrudim.

⁴¹ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*.

⁴² Fotografie Pachnerových jsou převzaty z panelu Havlíčkobrodští Zmizelí sousedé, viz: <<http://www.zmizeli-sousedce.cz/pracestudentu/weby/zsstoky/>>.

⁴³ Datum úmrtí pochází z náhrobku na židovském hřbitově v Chrudimi. Publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí datum 19. 2. A záznam v matrice 10. 2. – což by mohlo být datum pohřbu, dle židovské tradice následující den po smrti. Dále o Rebenfeldových viz čp. 29/IV. a 15/II.



39: Dům ve Filištínské ulici čp. 139/I. Foto autor

139/I. – Tento dům na rohu ulic Fortenské a Filištínské obývala v roce 1880 rodina obchodníka se sukem Samuela Hirsche. **Samuel Hirsch** (nar. 1839 v Housově) měl ženu **Barboru** (nar. v srpnu 1842 v Hroubovicích). Hirschovi měli domovské právo na Moravě, (údaj z roku 1880 uvání název obce Housov či Honsov), ale do Chrudimi patrně přišli z Hroubovic, kde se jim narodili děti Filip, Sigmund, Hermína a Julius. Dle údajů z r. 1880 s nimi v domě bydlelo pět synů a jedna dcera. Nejstarší syn **Filip** (nar. 24. 4. 1864 v Hroubovicích) byl tehdy kupeckým pomocníkem v Londýně, další syn **Moric** (nar. 8. 9. 1866 v Brně) vystudoval ve Vídni práva a dne 9. února 1891 byl povýšen na doktora veškerých práv⁴⁴, syn **Sigmund** (nar. 17. 6. 1870 v Hroubovicích), dále dcera **Hermína** (nar. 28. 9. 1868 v Hroubovicích), a nejmladší synové **Julius** (nar. 21. 10. 1877 v Hroubovicích) a **Richard** (nar. 20. 6. 1880 v Chrudimi).

Barbora Hirschová zemřela 8. 5. 1894 ve věku 53 let. Je pochována na chrudimském židovském hřbitově. Syn Julius byl dne 24.4.1942 deportován transportem Am do Terezína a

⁴⁴ Viz promoční oznámení Morice Hirsche, archiv Regionálního muzea v Chrudimi, Arch 3500 XXXIV.

odtud o tři dny později transportem Aq do Izbice, kde byl zavražděn.⁴⁵ Jeho bratr Richard byl deportován transportem H z Prahy dne 31. 11. 1941 do Terezína, odkud byl poslán 9. 1. 1942 transportem O do Rigy. Ani on nepřežil.⁴⁶

3.2 Chrudim II.

Čp. 3/II. – Zde bydlel továrník **Emil Grodecký**, (majitel obuvnické továrny). Emil Grodecký se narodil 9. 8. 1881 v Miškovicích (dnes součást Prahy). Měl v roce 1907 obuvnickou továrnu ve Skutči a od r. 1910 bydlel v Chrudimi a měl továrnu ve Filištínské ulici čp. 8/1. V domě 3/II. dále bydlel ještě obchodní cestující a účetní v továrně Emila Grodeckého **Heřman Schreiber** z Vídně. (Narodil se 20. 7. 1877 v maďarském městě Nagykároly – dnes Carei Mare nacházející se na území Rumunska.)

Čp. 15/II. (Opletalova, nad školním náměstím) V roce 1921 zde bydleli **Eduard a Hedvika Rebenfeldovi** (Viz. též čp. 29/IV.), majitelé soukenného obchodu na hlavním náměstí v čp. 137/I. se synem **Oskarem**. Dcera **Alice** s nimi tehdy již nebydlela. Dle vzpomínek pamětnice a chrudimské rodačky Jarmily Sobotkové byla Alice Rebenfeldová provdána za prof. Wagnera, který učil na chrudimském gymnasiu. Údajně nebyl židovského původu, a je tudíž možné, že to jeho ženě Alici mohlo v konečném důsledku za války zachránit život, (podobně, jako tomu bylo u dcery Pachnerových). Oskar byl v té době studentem 2. ročníku chrudimské Obchodní akademie (maturoval v červnu 1923)⁴⁷.

Eduard Rebenfeld zemřel ještě před válkou dne 10. února 1937 ve věku 75 let. Jeho manželka Hedvika údajně vyučovala soukromě němčinu⁴⁸, žila až do války v Chrudimi, odkud byla s ostatními místními Židy poslána transportem Cf dne 5. 12. 1942 a o deset dní později transportem Dr do Osvětimi, odkud se již nevrátila. Syn Oskar, později si změnil příjmení na Rodan (a uváděl, že je bez vyznání), včas emigroval z Československa a sloužil v československé zahraniční armádě nejprve v Číně a pak ve Velké Británii nejdříve u I. pěšího

⁴⁵ *The Central Database of Shoah Victims' Names* [online]. 2011 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z WWW: <www.yadvashem.org>.

⁴⁶ *The Central Database of Shoah Victims' Names* [online]. 2011 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z WWW: <www.yadvashem.org>.

⁴⁷ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 40 – 41.

⁴⁸ Informace o Hedvice Rebenfeldové, stejně jako o dceři Alici, pocházejí z ústního podání ze vzpomínek pamětnice a chrudimské rodačky, paní magistry Jarmily Sobotkové.

praporu a pak v hodnosti četaře u pozemního personálu 311. perutě. V Anglii se oženil a žil do konce života v Hrabství Middlesex, kde 12. 9. 1988 zemřel.⁴⁹

Čp. 41/II. V tomto domě v dnešní Novoměstské ulici bydlel dle údajů z roku 1921 hodinářský mistr ukrajinské státní příslušnosti **Zikmund Berstler**. Narodil se 2. 10. 1897 v Radzivilově ve Volyňské gubernii a tak české údaje uvádějí, že měl ruskou národnost. Do Chrudimi přišel za první světové války, vyskytoval se zde od roku 1916, nejprve jako pomocník a později byl majitelem hodinářského závodu v Kateřinském podměstí. Kromě hodinářského zboží obchodoval Zikmund Berstler i s pneumatikami na velocipedy a s použitými jízdními koly.

Čp. 108/II. – V roce 1869 v tomto domě bydlela ovdovělá majitelka hokynářství **Františka Müllerová** z Morašic (nar. 1812 v Dašicích) se dvěma svobodnými dcerami, **Kateřinou** (nar. 1842 v Morašicích) a **Rosalíí** (nar. 1855 v Morašicích). Kateřina byla šičkou rukaviček a Rosalie pracovala ve skladu lihovin.



40. Dnešní podoba domu čp. 109/II. Foto autor

Čp.109/II. – Široké schody. Zde se usadil **Alois Lazar Traub** (nar. 20. 12. 1847), nejstarší ze čtyř dětí Adama a Vilemíny Traubových, původem z Heřmanova Městce (viz čp. 129/I.) Jeho manželka **Amálie** (nar. 27. 5. 1850 ve Zbraslavicích u Kutné Hory) měla závod na zhotovení a prodej pánských oděvů a Alois Lazar, původní profesí soukromý učitel, jí v obchodě vypomáhal. Do domu čp. 109/II. se přistěhovali po roce 1880 z Břetislavovy ulice čp. 64/I. Měli 7 dětí:⁵⁰ syny **Huga** (nar. 28. 5. 1875 ve Vejvanovicích), **Julia** (nar. 7. 11. 1876 ve Veselí na Moravě) **Emila**, (nar. 31. 8.

⁴⁹ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 40.

⁵⁰ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 54-55.



41: Dům Traubových před přestavbou. Na ceduli je vidět nápis "PRODEJ mužských oděvů, AMALIE - TRAUB". Ze sbírek RM Chrudim

1878 v Chrudimi), **Ernesta** (nar. 1. 2. 1880 v Chrudimi), **Richarda** (nar. v Chrudimi 13. 1. 1884) a **Bedřicha** (nar. v Chrudimi 23. 12. 1887) a dceru **Vilemínu** (nar. v Chrudimi 14. 11. 1891), která dostala jméno po své babičce a podobně jako ona zemřela předčasně, 5. 3. 1913 „v květu mládí 21let věku svého“, jak je napsáno na jejím náhrobku. V roce 1910 s nimi bydlela již ovdovělá nevlastní matka Aloise Lazara, **Kateřina Traubová**.

Dům rodičů i rodinnou firmu později převzal syn **Richard**, který se dne 29. 8. 1915 oženil

s **Hermínou**, rozenou **Goldschmiedovou** z Chrudimi (nar. 13. 12. 1888 v Nové Vsi u Ledče nad Sázavou), dcerou Adolfa Goldschmieda.⁵¹ Z té doby patrně pochází patrová přístavba dolní (pravé) části domu Traubových. (Dnes je dům celý přestavěn, takže z původních detailů zůstaly nezměněny patrně pouze původní vstupní dveře).

Richard jako jediný ze sourozenců bydlel v Chrudimi až do druhé světové války. Jeho rodiče, Alois Lazar a Amálie Traubovi, bydleli v domě čp. 109/II s jeho rodinou do konce svých dnů, Amálie zemřela 15. 10. 1924 a Alois Lazar o čtyři roky později, 17. ledna 1929.

Po smrti otce Hermíny, Adolfa Goldschmieda (zemřel v r. 1918) se k Traubovým přistěhovala i ovdovělá Hermínina nevlastní matka Arnoštka, (dcera Morice Barbiera) s dcerami Elsou, Olgou a synem Karlem. Karel byl nejdříve učedníkem v obchodě se střížním zbožím a pak se stal vojínem 12. čs. pěšího pluku Komárno, Olga pracovala jako švadlena.

První dítě Richarda a Hermíny Traubových zemřelo na zánět plic při chřipce 2. 11. 1918⁵² pravděpodobně nedlouho po narození, protože v úmrtní matrice není uvedeno jeho jméno,⁵³

⁵¹ Tamtéž, str. 32.

⁵² Tamtéž, str. 54.

což se činí u dětí, které zemřely dříve, než doslaly dle židovské tradice jméno. Potom měli Traubovi ještě dva syny, **Adolfa** (nar. 22. 3. 1920) a **Jiřího** (nar. 9. 8. 1922)⁵⁴. V Chrudimi žili až do druhé světové války, kdy je stihl stejný osud, jako ostatní chrudimské Židy: transport do Terezína a odtud byli 23. 1. 1943 posláni transportem Cr do Osvětimi, kde byli všichni zavražděni. Ze sourozenců Richarda Trauba stihl prokazatelně podobný osud jeho bratra Julia, který žil před válkou ve Vídni, odkud byl 20. 5. 1942 transportován do Malého Trostince, kde byl během šesti dnů umučen. V databázi památníku Jad Vašem lze najít i Emila Trauba, narozeného 21. 8. 1878 a transportovaného z Vídně dne 23.10. 1941 do Lodže. Do Terezína byla deportována stejným transportem z Pardubic dne 5. 12. 1942 i osmdesátiletá Arnoštka Goldschmiedová, její dcery Elsa a Olga i syn Karel. Syn Eugen byl do Terezína poslán o půl roku dříve z Kolína transportem AAd dne 13. 6. 1942 a posléze transportem Bx 22. 10. 1942 do Treblinky, takže se v Terezíně s matkou a sourozenci již nesetkal. Olga a Elsa Goldschmiedovy byly posláni z Terezína do Osvětimi transportem Cq dne 20. 1. 1943, Karel za tři dny poté transportem Cr. Nikdo z nich se z lágru nevrátil. Jediná z celé rodiny přežila nacistickou genocidu Arnoštka Goldschmiedová, která zůstala celou válku v Terezíně a v den skončení druhé světové války jí bylo 83. let.

⁵³ Tamtéž, str. 55.

⁵⁴ Tamtéž.



42: Dům čp. 110/II. na dolním konci Širokých schodů, foto autor

Čp. 110/II. – Dle údajů z roku 1869 na této adrese bydlel majitel kupeckého obchodu **Moric Barbier** (nar. 1834 v Heřmanově Městci), úředně rozvedený otec dcery **Arnoštky/Ernestiny** (nar. 1862 v Gyöngyös v Uhrách, později provdaná Goldschmiedová - další osudy Arnoštky viz výše čp. 69/I. a dále čp. 109/II.). Moric Barbier se po příchodu do Chrudimi oženil s **Růženou**, rozenou **Popperovou** z Luže (nar. 14. 4. 1841)⁵⁵, s níž měl dceru **Bohumilu** (nar. v Chrudimi 9. 1. 1873). Bohumila se v Chrudimi provdala dne 15. 5. 1892 za chrastického obchodníka s dobyt看em Arona Hornsteina⁵⁶.

⁵⁵ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 32

⁵⁶ Tamtéž



43: Havlíčkova ul. čp. 150/II., foto autor

Čp. 150/II. V tomto domě bydlela v roce 1910 již ovdovělá **Růžena Barbierová**, druhá manželka Morice Barbiera se svou nevlastní vnučkou **Hermínou Goldschmiedovou** (nevlastní dcerou Moricovy dcery Arnošky, později provdanou Traubovou – viz výše čp. 109/II., 69/II., 109/II). V roce 1919 se sem přestěhovala její dcera (tj. Růženy Barbierové) **Bohumila Hornsteinová** s manželem Adolfem (Aronem) Hornsteinem a synem Ottou. **Aron Hornstein** se narodil 24. 4. 1865 v Žuravnu v Haliči, syn **Otto** v Chrudimi 7. 5. 1893. Domovské právo měli ještě za První republiky ve Vídni. Aron, původně obchodník s dobytčím v Chrasti, nyní byl obchodním cestujícím s kožešnickým zbožím. Do Chrudimi přišli možná z Vídně (lze usuzovat dle domovského práva), ale nelze vyloučit, že se zdržovali předtím v Chrasti, kde předtím sídlila jejich živnost.

Růžena Barbierová dožila svůj život v Chrudimi, kde dne 8. 6. 1927 ve věku 86 let zemřela. O osudu Hornsteinových není v dostupných seznamech žádná zmínka k nalezení, jejich jména nefigurují ani v databázi Jad Vašem.

(Čp. 152/II.) Tento dům kdysi stál pod Širokými schody na východní straně ulice v prostoru dnešního náměstí U Vodárny. V roce 1869 v tomto domě bydlel **Izák Barbier** (nar. 1803)

s manželkou **Babi** (nar. 1806), kteří do Chrudimi přišli v r. 1863.⁵⁷ Oba pocházeli z Heřmanova Městce. Tam se narodily i jejich tři děti, **Moric** (nar. 1834), **Edvard** (nar. 1842) a **Karolína** (nar. 1843). (Moric bydlel v domě čp. 110/II, viz výše.)

V roce 1910 zde bydlela rodina Samuela Trauba. **Samuel Traub** (nar. 19. 5. 1853), třetí ze čtyř synů obchodníka Adama Trauba, jehož rodina přišla do Chrudimi v roce 1859 z Heřmanova Městce. (viz čp. 129/I.) Z Heřmanova Městce pocházela i Samuelova manželka **Jindřiška** (nar. 13. 6. 1849), která v Chrudimi bydlela od svých šestadvaceti let, tj. od r. 1875 (což byl patrně rok sňatku se Samuelem Traubem). V Chrudimi měli obchod s oděvy. Měli čtyři děti: dcery **Vilemínu (Vilmu)**, (nar. 12. 11. 1876), **Olgu** (nar. 17. 3. 1880 nebo 81) a syna **Ottu** (nar. 22. 1. 1879). Syn **Artur**, narozený v červenci 1883 zemřel 19. 6. 1884 v 11 měsících.⁵⁸ Manželé Traubovi spolu žili v Havlíčkově ulici čp. 152/II. až do 12. září 1913, kdy zemřela Jindřiška Traubová. Samuel svou ženu přežil o 24 let, zemřel 30. 12. 1937. Do války žili v Chrudimi svobodné dcery Vilemína a Olga, které byly o pět let později, tak jako jejich strýc Richard, teta Hermína, bratřenci Adolf a Jiří a všichni ostatní chrudimští Židé, odvečeny do Terezína transportem z Pardubic dne 5. 12. 1942. Odtud byly za necelý měsíc poslány do Osvětimi – transportem Cq, dne 20. 1. 1943. Jejich chrudimští příbuzní jeli následujícím transportem (Cr) tři dny poté. Všichni byli v Osvětimi vyvražďeni nacisty.

Čp. 163/II. (Soukenická ulice) – na tomto místě stál ještě donedávna dům, ve kterém bydleli Agulárovi (viz. čp. 129/I., 118/I.).

Čp. 169/II. (Široké schody) – v tomto domě zcela v dolní části Širokých schodů bydlela rodina skladníka od firmy Popper, Adolfa Herrmanna⁵⁹. **Adolf Herrmann** se narodil 9. 11. 1858 v Zájedci, v Chrudimi pobýval od roku 1873. Jeho manželka **Albína**, narozená 16. 1. 1861, pocházela z Modletína a v Chrudimi žila od roku 1880. V roce 1910 zde s nimi bydleli synové **Karel** (nar. 15. 8. 1892) a **Rudolf** (nar. 18. 8. 1895), toho času oba studenti gymnasia. Karel se později stal doktorem práv a dle údajů z r. 1921 pracoval v Chrudimi u krajského soudu.

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Je zde jistá pravděpodobnost, že jde o syna Emanuela a Terezie Herrmannových, kteří v r. 1880 bydleli v domě čp. 38/III. Syn Emanuela a Terezie Herrmannových Karel se narodil v listopadu 1858 v Zájedci, pouze v údajích z r. 1880 je uvedeno datum narození 1. 11., proto na základě tohoto údaje nemohu stoprocentně vyloučit pouhou shodu jmen a okolností, přestože se jeví mnohem pravděpodobnější pouhá neshoda v údajích ohledně jedné a té samé osoby.

(Čp. 235/II.) Tento dům stával v ulici Havlíčkově, části Kateřinského podměstí, která byla zbořena kvůli výstavbě sídliště v 70. letech 20. století. V roce 1921 dům vlastnil a obýval obchodník smíšeným zbožím **Josef Weiss** (dle údajů z r. 1921 narozen 24. 6. 1850 v Jeseníku u Nymburka) s manželkou **Růženu** (nar. 28. 6. 1853 v Lohenicích u Přelouče). Weissovi se přistěhovali do Chrudimi 1. 10. 1879.

3.3 Chrudim III.



Obrázek 44: Dům čp. 11/III. (na obrázku vlevo) v Husově ulici. Foto Archiv RM Chrudim

(11/III.) – dnes již neexistující dům rodiny Fitterů v Husově ulici. Sem se přestěhovala (dle údajů z roku 1900) rodina Bernarda Löwyho (viz. čp. 79/I.).

(12/III.) – Tento dům stál zřejmě také v ulici Husově a v roce 1869 jej obývala rodina obchodníka s kůžemi Michaela Wohryzka. **Michael Wohryzek** se narodil r. 1815 v Zájedci.

Své o 18 let mladší manželce **Barboře** byl již druhým manželem, provdala se za něho jako ovdovělá. Pocházeli ze Zájezdce a měli syna **Alfréda**, dcery **Kláru** (nar. 4. 12. 1858 v Zájedci) a **Žofii** (nar. 1. 12. 1860 v Zájedci). Tehdy s nimi bydlela na výměnku vdova **Kateřina Witzová** ze Zájedce (nar. 1810 v Poběžovicích, mohlo by jít o matku Barbory Wohryzkové), a je zde uvedena rovněž **Terezie Witzová** (nar. 1848), jakožto „na návštěvě“, příslušející do Zájedce. V roce 1880 už zde bydlela jen ovdovělá Barbora Wohryzková s dcerami Klárou a Žofií

(38/III.) V domě s tímto číslem bydlela v roce 1880 rodina obchodního pomocníka Emanuela Herrmanna. **Emanuel Herrmann** se narodil r. 1820 v Přestavlkách, jeho o 13 let mladší manželka **Terezie** ve Stračově. V roce 1880 měli 10 dětí: **Gustav**, nar. 1852 v Zájedci, byl účetním a bydlel v Bělohradě. **Karel**, nar. 27. 6. 1853 v Zájedci, se odstěhoval do Ústí nad Labem a pracoval jako skladník. Ostatní tehdy bydleli dle údajů z r. 1880 t. č. s rodiči v Chrudimi: **Anežka** (nar. 22. 6. 1857 v Zájedci), **Adolf** (nar. 1. 11. 1858 v Zájedci), který pracoval jako obchodní pomocník stejně jako jeho o 2 roky mladší bratr **Alfréd** (nar. 14. 11. 1860 v Zájedci), **Hermína** (nar. 6. 10. 1862 v Zájedci), **Ferdinand** (nar. 5. 8. 1865 v Zájedci, t. č. student), **Luisa** (nar. 20. 11. 1867 v Zájedci), **Berta** (nar. 7. 11. 1869 v Zájedci) a **Arnošt** (nar. 21. 8. 1871 v Lukavici).

(52/III.) V roce 1869 tento dům vlastnila a obývala vdova **Anna Kohnová** z Trhové kamenice (nar. 1831 v Kvasinách u Rychnova) a dětmi **Reginou** (nar. 1857), **Ludvíkem** (nar. 18. 8. 1858) a **Hermínou** (nar. 1863)

(Čp. 58/III.) – v roce 1880 zde bydlela rodina výrobce obuvi Morice Becka. **Moric Beck** se narodil 24. 12. 1844 v Hoješíně. Měl o tři roky mladší manželku **Barboru** (nar. 18. 12. 1847 v Humpolci) a dle údajů z r. 1880 tři děti: **Růženu** (nar. 3. 2. 1874) a syny **Otokara** (nar. 15. 11. 1876) a **Emila** (nar. 14. 4. 1879), všechny narozené v Chrudimi, kde s nimi bydleli i rodiče Morice Becka, **Filip Beck** (nar. 10. 10. 1811 v Hoješíně) a **Charlotte Becková** (nar. 5. 9. 1818).

(Čp. 63/III.) – Zde bydlel v roce 1910 tehdy dvacetiletý úředník firmy F. L. Popper **Oskar Rubinstein**, jeden z mála v Chrudimi sídlících souvěrců, jejichž obcovací řečí byla němčina. Narodil se 20. 11. 1890 ve Vídni a příslušel do Uher.

(Čp. 66/III.) Dům s tímto číslem popisným stál na Palackého třídě a byl zde hostinec „Kalábrie“. V roce 1869 byl majitelem tohoto domu Václav Bořický a v nájmu zde byla rodina kramáře Adolfa Freunda z Klokočova u Chotěboře. **Adolf Freund** se narodil roku 12. 3. 1843 v Klokočově, měl **ženu Elisabeth**, (nar. 20. 3. 1845⁶⁰) která pocházela z Jeseníka (okr. Nymburk). Zde v Chrudimi se jim narodily dcery **Božena** (nar. 1867) a **Emilie** (nar. 1869). Později se Freundovi přestěhovali do Břetislavovy ulice č. 64/1 a narodila se jim r. 1871 třetí dcera, **Anna**. S Freundovými bydleli ještě **Vilém a Josef Freundovi** z Klokočova (narození 1854, patrně šlo o dvojčata), uředníci v obchodě Adolfa Freunda. V roce 1900 Adolf a Elisabeth/Alžběta bydleli spolu s rodinou dcery Emilie na hlavním náměstí v domě čp. 2/I. (Viz čp. 2/I.)

V roce 1880 byl dům 66/III obydlen rodinou kupce Ignáce Witze. **Ignác Witz** se narodil 13. 10. 1843 v Zájezdci. Měl manželku **Mínu** (nar. 1. 11. 1848), syny **Rudolfa** (nar. 28. 9. 1874 v Úhřeticích) a **Siegfrieda** (nar. 18. 12. 1877 v Chrudimi) a dceru **Olgu** (nar. 1. 5. 1880 v Chrudimi).



45: Palackého třída v roce 1931 s hostincem "Kalábrie" v levé části snímku. V pravé části snímku (druhý dům zprava) je vidět obchod Karla Roubíčka, pletené zboží. Ze sbírek RM v Chrudimi

⁶⁰ U Elisabeth/Alžběty Freundové uvádějí údaje sčítání lidu rok narození 1845 (20. 3. nebo 22. 2.), přičemž na chrudimském židovském hřbitově vedle náhrobku Adolfa Freunda najdeme náhrobek Alžběty Freundové, roz. Weissové, zesnulé 22. Července 1921 ve věku 77 let – tudíž, jde li o manželku Adolfa Freunda, musela se narodit v r. 1844, (není-li na náhrobku chyba).

Roku 1900 dům obývala rodina **Jindřicha Lederera**, který jej vlastnil a měl obchod a výčep. Ledererovi příslušeli do Bojanova v čáslavském okrese. **Jindřich Lederer** se narodil 11. 5. 1849 v obci Maleč. Jeho manželka⁶¹ **Josefa** (nar. 9. 6. 1862) pocházela ze Soběslavi. Jejich první tři děti, synové **Maxmilián** (nar. 19. 5. 1881), **Arnošt** (nar. 24. 9. 1882), a dcera **Elsa** (nar. 26. 7. 1884) se narodily v Klokočově u Chotěboře. Další tři, dcery **Štěpánka** (nar. 12. 7. 1890), **Olga** (nar. 6. 11. 1894), a syn **Victor** (23. 7. 1898) jsou narození zde v Chrudimi.⁶² Krámskou v obchodě s kořalkou a zároveň výčepnicí u Ledererových byla **Gisela Munková** (nar. 23. 1. 1878) z Přestavlk.



46: Palackého třída v roce 1931. Na hostinci "Kalábrie" (uprostřed snímku) je vidět jméno Jindřicha Lederera. Foto Karel Kohoutek, 1931, ze sbírek RM v Chrudimi

⁶¹ Na chrudimském židovském hřbitově najdeme vedle hrobu obchodníka Jindřicha Lederera náhrobek **Marie Ledererové**, choti obchodníka, zesnulé r. 1895, z čehož lze usuzovat, že šlo o Jindřichovu první ženu a s Josefou se oženil jako ovdovělý otec pěti dětí a synem Josefy Ledererové by pak byl nejmladší syn Viktor.

⁶² Údaje o datech narození ze sčítání lidu z roku 1910 uváděné k rodině Ledererově z čp. 66/III se od údajů z r. 1900 odlišují: Datum narození Jindřicha Lederera je zde uvedeno 7. 5. 1849, jeho ženy Josefy 9. 7. 1864, Štěpánka je uváděna pod jménem Stefanie s datem narození 16. 11. 1888, datum narození Olgy je zde uvedeno 20. 11. 1894, u Viktora se data narození neliší.

Jindřich Lederer, dle nápisu na náhrobku „starosta israelské náboženské obce v Chrudimi“, zemřel 7. září 1931, dle hebrejského kalendáře 25. Elulu, ve věku 82 let a je pochován na chrudimském židovském hřbitově.

74/III. V tomto domě na Palackého třídě bydlel dle údajů z r. 1910 **Leopold Saxl**, účetní v Popperově továrně na obuv. Nerodil se 30. 6. 1850 v Brandýse nad Orlicí, byl úředně rozveden a v hrudimi pobýval od roku 1893.

(82/III.) Tento dům již neexistuje, stál na Palackého třídě a byl zbourán kvůli výstavbě sídliště. Z domu čp. 34/IV. (viz dále čp. 34/IV.) se sem přistěhoval (před rokem 1880) se svou rodinou Marek Wohryzek, předseda Spolku ku pěstování izraelitské bohoslužby v Chrudimi. **Marek Wohryzek** se narodil 9. 12. 1842 v Zájezdci a s manželkou **Johanou** (nar. 1845 n. 46 tamtéž) obchodovali lihovinami. Měli pět dětí: **Emila** (nar. 13. 2. 1867), **Sofii** (28. 8. 1868), **Kamilu** (nar. 17. 5. 1870) a dvojčata **Růženu a Huga** (nar. 28. 2. 1873).

Dne 17. 1. 1890 Marek Wohryzek zemřel a byl jako vůbec první pohřben na nově zřízeném chrudimském židovském hřbitově, ještě před jeho plánovaným otevřením. Ve vedlejší hrobě je spolu s dcerou Kamilou (zemř. 24. 7. 1918 ve věku 48 let) pochována i jeho manželka Johanna (zemřela 24. 7. 1922 ve věku 78let).

Po smrti Marka Wohryzka bydlela Johana Wohryzková s dcerou Kamilou v domě čp. 194/III. na ul. Palackého (viz níže).

(83/III.) Jeden ze zaniklých domů na Palackého třídě vlastnila v r. 1910 rodina Donátova a bydlel u nich od r. 1910 jako podnájemník c. k. finanční komisař **Otto Heim** (nar. 19. 12. 1875 v Malešově u Kutné Hory). Dle údajů z Tereziňské pamětní knihy žil JUDr. Otto Heim před nástupem nacismu v Praze, odkud byl dne 10. 8. 1942 deportován do Terezína a odtud o deset dní později do Rigy.⁶³

(85/III.) Tento dům stál na Kateřinské třídě a od roku 1907 zde bydlela **Karla Steinerová**, pracující jako poštmistřová na státním úřadě poštovní. Narodila se 23. 1. 1877 v Malšicích v tábořském okrese.

(86/III.) Další z dnes již zaniklých domů v Kateřinské ulici obýval v roce 1910 majitel koloniálního obchodu **Pavel Wilhelm Salus** s manželkou **Olgou** a dcerou **Růženou**. Narodil se

⁶³ *The Central Database of Shoah Victims' Names* [online]. 2011 [cit. 2012-01-08]. Dostupné z WWW: www.yadvashem.org, viz též Tereziňská pamětní kniha.

29. 7. ve Vrbně nad Lesy u Loun. Do Chrudimi se přistěhoval v roce 1894. S Olgou, roz. Stutzovou (nar. 24. 6. 1882), se vzali 31. května 1903 v Golčově Jeníkově. O necelé dva roky později (28. 1. 1905) se jim v Chrudimi narodila dcera Růžena. Pavel Wilhelm a Olga Salusovi bydleli v Chrudimi až do nástupu nacismu, kdy je potkal stejný osud jako ostatní chrudimské souvěrce – transport do Terezína dne 5. 12. 1942. Pavel Wilhelm zemřel v Terezíně 8. 10. 1943, Olga byla o dva měsíce později, 15. 12. 1943 poslána transportem Dr do Osvětimi. Ani ona válku nepřežila.

(91/III.) Tento dům stál naproti kostelu Sv. Kateřiny v Havlíčkově (Kateřinské) ulici a od 70. Let 19. stol. zde byla známá likérka rodiny Witzů. Jejimi zakladateli byli Albert a Klára Witzovi. **Alebert Witz** se narodil v Zájezdci (24. 4. 1839), stejně jako jeho manželka **Klára, rozená Vohryzková** (nar. 1854), se kterou se oženil údajně r. 1870⁶⁴. (Což pokazuje na to, že první dcera Rosa je buď nemanželská, nebo snad dítě Alberta z dřívějšího manželství – Kláře bylo v době jejího narození 12 nebo 13 let.) Witzovi měli celkem šest dětí: **Rosu** (nar. 6. 1. 1868), **Rudolfa** (nar. 6. 8. 1871), **Bertholda** (nar. 1. 5. 1873), **Boženu** (nar. v září 1874), **Eduarda** (nar. 4. 1. 1876) a **Oldřicha** (nar. 11. 4. 1883). Roku 1885 (pravděpodobně) Albert Witz zemřel, téhož roku se majitelkou domu i firmy stává ovdovělá Klára. O dva roky později se k ní nastěhovala její ovdovělá matka **Eliška Vohryzková**. V r. 1900 tu s matkou Klárou žili rovněž synové Berthold a Oldřich, o deset let později zůstává s matkou pouze svobodný syn Berthold, který jí vypomáhá ve vedení podniku. Dne 17. listopadu 1912 Berthold ve věku 39 let umírá.⁶⁵ V roce 1921 zde bydleli s matkou synové Eduard a Oldřich, provozovali hostinec a výrobu likérů (díky přenesení hostinské koncese r. 1920⁶⁶ a koncese na výrobu jemných likérů v r. 1921⁶⁷ V roce 1922 se Klára vzdala živnosti a následujícího roku bratři Eduard a Oldřich Witzovi zavedli tovární výrobu likérů, prodej čaje a výrobu rybích konserv. Firma prosperovala až do příchodu nacistů.

Klára Witzová zemřela 22. března 1940 ve věku 85 let a byla pochována, tak jako její syn Berthold, na Novém židovském hřbitově v Praze na Olšanech. Všichni ostatní členové chrudimské rodiny Witzů, kteří se dožili války, byli odvečeni s ostatními chrudimskými Židy do Terezína a odtud dne 6. 9. 1943 do Osvětimi, kde byli všichni vyvražďeni. Nacistická genocida postihla Eduarda Witze, Helenu Witzovou (nar. 15. 6. 1888, snad manželka

⁶⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 57.

⁶⁵ Údaje pocházejí z náhrobku Kláry Witzové a jejího syna Bertholda na novém židovském hřbitově v Praze.

⁶⁶ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str. 57.

⁶⁷ Tamtéž.

Eduarda), Oldřichovu manželku Valerii Witzovou (nar. 13. 10. 1897), její děti Beátu /Blaženu (nar. 1. 1. 1922), Jiřího (nar. 21. 4. 1925) a Vladimíra (nar. 21.4. 1925). Oldřich Witz tudíž patrně zemřel již před deportacemi.

Za okupace byl podnik arizován, po válce následovalo obvyklé zdlouhavé restituční řízení, trvající až do roku 1948, kdy byl podnik nejprve navrácen dědicům původních majitelů, aby jim mohl být vzápětí znovu zabaven, tentokrát komunisty. Při té příležitosti jim byl zabaven i dům č. 91/III. Druhou národní správu kdysi prosperující podnik už nepřežil.

(163/III.) Dnes již asanovaný dům na Palackého třídě obývala od r. 1910 rodina majitele mechanické tkalcovny Josefa Eisnera. **Josef Eisner** (nar. 8. 2. 1860) pocházel z Nového Bydžova, jeho manželka **Anna** se narodila 15. 5. 1871 v Pardubicích. Do Chrudimi přišli v roce 1910 se třemi dětmi: synem **Bedřichem** (nar. 4. 12. 1896), t. č. studentem vídeňské obchodní akademie, dcerou **Oljou** (nar. 4. 12. 1902) a synem **Jiřím** (nar. 13. 4. 1904). Všichni tři se narodili v Budapešti, kde patrně před příchodem do Chrudimi rodina pobývala a kde měli Eisnerovi v r. 1907 velkoobchod.

V Adresáři Republiky Československé pro rok 1932 je na této adrese uvedena tkalcovna Stein a spol.

(193/III.) Dnes již zaniklý dům s tímto popisným číslem byl hostinec „U Pekařů“ a roku 1890 jej koupil Josef Agulár⁶⁸ (viz Agulárovi – čp. 118/I. A 163/II.). Hostinec U Pekařů stál na Palackého třídě na křižovatce s dnešní Rooseveltovou ulicí⁶⁹.

(194/III., Palackého ul. ???) 1910 Zde vlastnil jeden byt **Teodor Pokorný** z Heřmanova Městce (nar. 13. 6. 1858), který obchodoval surovými kůžemi. (Byl ženatý, ale o jeho manželce v údajích ze sčítání lidu není zmínka). Další byt v tomto domě vlastnila majitelka výčepu lihovin **Johana Wohryzková** (nar. v Zájezdci 20. 12. 1845, do Chrudimi se přistěhovala v roce 1869), vdova po Marku Wohryzkovi, předsedovi Spolku ku pěstování israelitské bohoslužby v Chrudimi. (Dříve Wohryzkovi bydleli v domě 34/IV. a potom v čp. 82/III.). V roce 1910 zde bydlela se svobodnou dcerou **Kamilou** (nar. 15. 1. 1870). Bydlela u nich tehdy i jejich krámská a výčepní **Kamila Herrmanová** z Moravských Milov (nar. 17. 3. 1888 na Milovech). Johana i Kamila Wohryzkovy dožily své dny v Chrudimi, první zemřela dne 24. 7.

⁶⁸ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*.

⁶⁹ ŠULC, Ivo. *Chrudim*, edice *Zmizelé Čechy*, obr 93. a 94.

1918 dcera Kamila a čtyři roky po ní dne 12. 7. 1922 její matka Johana. Obě jsou pohřbené na chrudimském židovském hřbitově vedle otce, Marka Wohryzka.

Od r. 1919 zde bydlel (č. bytu 5) majitel živnosti na výrobu likérů **Hugo Munk** z Pardubic (nar. 5. 3. 1889) s manželkou **Eliškou** (nar. 29. 8. 1887 v Bojanově). Hugo Munk v r. 1914 měl i obchod smíšeným zbožím.

211/III. (Palackého tř.) Zde bydlel od r. 1903 kostelník izraelitské modlitebny, někdejší podomní obchodník **Moric Seidlic**. Narodil se 17. 1. 1844 v Žamberku. Měl manželku **Rozálii**, (narozenu 17. 1. 1846 v Heřmanové Městci) a dceru **Růženu** (nar. 24. 11. 1883 v Medlešicích). V roce 1910 s nimi bydlela ještě vnučka **Marta Virtová** (nar. 21. 6. 1901) z Nemošic (dnes část Pardubic), která dle údajů ze sčítání lidu byla vyznání katolického.

3.4. Chrudim IV.

K této části Chrudimi patří i dolní část ulice Široké, někdejší Martiniho, směrem k hotelu Bída a k dnešnímu Masarykovu náměstí, kde stál obchodní dům rodiny Strassových a na druhé straně tohoto malého náměstí dům čp. **64/IV.**, kde byla od roku 1887, poté, co byl dům přestavěn, několik let modlitebna, než byla přestěhována do pronajatých prostor v prvním patře tehdy nového domu čp. 211/IV.



47: Wohryzkův dům čp. 8/IV. v roce 1936 - krátce před asanací. Foto František Ulrych, ze sbírek Regionálního musea v Chrudimi

(Čp 8/IV). Dnes již zaniklý dům v ulici dnes zvané Čs. Partyzánů, tehdy zvané Karlova, potom Janské nábřeží, později Nádražní, který byl zbořen v roce 1936 a stál na místě, kde dnes stojí tzv. spořitelní domy. Dům obývala od r. 1892 rodina Wohryzkova. Provozovali sběrnou starého železa a kovů. Majitel sběrný **Emanuel Wohryzek**, narozený 23. 9. 1860⁷⁰ v Přestavlkách, si vzal za manželku **Hedviku**, dceru Filipa Meisla (viz čp. 42/I). V Chrudimi se jim narodili synové **Karel** (nar. 3. 9. 1894), **Josef** (nar. 1. 9. 1896), dcery **Marta** (nar. 3. 1. 1893), **Alice** (nar. 17. 11. 1897), **Gabriela** (nar. 1. 9. nebo 1. 10. 1899, zemřela 2. 3. 1902) a syn **Pavel** (nar. 28. 2. 1901). Od roku 1897 s nimi bydlel tchán **Filip Meisl** a tchyně **Barbora Meislová**.⁷¹ Filip Meisl zemřel 30.6.1903 ve věku 73 let. (Matrika úmrtí uvádí datum 1. 7., což je patrně datum pohřbu.) Je pohřben na chrudimském židovském hřbitově, kde byla

⁷⁰ Údaj z roku 1910 uvádí jeho datum narození 23. 10. 1860 a jeho příjmení je psáno s jednoduchým V.

⁷¹ Zde se opět rozcházejí dostupné údaje z let 1880, 1900 a 1910 o datech narození jednotlivých členů rodiny. Je možné, že by snad mohlo k odchylkám dojít snahou odvodit občanské datum narození pomocí data narození dle židovského kalendáře. To by bylo možné, kdyby byla řeč o odchylce v řádu několika dnů. Problém nastává, když se údaje rozcházejí o více než měsíc, přičemž zde se někde liší i rok narození, jako je tomu např. u Alice Wohryzkové. Přičemž vzhledem ke shodě většiny ostatních údajů považuji za nepravděpodobné, že by šlo o různé osoby stejných jmen.

pohřbena následně i jeho manželka Barbora, zesnulá ve věku 83 let dne 19. 6. (nebo 19. 7.) 1914. Je zde pochován i Emanuel Vohryzek, zesnulý 27. 11. 1925 i jeho choť Hedvika, která zemřela 18. 5. 1938.⁷²

Čp 12/IV. V tomto domě na Janském nábřeží, v dnešní ulici Čs. partyzánů, bydlel u (katolické) rodiny Loukotů jako podnájemník od roku 1907 (dle údaje z r. 1910) **Otto Polák** ze Sedlčan, obchodní cestující pro módní závod. (Nar. 30. 3. 1883 v Chlumu, t. č. svobodný.)



48: Dům čp. 14/IV. v Radoušově ulici, foto autor

Radoušova ul., čp. 14/IV. obývala v roce 1869 rodina nájemníka mýta Abrahama Fialy. **Abraham Fiala** se narodil r. 1815 v Mostku ve vysokomýtském okrese a jeho o deset let mladší manželka **Marie** pocházela z Přestavlk. Jejich dva synové **Moises** (nar. 1847) a **Jakub** (nar. 1854) se narodili v Zájedci. Moises byl kupecký mládenec a zdržoval se v Pardubicích, Jakub byl mýtný pomocník a bydlel t. č. s rodiči.

⁷² Náhrobek Emanuela a Hedviky Vohryzkových se bohužel nedochoval vcelku, ale díky pracovníku Židovského muzea v Praze Danielu Polakovičovi byla pořizena včasná fotodokumentace i poškozených a téměř zničených náhrobků, ze které čerpám své údaje.

Čp 29/IV. – V tomto domě měla byt dle údajů z roku 1900 vdova Julie Flašnerová, (nar. 1835 v Chotusicích u Čáslavi). **Julie Flašnerová** byla z Trhové Kamenice a v tomto domě bydlela od roku 1895. Bydlela tady také její dcera **Emilie**, majitelka módní síně pro dámy a synovec **Karel** (nar. 23. 3. 1875), který byl účetním u Mahlerů („galanterní velkozávod Aloise Mahlera“).



49: Dům čp. 29/IV., foto autor

Zde sídlila v roce 1900 i rodina Eduarda Rebenfelda, majitele soukenného obchodu na hlavním náměstí v domě č. 137/1. **Eduard Rebenfeld** se narodil 26. 3. 1862⁷³ v Praze a v Chrudimi bydlel od roku 1895. Jeho manželka **Hedvika**, roz Strasserová se přistěhovala do Chrudimi o tři roky později, v r. 1898 (patrně rok sňatku). Pocházela z Teplic – Šanova a byla o bezmála třináct let mladší (nar. 8. 12. 1876). Měli dceru **Alici** (nar. 19. 7. 1899) a syna **Oskara** (nar. 17. 8. 1904). Rebenfeldovi později bydleli v domě čp. 15/II. v Opletalově (Zahradní) ulici. (Dále o Rebenfeldových viz čp. 15/II.)

⁷³ Na náhrobku i v údajích z r. 1921 je uveden rok narození 1862, údaj ze sčítání lidu z roku 1900 uvádí rok 1864.

Dle údaje z r. 1910 zde bydlel od r. 1906 majitel koloniálního obchodu **Bohumil Pfeffer** z Košetec (nar. 2. 1. 1880 v Teplejšovicích u Tábora) s manželkou **Otilií** (nar. 21. 3. 1881 v Pelhřimově).

(34/IV.) (Snad dnešní Masyrykovo náměstí v místech dnešního hotelu Bohemia) V domě s tímto číslem popisným bydlel dle údajů z roku 1869 obchodník s vlasy a první starosta Spolku Israelitů ku pěstování bohoslužby v Chrudimi, **Marek Vohryzek** (psáno též s W, o jeho rodině viz též čp. 82/III. a 194/III.). Narodil se v r. 1845 v Zájezdci, odkud pocházela i jeho manželka **Johanna**. V té době měli dvě děti, syna **Emila** (nar. 1868) a dceru **Žofii (Sofii)** (nar. 1869), později se (17. 5. 1870) narodila dcera **Kamila** a dvojčata **Hugo** a **Růžena** (28. 2. 1873). Později se přestěhovali do domu čp. 82/III., který stál na dnešní Palackého třídě.

(46/IV.) – Tento dům stál v prostoru za dnešní budovou školy (Palackého tř. čp. 47/IV.) směrem k Husově ulici, patrně v místech dnešního sídliště. V domě čp. 46/IV. bydlel od roku 1880 obchodník – zprostředkovatel **Moric Freund** (nar. 26. 6. 1845 v Klokočově, hebrejským jménem Moše) s manželkou **Alžbětou**, která pocházela z Heřmanova Městce. Moric snad mohl být mladší bratr nebo bratranec Adolfa Freunda (obchod lihovinami na hlavním náměstí v čp. 11/I., viz. též dům čp 66/III a čp. 64/I.)⁷⁴ Freundovi bydleli v Chrudimi do konce života, Moric zemřel dne 18. února 1907 (pondělí 4. Adaru 5667) ve věku 62 let. Alžběta svého muže přežila o 31 let a zemřela ve věku 94 let dne 25. 3. 1938.⁷⁵ Oba jsou pochováni na chrudimském židovském hřbitově.

V roce 1900 bydleli u Freundových jako podnájemníci dva kontuaristé od chrudimské firmy Maxe Stránského, **Jindřich Löwingr** (nar. 1871) a **Otto Dub** (nar. 30. 5. 1876 v Chomutově, domovské právo měl v Červeném Kostelci) a dále student obchodní akademie **Richard Röhr** (nar. 16. 5. 1885, syn Ludvíka a Anny roz. Schlosser) z Nymburka a student gymnasia Oskar Heisler z Chrasti. **Oskar Heisler** (nar. 23. 5. 1887) byl synem Marie, roz. Frankové, a Jindřicha Heislera, zakladatele chrastické továrny na doutníkové špičky. Heislerovi se významnou měrou podíleli na prosperitě městečka Chrast u Chrudimi. Oskarův dědeček Josef Heisler se přistěhoval do Chrasti z Dřevíkova a v r. 1860 tam založil úpravnu vlasů. Jeden z jeho synů, Bedřich (Oskarův strýc) výrobu rozšířil a spojením s chotěbořskou firmou Bondy vznikl

⁷⁴ Oba, Adolf i Moric se narodili v Klokočově a Moric byl o dva roky mladší, z čehož by se dalo usuzovat, že mohli být z jedné rodiny.

⁷⁵ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6, str. 24 – 25.

největší závod tohoto druhu v C. K. mocnářství. Druhý syn, Jindřich (Oskarův otec), od r. 1900 c. k. dvorní a od r. 1902 městský rada, založil r. 1890 v Chrasti továrnu na doutníkové špičky, kde pracovalo v době její největší slávy až 400 lidí. V jedné z původních dílen této továrny založil Jindřichův syn, Oskarův bratr dr. Robert Heisler r. 1911 chemickou továrnu, nejprve technického a později farmaceutického zaměření, s jejímž provozem pomáhal i starší bratr František a mladší Oskar. František zemřel v r. 1932, Robert stihl před okupací prodat továrnu a emigrovat i s rodinou do Velké Británie. Oskar zůstal až do okupace v Chrasti, než byl nacisty poslán do Terezína a odtamtud do Osvětimi, kde byl v r. 1943 zavražděn. Válku přežila jeho dcera Hana, která pak emigrovala do Švýcarska.⁷⁶

47/IV. (Palackého třída, dnes budova školy.) V tomto domě bydlela rodina učitele židovského náboženství, rabína Morice Goldschmieda. V Chrudimi (dle údajů z r. 1900) bydleli manželé Goldschmiedovi od roku 1884. **Moric Goldschmied** se narodil 22. 1. 1844 v Náchodě, jeho manželka **Antonie** dne 2. 12. 1850 v Jistebnici u Tábora, kde se narodil 28. 11. 1875 i jejich syn **Berthold**, v Chrudimi bydlící od r. 1899, v r. 1900 tovární účetní v továrně bratří Perucových v Praze Libni, syn **Arnošt** (nar. 26. 8. 1880, bydlí v Chrudimi stejně jako syn **Berthold** od r. 1899, dle údajů z r. 1900 tovární komptoirist ve Fantovce) a syn **Vilém** (nar. 2. 6. 1882, v Chrudimi bydlí od r. 1898, t. č. kupecký učeň ve Vídni u Otomara Katze při obchodě galanterním). Další dítě Goldschmiedových, dcera **Ida**, se narodila 23. 7. 1884 v Praze a téhož roku se stěhuje s rodiči do Chrudimi, kde přišly na svět její další tři sourozenci: **Eliška** (nar. 23. 8. 1887), **Marie** (nar. 19. 12. 1889) a syn **Emil** (nar. 16. 1. 1894). V roce 1900 u Goldschmiedových byla na bytě také školačka **Eliška Ledererová** z Bojanova (nar. 29. 8. 1887).

Moric Goldschmied zemřel 23. 2. 1904 ve věku 60-ti let. Je pochován na chrudimském židovském hřbitově. Goldschmiedovi se poté přestěhovali do Lupáčovy ulice čp. 78/IV. (Dále po stopách rodiny Goldschmiedovy viz níže čp. 78/IV.)

⁷⁶ RŮŽIČKOVÁ, Renáta; LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*.



50: Dům čp. 60/IV. na Masarykově náměstí. Foto autor

Čp. 60/IV. – V tomto domě na Masarykově náměstí bydlel dle údajů z roku 1900 obchodník s lihovinami **Josef Munk** (narozen 5. 3. 1839 v Přestavlkách) s manželkou **Františkou** (nar. 17. 4. 1845 v Lohenicích, okr. Pardubice) a synem **Rudolfem**. Ačkoliv údaje ze sčítání lidu z r. 1900 uvádějí, že Munkovi bydleli v Chrudimi už od roku 1865, jejich syn Rudolf narodil 3. 8. 1876 v Kolíně. Pracoval jako úředník c. k. státní dráhy.

Josef Munk zemřel 17. (13.)⁷⁷ července 1903 a je pochován na chrudimském židovském hřbitově spolu se svou ženou Františkou, zesnulou 29. ledna 1910.

Od roku 1903 zde bydlela rodina Karla Mandelíka, který vyráběl a prodával lihové nápoje. **Karel Mandelík** se narodil 24. 2. 1875 a pocházel z Turkovic. Měl manželku **Bertu**, roz.

⁷⁷ Publikace Židé v Chrudimi uvádí datum úmrtí Josefa Munka 13. 7. – nápis na náhrobku je vyveden secesním písmem, kde je možná snadná záměna čísla 7 a 3, snad z tohoto důvodu je údaj nejednoznačný.

Weissensteinovou (nar. 23: 8: 1879 v Horním Studenci, v Chrudimi se jim narodil syn **Otto**, (nar. 23. nebo 24. 3. 1904), dcera **Marta** (nar. 28. 2. 1906) a syn **Josef** (nar. 9. 12. 1908). V Chrudimi s nimi žil i švagr **Max Weissenstein** z Horního Studence (nar. 20. 6. 1890), toho času svobodný. Karel Mandelík zde měl svůj obchod s likéry skoro po celou dobu První republiky. Zemřel dne 24. února 1936 a byl pochován na chrudimském židovském hřbitově. Jeho syn Otto vedl firmu „Respo“, prodávající prádlo.



51: Reklamní inzerce Mandelíkových. Zpravodaj Chrudimska 1938, č. 1, str. 7. Archiv RM Chrudim



52: Dům čp. 64/IV. na Masarykově náměstí, kde bývala nějakou dobu v prvním patře modlitebna, foto autor

Čp. 64/IV. – V tomto domě byla od roku 1887 modlitbna, než byla přestěhována do pronajatých prostor v prvním patře tehdy nového domu 211/IV.



53: Dům Meislových v Poděbradové ulici čp. 72/IV., foto autor

Čp. 72/IV. – Tento dům vlastnila a obývala v roce 1900 rodina „majitele kramářství“ Gustava Meisla. **Gustav Meisl** se narodil 10. 8. 1864 (63) ve Vestci, jeho manželka **Růžena**, nar. 8. 8. 1870 **roz. Bergmannová**, pocházela z Orle. V Chrudimi se jim 17. 6. 1896 narodil syn **Ladislav** a 19. 11. 1898 dcera **Alžběta Marie**. Dle údajů z r. 1910 s nimi v domě bydlela jejich krámská **Irma Friedová** (nar. 18. 12. 1890 v Chvojenci). Syn Ladislav tehdy studoval reálné gymnasium. Gustav Meisl zemřel 19. 8. 1926 a je pochován na chrudimském židovském hřbitově.



54: Dům čp. 73-74/IV. v Poděbradově ulici, foto autor

Čp. 73-74/IV. – V roce 1910 tento dům vlastnil obchodník Bernard Blumenkranz s manželkou Janou (Jenny). **Benard Blumenkranz** se narodil 13. 3. 1851 v Haličské obci Holobutov (Holobutiv), několik kilometrů západně od města Stryj, ležícího při hlavní silnici mezi Lvovem a Mukačevem. V Chrudimi žil od roku 1876. Byl majitelem obchodu a obchodní cestující. Jeho manželka **Jana (Jenny), rozená Ehrenreichová**, narozená 6. 8. 1848, pocházela z Miřetic a v Chrudimi žila od roku 1878. **Marie Altová** (narozená 1. 11. 1878 v Chrudimi), která s nimi žila v roce 1910, byla (patrně) jejich provdaná nejstarší dcera. Dále s Blumenkranzovými žila v roce 1910 ještě svobodná dcera **Ida** (narozená 28. 8. 1881), později provdaná **Nermuťová** a syn **Josef**. (JUDr. Josef Blumenkranz, narozený 9. 3. 1885 v Chrudimi, byl tehdy koncipientem v advokátní kanceláři a později advokát v Praze.

V roce 1933 pro chorobu ukončil Bernard Blumenkranz svoje podnikání a koloniální obchod po něm převzal Otto Hepnar, s úmyslem jej dále rozšířit o lahůdkářské zboží⁷⁸. Téhož roku, dne 23. 3. 1933, zemřela Jana Blumenkranzová a necelé dva roky poté, dne 6. 12. 1934, ji následoval její manžel Bernard. Oba jsou pochováni na chrudimském židovském hřbitově. Spolu s rodiči je tu pochován i syn Josef, zesnulý 24. 3. 1934. Josefova starší sestra Ida Nermuťová byla 20. 1. 1943 poslána transportem Cq do Osvětimi, kde byla zavražděna.

⁷⁸ Hlasy Východočeské, č. 33/1927.

Čp. 78/IV. (Lupáčova ul.) Do tohoto domu se přestěhovala **Antonie Goldschmiedová** (nar. 2. 12., dle jiného údaje 2. 1. 1850), vdova po **Moricu Goldschmiedovi**, učiteli židovského náboženství (V roce 1900 bydleli v čp. 47/IV.). Dle údajů ze sčítání lidu z roku 1910 tu spolu s ní bydleli její dva synové: nejstarší, tehdy pětatřicetiletý **Berthod**, expedient v továrně F. L. Poppera, a nejmladší **Emil**, tehdy šestnáctiletý student textilní školy.

(Čp. 82/IV.) Na rohu ulic Široké a Poděbradovy stával dům významné chrudimské rodiny **Strassových**. Tato rodina v Chrudimi sídlila od roku 1865, kdy se do Chrudimi přistěhoval obchodník s koňmi **Karel Samuel Strass**⁷⁹ (nar. 16. 1. 1835 v Kopidlně) s manželkou **Karolinou** (nar. 27. 2. 1845 v Dachově u Miřetic) a založili si zde obchod s kořalkou (majitelkou byla oficiálně Karolina). V Chrudimi se jim narodilo 10 dětí, z nichž se dospělosti dožilo 8 sourozenců, poslední dvě dcery, Stefanie (nar. 6. 5., zemř. 14. 5. 1881) a Emilie (nar. březen 1886, zemř. 11. 4. 1886), zemřely nedlouho po narození.⁸⁰



55: Strassův obchodní dům ve 30. letech 20. století: Emil Strass - prádlo a střižní zboží ve velkém i malém. Snímek nabitý dobovými znaky První republiky, včetně krásné Tatry 54/30. Foto Karel Kohoutek, 1932, ze sbírek RM v Chrudimi

Nejstarší byl syn **Edvard** (nar. 7. 1. 1865), jenž byl později významným chrudimským advokátem a činitelem Spolku ku pěstování izraelské bohoslužby v Chrudimi. Po studiích na

⁷⁹ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str.50-51.

⁸⁰ Tamtéž

chrudimském gymnasiu, kde maturoval v roce 1883, Edvard Strass vystudoval v Praze práva a r. 1893 získal titul doktora práv. Poté pracoval jako praktikant u krajského soudu v Chrudimi, advokátní koncipient v Litomyšli, Praze, Telči a v Chrudimi u JUDr. V. Bureše. V roce 1897 založil vlastní advokátní kancelář. Pravděpodobně v roce 1905 se oženil s **Martou** (nar. 9. 9. 1881), dcerou Maxe a Františky **Stránských** ze Slatiňan, kteří v Chrudimi nějakou dobu provozovali strojnou výrobu dělnického prádla.⁸¹ Jejich první dítě, dcera **Vlasta**, narozená 4. 4. 1907, zemřela necelé dva měsíce po narození (1. 6. 1907) a byla pochována na chrudimském židovském hřbitově do hrobu k dědečkovi Maxovi Stránskému, který zemřel devět dní po jejím narození. O jedenáct let později zde byla pohřbena i Františka Stránská. Edvardovi a Martě Strassovým se mezitím narodila další dcera **Milada** (nar. 15. 10. 1908, později provdaná Carré) a syn **Jiří** (nar. 8. 10. 1912)

JUDr. Edvard Strass se angažoval v chrudimském Spolku ku pěstování izraelské bohoslužby, který zastupoval při jednání s heřmanoměsteckou židovskou obcí, mj. i ve věci snahy o osamostatnění a vytvoření samostatné chrudimské židovské obce. Angažoval se také jakožto předseda tohoto spolku za první světové války v pomoci židovským uprchlíkům z Haliče, kterých bylo, tak jako jinde, i v Chrudimi a dalších obcích chrudimském okrese několik stovek.

Kromě aktivity v židovské komunitě byl Dr. Edvard Strass i jinak zapojen do veřejného života – od r. 1888 jakožto předseda Spolku akademiků chrudimských, dlouhou dobu i jako jednatel Masarykovy ligy proti tuberkulóze, dále jako člen výboru a pmátkového odboru chrudimského Vlastivědného musea pro východní Čechy – měl mj. zásluhu na získání knihovny z pozůstalosti historika Pavla Papáčka, psal mnoho článků do regionálních novin Chrudimský kraj o historii města Chrudimi – o studentském, divadelním i sportovním dění, o významných osobnostech či o zdejším krajském soudu. Již v době svých středoškolských studií byl redaktorem časopisu Lípa. V roce 1927 vydal publikaci „Studentské merendy v Chrudimi“. Z pamětí ředitele městského úřadu Jaroslava Peška je znám i příběh, kdy v době okupace byl Edvard Strass požádán, aby provedl po chrudimském muzeu jakéhosi německého profesora, který byl fundovaným výkladem židovského advokáta JUDr. Strasse nadšen, k nesmírné nelibosti opodál přihlížejícího místního člena NSDAP.⁸²

⁸¹ *Město Slatiňany* [online]. březen 2008 [cit. 2011-09-26]. Ozvěny Slatiňan. Dostupné z WWW: <www.slatinany.cz>.

⁸² Viz KOBETIČ, Pavel. *Osobnosti Chrudimska*, str. 220,

Druhurozená dcera Karla a Karoliny Strassových, **Hermína** (nar. 28. 9. 1866) se provdala dne 4. 2. 1890 za Josefa Pacovského (nar. 1863). Před válkou žila patrně v Praze, odkud byla deportována 16. 7. 1942 transportem AAr do Terezína a odtud 19. 10. 1942 do Treblinky, kde byla zavražděna.

Třetím z dětí byl **Hugo** (nar. 1868). Před rokem 1900 se přestěhoval do Náchoda, kde založil textilní obchod, a najdeme o něm zmínku v Náchodském zpravodaji z března 2008: „*Ještě někdy před koncem 19. století zřídil v Náchodě na Kamenici svůj obchod s Textilem Hugo Strass, který sem přišel z Chrudimi. Kolem roku 1900 mu začal být Náchod malý, a tak přesídlil do rychle se rozvíjejícího střediska textilního průmyslu, do Liberce, a náchodský obchod přenechal svému mladšímu bratrovi Leovi.*“⁸³ Tím se dostáváme k osudům dalšího syna Karla a Karolíny Strassových.

Leo, (nar. 10. 9. 1871) bydlel s manželkou v chrudimském domě svých rodičů. Leova manželka **Zdeňka** byla o deset let mladší než on (nar. 19. 12. 1881) a pocházela z Hoješína. Měli dva syny, **Pavla** (nar. 1904) a **Karla**. V Chrudimi v domě Strassových si nejprve Leo zřídil galanterní obchod, ve kterém pracoval jako příručí i jeho mladší bratr Emil. Poté Leo převzal textilní obchod staršího bratra Huga v Náchodě, kam se (jistě před rokem 1910) přestěhovali. Chrudimský obchod Leo prodal, snad v roce 1905,⁸⁴ bratrovi Emilovi. O náchodské firmě Leo Strass dále píše Náchodský zpravodaj: „*...A tady už si možná někteří vybaví jeden z nejznámějších obchodů střížním zbožím (tedy s látkami), který sídlil v secesním domě č.p. 142, který byl v majetku rodiny Bartoňů. Obchod to byl velký – pulty a regály se zbožím byly po obou stranách prostoru 10 metrů širokého a snad až 40 metrů dlouhého, který se táhl až do přistavěného traktu ve dvoře za budovou. V době největší prosperity byl v krámě pan šéf a jeho žena a kromě nich ještě asi 10 až 15 prodavačů a všichni obchodem doslova žili a jejich vzájemný poměr byl více než přátelský. Kouzlo obchodního úspěchu Strassových však nespočívalo na prodeji v místě, ale v dobře organizovaném a promyšleném zasilatelství. Na svou dobu velmi moderní způsob obchodování, který zaměstnával přes 90 lidí a skvěle uměl*

a dále: KOBETIČ, Pavel. Výročí měsíce - Edvard Strass. *Chrudimský zpravodaj : měsíčník chrudimské radnice* [online]. Leden 2008, XI., 1/2008, [cit. 2011-09-26]. Dostupný z WWW: <www.chrudim-city.cz>.,

viz též: LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*.

⁸³ BAŠTECKÁ, Lydia . Textilní živnosti a obchody. *Náchodský zpravodaj : informační měsíčník pro občany města Náchoda* [online]. Březen 2008, 3/2008, [cit. 2011-08-30]. Dostupný z WWW: <www.mestonachod.cz>.

⁸⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str.50-51.

využít i moderní formu reklamy. Bohužel manželé Strassovi a jejich syn Pavel nepřežili holocaust a synovi Karlovi znovu se rozvíjející obchod znárodnili v roce 1950 komunisté. ...⁸⁵

Tím však stopy Lea a Zdeňky Strassových v Chrudimském okrese nekončí. Leův syn **Karel** se v roce 1936 oženil s Marií, rozenou Kačírkovou. Mariin bratr Karel Kačírek (1907-1985) byl architekt, který se specializoval na návrhy rodinných a rekreačních domů. V letech 1934-49 byl činný na Náchodsku a jedni z jeho klientů byli právě Strassovi, kterým v roce 1938 vyprojektoval letní vilu v Horním Bradle – Vršově čp. 33.⁸⁶

Tragické osudy Leovy rodiny, které zanedlouho následovaly, se dozvídáme ze seznamů obětí šoa: dne 17. 12. 1942 byli Leo a Zdenka Strassovi posláni transportem Ch z Hradce Králové do Terezína⁸⁷, kde zůstali do července 1944. V Terezíně Leo Strass organizoval tajně vynášení kreseb terezínských malířů B. Fritty, O. Ungara, L. Haase, F. Bloch a N. Trollera mimo ghetto. Poté, co byli v roce 1944 prozrazeni, byli všichni aktéři posláni do Osvětimi, odkud se ani Leo, ani Zdenka nevrátili a stejně tak byl během šoa zavražděn i syn Pavel (kdy a kde se mi nepodařilo zjistit, je pouze uveden mezi jmény náchodských občanů vyvražděných nacisty⁸⁸). Z rodiny přežil pouze syn Karel, který byl pět let po válce znovu potrestán konfiskací rodinné firmy, tentokrát komunisty. V rodinné firmě zůstal nadále jako řadový zaměstnanec⁸⁹.

Pátým z dětí Karla a Karoliny Strassových byl syn **Alois** (nar. 13. 11. 1873), který byl lékařem ve vojenské nemocnici v Terezíně a zemřel 25. 2. 1906.⁹⁰

Další byla dcera **Olga**, která se narodila v roce 1877 a ve svých 18ti letech se 25. 12. 1905 provdala za Gustava Zwacha z Vídně.⁹¹

Po ní následovala dcera **Marie**, narozená 26. 8. 1878. (V roce 1900 ještě bydlela v domě rodičů, pak se její stopa ztrácí.)

⁸⁵ BAŠTECKÁ, Lydia . Textilní živnosti a obchody. *Náchodský zpravodaj : informační měsíčník pro občany města Náchoda* [online]. Březen 2008, 3/2008, [cit. 2011-08-30]. Dostupný z WWW: <www.mestonachod.cz>.

⁸⁶ *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2009 [cit. 2011-08-29]. Letní vila Leo Strasse. Dostupné z WWW: <www.slavnevily.cz>.

⁸⁷ *The Central Database of Shoah Victims' Names* [online]. 2011 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z WWW: <www.yadvashem.org>.

⁸⁸ *Tamtéž*, dále také: *Židovské muzeum v Praze* [online]. duben 2008 [cit. 2011-08-29]. Zpravodaj 2008/4. Dostupné z WWW: <www.jewishmuseum.cz>.

⁸⁹ *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2009 [cit. 2011-08-29]. Letní vila Leo Strasse. Dostupné z WWW: <www.slavnevily.cz>

⁹⁰ Toto datum je uvedeno na jeho náhrobku. Je možné, že je to ve skutečnosti datum pohřbu – publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí datum úmrtí 22. 2. 1906 – viz: LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str.50-51.

⁹¹ *Tamtéž*

Osmým ze sourozenců Strassových byl **Emil**, narozený 22. 3. 1880. Jak už bylo řečeno, snad v roce 1905 koupil galanterní obchod od bratra Lea. V roce 1906 se oženil s **Eugeníí** (nar. 10. 10. 1878 v Nymburce), se kterou měli dvě děti: **Karla** (nar. 18. 4. 1907) a **Annu** (nar. 13. 9. 1908). Karel se stal advokátem a žil patrně s rodiči a rodinou Dra. Edvarda Strasse v Chrudimi v domě čp. 82/IV. až do druhé světové války, kdy byli všichni posláni osudným pardubickým transportem Cf do Terezína, kde jako první z rodiny zemřel 28. 1. 1943 78letý Dr. Edvard Strass. Téhož roku byl poslán transportem Dm dne 6. 9. Do Osvětimi jeho synovec Dr. Karel Strass. Ostatní byli do Osvětimi posláni transportem Ev 28. 10. 1944. Nacisté je všechny povraždili. Jediný, kdo přežil, byla dcera Dr. Edvarda Strasse Milada Carré, která se po válce vrátila do Chrudimi a neúspěšně se soudila o pozemky rodiny Strassových, které byli za války donuceni odprodat městu.⁹²

Strassův dům byl později v 70. letech zbořen.

Čp. 86/IV. – Na této adrese dnes najdeme chrudimské Regionální muzeum. Dříve zde stál dům, v němž bydlel v roce 1869 sklepník **Josef Munk** (nar. 1839 v Přestavlkách) s manželkou **Františkou** (nar. 1842 v Lohenicích v okr. Přelouč) Později bydleli Munkovi v domě čp. 60/IV (Masyrykovo náměstí, viz výše čp. 60/IV.).

⁹² LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*, str.50-51.



56: Dům Adlerových v Široké ulici čp. 87/IV. Foto autor

Čp. 87/IV. V tomto domě se usadili po příchodu do Chrudimi, údajně v roce 1896, Adlerovi.⁹³ **Josef Adler** se narodil 27. 3. 1857 v Poběžovicích u Holic. Jeho manželka **Anna, roz. Bergmannová**, pocházela z Orle (nar. 26. 7. 1867). Do Chrudimi přišli patrně z Chocně, kde se narodily jejich první tři děti: **Otto** (nar. 21. 10. 1891), **Rudolf** (nar. 9. 4. 1893) a **Karel** (nar. 27. 3. 1896) Další tři děti se narodili již v Chrudimi: **Zdeňko (Zdeněk)** (nar. 25. 12. 1897), **Marie** (nar. 7. 12. 12. 1899) a **Ella** (nar. 8. 8. 1908) V roce 1909 koupili Adlerovi dům čp. 87/IV., kde až do druhé světové války bydleli a provozovali železářský obchod.



57: reklamní inzerce Otto Adlera. Zpravodaj Chrudimská, r. 1939, archiv RM Chrudim

⁹³ Je otázka, kdy se Adlerovi přesně do Chrudimi přistěhovali, protože údaje ze sčítání lidu sice uvádějí, že Adlerovi přišli do Chrudimi v roce 1896, ale dobová reklama Otto Adlera uvádí, že „Odborný závod železářský O. Adler, dříve J. Adler v Chrudimi slouží od r. 1890 veřejnosti“. Je možné, že domovské právo tu Adlerovi získali až o šest let později.



58:Dům Adlerových v roce 1925. Foto Karel Kohoutek. Ze sbírek RM Chrudim



59:Pěkný detail Adlerova železářského obchodu je vidět na snímku dolní části Martiniho ulice, dnešní Široké z r. 1900. Foto Štěrba, ze sbírek RM CHrudim

Po rodičích převzal obchod nejstarší syn **Otto**, který poté, co dokončil v roce 1910 školu,⁹⁴ byl nejprve na praxi jako obchodní úředník u firmy Bratři Taberrové ve Vysočanech. Později se oženil s **Pavlou**, roz. **Frenklovou** (nar. 14. 1. 1906), se kterou měl dceru **Blanku** (nar. 2. 3. 1933) a syna **Jiřího**. (nar. 9. 6. 1938)⁹⁵

Josef i Anna Adlerovi dožili své dny v Chrudimi a zemřeli těsně předtím, než jejich blízké postihly hrůzy nacistické genocidy. Josef zemřel 26. 8. 1938 a Anna o necelý rok a půl později, 11. 1. 1940. Necelé tři roky poté, dne 5. 12. 1942 byla celá rodina jejich syna Otty poslána s ostatními chrudimskými Židy transportem Cf z Pardubic do Terezína, odkud byli rok nato zařazeni do transportu Dr 15. 12. 1943 do Osvětimi. Nikdo z nich se nevrátil. Jediný, u koho je naděje, že snad mohl přežít, byl údajně tehdy pětiletý Jiří, který prý mohl být snad z transportu vyreklamován, možná i pomocí svého strýce **Jiřího Frenkla**, který pracoval v Terezíně jako vychovatel.⁹⁶ V tuto chvíli to ale nelze nijak dokázat. Mladší bratři Otto Adlera, Rudolf a Zdeňko, žili před válkou v Praze a byli tak, jako jejich chrudimští příbuzní, umučeni v Osvětimi.⁹⁷

Ještě připomeňme židovské příručí a praktikanty, kteří během u Adlerových v Chrudimi bydleli. O r. 1900 to byl **Karel Schönfeld** z Hořence u Chomutova (dnes část obce Nezabylice), v roce 1921 to byl příručí **Jaroslav Lustig** ze Sobotky (nar. 6. 1. 1897).

Kromě Adlerova železářského obchodu v domě čp. 87/IV. sídlil i advokát. Od r. 1883 to byl zemský advokát **JUDr. Berthold Frankenstein** z Kamenice nad Lipou (nar. 18. 2. 1853). V únoru 1897 si otevřel v Chrudimi vlastní advokátní kancelář⁹⁸, o rok později, dne 13. 3. 1898⁹⁹, se oženil s **Bertou**, rozenou **Straussovou**, (nar. 9. 3. 1864¹⁰⁰ v Bučovsi – dnes Budčeves), dcerou Ignáce a Barbory Straussových – obchod obilím a koňmi ,viz čp. 101/I. V r. 1910 s Frenkensteinovými bydlela ovdovělá tchýně **Barbora Straussová** (nar. 9. 6. 1830 v Habrech u Čáslavi). Barbora Straussová zemřela 9. 12. 1912 ve věku 82 let. Za necelých šest let, dne 17. 10. 1918 ji následovala její dcera Berta a půl roku nato, 12. 5. 1919 i

⁹⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6, str.28.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ *The Central Database of Shoah Victims' Names* [online]. 2011 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z WWW: <www.yadvashem.org>.

⁹⁸ Viz oznámení v archivu RM Chrudim (Arch. 638 V.), tj. rok 1883, uváděný ve sčítání lidu, je patrně rokem, kdy se Dr. Frankenstein přistěhoval do Chrudimi.

⁹⁹ Viz oznámení v archivu RM Chrudim (Arch 3421 XXXIII.).

¹⁰⁰ V údajích za sčítání lidu z roku 1900 je uvedeno datum narození Berty Frankensteinové 25. 3. 1865, v údajích z r. 1910 25. 3. 1866.

šestašedesátiletý Berthold Frankenstein. Všichni jsou pochováni na chrudimském židovském hřbitově. Po smrti Frankensteinových měl v tomto domě od 18. srpna 1919 advokátní kancelář **JUDr Richard Schmidl** z Chrasti (nar. 27. 3. 1882), který zde bydlel se svou matkou **Klementýnou** (nar. 2. 11. 1851 na zámku ve Žďáru), která mu vedla domácnost. Dr. Schmidl měl svoji kancelář v Chrudimi až do nástupu nacismu. V prosinci 1942 byl deportován s ostatními chrudimskými Židy do Terezína, kde za necelé dva měsíce, dne 2. února 1943 zemřel.

Dům Adlerových v Lázeňské ulici byl také posledním bydlištěm **Barnarda a Isabely Paschkesových** před deportací.¹⁰¹ (O Paschkesových viz dále, čp. 300/IV.)

Čp. 89/IV – dům s tímto popisným číslem stával v Lázeňské ulici¹⁰². V roce 1857 to byl dům koželuha Františka Janáčka, u kterého bydlili podle údajů sčítání lidu z téhož roku čtyři židovští studenti: **Simon Haas** (nar. 1843), **Ignac Haas** (nar. 1844), **Abraham Haas** (nar. 1845) z Hroubovic (snad šlo o bratry?), a **Rafael Netti** (nar. 1842), taktéž z Hroubovic. Dům čp. 89/IV. v roce 1904 město vykoupilo a zbořilo¹⁰³.

Čp. 103/IV. – tento dům lze najít v Podfortenské ulici a v roce 1857 jej obývala rodina Morice Schwarze, pivovarského sládky. **Moric Schwarz** se narodil 26.5.1800, měl manželku **Vilhelmínu** (nar. 10. 3. 1805) a syna **Adolfa**, který byl ekonom (nar. 1. 3. 1831). Pozdější údaje uvádějí, že byl jako statkář trvale usazen v Kočím. **Adolf** (nar. 1831 v Chrudimi) je uváděn v r. 1857 ještě jako svobodný, v roce 1869 má již manželku **Julii** (nar. 1844 ve Stokách/Štokách) a dcery **Ernestinu** (nar. 1864 v Chrudimi) a **Hedviku** (nar. 1862 tamtéž) a syna **Huga** (nar. 1868 ve Stříteži) a trvale žijí ve Štokách.

Čp. 106/IV. – Tento dům ve Střelecké ulici vlastnila rodina Husáková a v r. 1910 se sem přistěhoval do podnájmu **Vilém Brik** z Heřmanova Městce (nar. 21. 12. 1896), který tehdy nastoupil do 1. ročníku chrudimské obchodní akademie. Před nástupem nacismu žil v Praze, odkud byl 4. 12. 1941 deportován do Terezína, odkud byl po necelých třech letech 1. 10. 1944 poslán do Osvětimi. Konce války se nedožil.

¹⁰¹ www.holocaust.cz, Bernard Paschkes – oznámení o úmrtí, ghetto Terezín. Uložení originálu: Národní archiv Praha > Židovské matriky > Ohledací listy - ghetto Terezín > Band 70.

¹⁰² ŠULC, Ivo. *Chrudim*, edice *Zmizelé Čechy*. Paseka, 2006., obr. 55.

¹⁰³ Tamtéž.

Čp. 114/IV. (Střelecká ulice) Zde bydlel od r. 1909 student chrudimského reálného gymnasia **Vilém Mischhönig** z Chrasti (nar. 13. 10. 1898).

Čp. 245/IV. – dům v Poděbradově ulici, v sousedství někdejšího Strassova obchodního domu, obývala v roce 1857 rodina Jakoba Schulze, nájemce mýta. **Jakob Schulz**, nar. 24. 12. 1816, měl manželku **Annu** (nar. 1824) a bydlela s nimi jeho toho času ovdovělá matka **Barbora**. Pocházeli z Vinařic z přeloučského okresu.¹⁰⁴ Sídlil zde také výběrčí mýta **Josef Schnabel** z Bučic z okresu Čáslav.

Čp 257/IV. je dům v Poděbradově ulici, který roku 1918 koupil **Viktor Salus**

Čp. 259/IV. – Tento dům nejdeme v ulici Tovární. V roce 1910 zde bydlel v přízemí (v bytě č. 6) c. k. naddozorce finanční stráže **Bedřich Hoenig** (nar. 18. 11. 1876 v Kardašově Řečici) a u své dcery **Anny Jonášové**, (t. č. již katolického vyznání) zde bydlel na výměnku ovdovělý **Rudolf Meisl** (nar. 11. 12. 1839 v Chotusicích). Rudolf Meisl zemřel v roce 1915 a je pochován na chrudimském židovském hřbitově. Jeho dceru Annu Jonášovou po nástupu necismu nezachránilo ani smíšené manželství ani křest. Byla dne 5. 12. 1942 deportována do Terezína, kde za necelý půlrok, dne 25. 5. 1943 zemřela.

Čp. 265/IV. – Roku 1910 zde bydlel skladník ve sladovně **Nathan Böck** a rodina správce sladovny Bertholda Schindlera. **Berthold Schindler** se narodil 25. 7. 1876 v Uherském Brodě a do Chrudimi se přistěhoval v r. 1907. Jeho žena **Elsa**, narozená 21. 7. 1885 v Bzeneckém Písku u Uherského hradiště v Chrudimi žila od roku 1908 (tj. patrně od svatby). Zde se Schindlerovým narodila 21. 7. 1909 dcera **Edith**. Mimochodem, zajímavé je, že jejich tehdy 16-tiletá katolická chůva se jmenovala Anna Lewinski.

Čp. 300/IV. V roce 1895 se přistěhoval do Chrudimi **Bernard Paschkes** (narozen v Mikulově 14. 12. 1861), prokurista a ředitel firmy F. L. Popper a bydlel v tomto domě v Husově ulici. Jeho manželka **Isabela**, rozená **Schulzová**, pocházela z Vídně a narodila se 3. 7. 1868¹⁰⁵ v tehdy maďarském Temesváru. Ve Vídni se jim narodil 1. 10. 1894 syn **Stefan Josef**. Poslední

¹⁰⁴ V údajích ze sčítání lidu z roku 1869 se vyskytuje obchodník Jakub Schulz (viz čp. 93/I.), narozený r. 1816 v Miletíně, okr. Kolín. Pokud by šlo o tutéž osobu, znamenalo by to, že Marie, narozená r. 1835 byla jeho druhou manželkou. Nemohu však vyloučit ani možnost, že šlo o shodu jmen a okolností.

¹⁰⁵ www.holocaust.cz, Bernard Paschkes – oznámení o úmrtí, ghetto Terezín. Uložení originálu: Národní archiv Praha > Židovské matriky > Ohledací listy - ghetto Terezín > Band 70.

bydliště Paschkesových před deportací je uváděno v Lázeňské ulici č. 87/IV. (u Adlerů)¹⁰⁶ Paschkesovi byli jedni z několika málo v Chrudimi bydlících Židů, jejichž mateřštinou byla Němčina. (V údajích ze sčítání lidu je dokonce napsáno, že byli „německé národnosti“.) Oba manželé Paschkesovi byli zavražděni v lednu 1943 v Terezíně.

310/IV. V tomto domě v Pardubické ulici bydlel od r. 1910 student střední hospodářské školy v Chrudimi **Jan Prager**. Narodil se 6. 10. 1894 v Praze. Po nástupu nacismu byl Jan Prager dne 10. 8. 1942 deportován z Prahy do Terezína a odtud o deset dní později do Rigy, odkud se již nevrátil.



60: Dům Salusových v Poděbradově ulici č. 330/IV. Foto autor

Čp. 330/IV. Tento dům byl sídlem rodiny Salusových. V roce 1884 přišel do Chrudimi obchodník **Emil Salus** (narozen 21. 12. 1854) s manželkou Klárou, rozenou, a založil zde koloniální obchod a později i pražírnu kávy a burských oříšků¹⁰⁷. Manželka **Klára**, rozená **Offerová**¹⁰⁸, se narodila 16. 9. 1861¹⁰⁹ v Golčově Jeníkově. V roce 1892 koupili Salusovi

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6.

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ Tento údaj pochází z náhrobku Kláry Salusové ze chrudimského židovského hřbitova. Publikace Židé v Chrudimi uvádí datum narození 3. 9. 1863

pozemky na stavbu domu v Poděbradově ulici a následujícího roku zde postavili dům čp. 330/IV.

Emil a Klára Salusovi měli devět dětí. Nejstarší dcera **Anna** se narodila 4. 9. 1886. Byla provdána za **Gustava Breitenfelda** (viz Breitenfeldovi, čp. 127/1), se kterým měli syna **Rudolfa**. Všichni tři byli za války zavražděni nacisty v Osvětimi.¹¹⁰

Druhorozená **Růžena** (nar. 15. 9. 1886), později provdaná **Spiegelová**, byla za války poslána z Kolína 9. 6. 1942 transportem AAc do Terezína a odtud 12. 6. 1942 do koncentračního tábora Trawniki, odkud se již nevrátila..¹¹¹

Třetí dcera, **Marie**, narozená 23. 1. 1890, se 28. 1. 1912 provdala za továrníka **Alexandra Winternitze** ze Svitav (nar. 9. 2. 1871). O jejich dalším osudu a zda-li přežili válku a kde nemám informace. V Terezínských pamětních knihách jejich jména nejsou k nalezení.

Viktor, (narozen 6. 8. 1892), měl za manželku **Marii Hammerschlagovou**, dceru MUDr. Rudolfa a Olgy Hamerschlagových ze Slaného. (Šlo prý o dohodnutý sňatek, tak jak bývalo v židovských kruzích dříve mnohem více zvykem než dnes). Měli tři děti, Hanu, Emila a Jana. Hammerschlagovi prý ve srovnání se Salusovými více dbali na dodržování pravidel židovského náboženství.¹¹² (Dále o rodině Viktora a Marie Salusových, viz výše – čp. 35/1 a Sachslovi) Viktor později převzal a rozšířil rodinnou firmu. V roce 1918 koupil ještě dům čp. 257/IV. (viz výše) na protější straně Poděbradovy ulice. Prosperující rodinný podnik vedl až do nástupu nacistů.

Další dcera, **Ida**, se narodila 29. 3. 1894. Vystudovala pražskou konservatoř, provdala se za akademického malíře a učitele Ferdinanda Pochobradského a vyučovala hře na klavír. Měli dvě děti: syna **Petra** (nar. 1918), který všek zemřel ve věku 14-ti let,¹¹³ a dceru **Alexandru**, která žije v Německu. Ida Do války žila Ida s manželem a dcerou Alexandrou v Chrudimi, odkud byla deportována s ostatními chrudimskými Židy do Terezína a odtud do Osvětimi (transport Cq, 20. 1. 1943), kde byla zavražděna. Válku



61. Inzerát Idy Pochobradské v místním tisku. Chrudimský kraj, r. 1920. Archiv RM Chrudim

¹¹⁰ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim 16-6.

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Tamtéž

¹¹³ Tamtéž, str. 45

přežila její dcera Alexandra, která žije od roku 1968 v Německu.

Jako sedmá v pořadí se narodila 19. 3. 1896 dcera **Emilie**, později byla provdaná Nováková. Před druhou světovou válkou žila patrně v Praze, odkud byla deportována do Terezína (transport Bg 12. 9. 1942) a posléze do Osvětimi (19. 10. 1944, transport Es), kde byla zavražděna.

Osmým dítětem Emila a Kláry Salusových byl syn **Karel**, narozený 24. 11. 1897. Nejmladší z devíti sourozenců Salusových byla dcera **Paulina**, narozená 6. 6. 1900. Vystudovala medicínu a 28. 9. 1930 se provdala za MUDr. **Isidora Klaftera** a až do nástupu nacismu žila v Praze, odkud byla dne 7. 5. 1942 deportována do Terezína a o dva dny později z Terezína transportem Ax do koncentračního tábora Sobibór, Ossowa, kde byla zavražděna.¹¹⁴

339/IV. – V tomto domě na Palackého třídě bydlela od roku 1907 rodina inspektora od železnice a přednosta tratě Adolfa Weila. Weilovi přišli ze Záhoří z Píseckého okresu. **Adolf Weil** se narodil 17. 11. 1864 v Bernarticích u Milevska. Jeho žena **Gabriela** (nar. 10. 2. 1872), rozená Saxlová pocházela z Kyšperku pod Žamberka. Dle údajů z r. 1910 měli Weilovi čtyři děti: **Annu** (nar. 31. 8. 1894 v Mělníku), **Růženu** (nar. 9. 7. 1893 v Mělníku), **Arnošta** (nar. 7. 8. 1897 v Mělníku) a **Oskara** (nar. 1. 3. 1900 v Něm. Brodě). Arnošt a Oskar byli tou dobou studenti „c. k. reálného gymnasia“.

356/IV. – Čáslavská ulice. Na přelomu 20. a 30. let 20. století zde sídlil obchod s palivem **Františka Krause**.

371/IV. – Dnes obytný dům byl v roce 1917 zakoupen Spolkem Israelitů ku pěstování bohoslužby v Chrudimi a v prvním poschodí zde byla zbudována modlitebna, ve které se od května 1918 konaly bohoslužby. Dříve než byl tento dům zakoupen chrudimským Spolkem Israelitů, bydlel tu obchodník hnojiv **Josef Reitmann** (nar. 12. 9. 1845 v Hoješíně, zajímavé je, že podle nápisu na náhrobku se jmenoval hebrejským jménem Geršon ben Josef) s manželkou **Petronilou** (nar. 8. 8. 1848 v Církvicích) a dcerou **Hestoškou** (nar. 2. 3. 1891 v Dřevíkově)

Dne 21. června 1914 Josef Reitmann ve věku 69 roků zemřel a o tři roky později byl dům prodán Spolku Israelitů ku pěstování bohoslužby v Chrudimi. V prvním poschodí byla

¹¹⁴ LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6., dále

zbudována modlitebna a od roku 1918 až do druhé světové války se zde konaly bohoslužby. Potom byl dům zabaven nejdříve nacisty, následně komunisty a přeměněn na obytný dům. V devadesátých letech 20. století město Chrudim odmítlo budovu vydat v restituci židovské obci s argumentem, že „město se rozhodlo chránit zájmy tamních nájemníků“ a že „městu jsou bližší lidé, kteří v domě žijí, než židovská obec v Praze“.¹¹⁵

374/IV. – V této vile na západním konci Dvořákovy ulice bydlel od roku 1908 rolník na odpočinku **Jindřich Liebermann** z Bradla (narodil se 4. 11. 1842 v obci Bělá v pardubickém okrese).

505/IV – Tento dům v Gorkého ulici vlastnily až do nástupu nacismu Emilie a Anna Pickovy (úřednice v Pardubicích).

¹¹⁵ PŮLPÁN, David. *Modlitebna zůstane nájemníkům*. In: *MF Dnes*, 8. prosince 1998.

4. Židovské osídlení v okolí Chrudimi

Pokud bychom se vydávali po chrudimském okrese za židovskými památkami, vydalo by to na mnoho stránek textu, takže o tom se tentokrát zmíním jen stručně a pro úplnost, podrobněji snad někdy v budoucnu. Židovskými hřbitovy v Hoješíně, Přestavlkách, Zájezdci a Dřevíkově se podrobně zabývala v bakalářské a diplomové práci Mgr. Lucie Petrusová a další informace o památkách židovského osídlení v celém Pardubickém kraji byly publikovány Alžbětou Langovou a Renátou Růžičkovou ve zmiňované knize „Stopy Židů v Pardubickém Kraji“. V Chrudimi je na první pohled zařaditelný jakožto židovská památka pouze židovský hřbitov. Oproti tomu již zmíněný Heřmanův Městec se dnes může pyšnit pečlivě zrekonstruovanou synagogou a s ní propojenou budovou školy, židovským hřbitovem založeným snad prý v 15. století, kerý je zřejmě nejstarší v pardubickém kraji a byl zachráněn Společností ochránců židovské kultury v Heřmanově městci (zcela v duchu doby měl být zrušen a „ustoupit“ výstavbě garáží). Nemalou zásluhu posledního representanta zdejšího židovského osídlení, pana Ladislava Mareše, se sluší v této souvislosti opět s úctou vzpomenout. Bohužel menší štěstí měla zástavba domů v někdejší židovské čtvrti v blízkosti synagogy. Za zmínku rovněž stojí Luže, kde se kromě barokní synagogy a hřbitova dochovala téměř celá židovská čtvrť. Při cestě z Chrudimi směrem do Luže, je rovněž zajímavou zastávkou na cestě za památkami židovského osídlení vesnice Hroubovice. Tamní dochovaný židovský hřbitov prochází postupnými opravami, za nemalého přičinění tamního starosty pana Jiřího Pokorného. Struktura zástavby židovských domů je dodnes patrná, ikdyž původně byly tyto domy roubené chalupy, tak typické pro oblast Železných hor, s prkennými štíty s podvalbou, zakončené kabřincem nebo valbičkou zespoda zaklopenou tzv. záklopem. Na záklopech kabřinců zespoda bývaly nápisy s datací, jmény a jinými údaji o vzniku chalupy. Zde stojí za zmínku, že zatímco všechny chalupy této oblasti mívaly tyto nápisy česky, „výjimkou je jediný zachycený nápis v hebrejštině na jedné židovské chalupě v Hroubovicích u Luže“.¹¹⁶ Která z roubených chalup v zástavbě lemující potok to byla, dnes již nemůžeme s jistotou říci. Kdoví, možná, že to byla dokonce ta poslední z nich dodnes stojící. S jistotou mohu říci, že její dřevěný štít byl kdysi zakončen malým kabřincem i to, že v ní dříve bydleli Židé.

¹¹⁶ *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku*. [s.l.] : Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje v Pardubicích, 1987. 103 s., str. 29. Zde je též uvedena citace: „Nováková, T.: Východočeské lomenice. Národopisný sborník československý, 10. 1904, s 21“



62: Poslední roubená chalupa v centru obce Hroubovice stála v těsné blízkosti synagogy. I ji měl v akci Zet potkat stejný osud, ale zázrakem zůstalo jen u záměru. Na štítu je při bližším ohledání patrná stopa po chybějícím kabřinci. Foto autor

Barokní synagoga z konce 18. století s mansardovou střechou s věžičkou a hodinami, která stála jen o pár metrů dál, byla jedinou sakrální stavbou v Hroubovicích. Vymkla se díky toleranci zdejší vrchnosti jak církevním nařízením, kvůli nimž se až do emancipace nestavěly synagogy s věžemi, tak unikla i nacistickému běsnění a vypalování. Definitivní zkáza ji však postihla pouhých deset let před koncem komunistické éry, v roce 1979, pět let potom, co „ustoupila“ v akci Zet sousední budova německé židovské školy. Důvodem byl oficiálně mimojiné i špatný stav obou objektů. Další přišel v rámci žízňě po modernizaci na řadu demoliční výměr na chaloupku na tomto obrázku. Chaloupka měla však delší trvání než lidovědemokratický režim internacionálníhoho socialismu a dodones slouží rekreačním účelům.



63: Hroubovicá synagoga se židovskou školou. Foto archiv OÚ Hroubovice



64: Hroubovice v meziválečném období. Foto archiv OÚ Hroubovice

Další židovské obce v chrudimském okrese zanikaly většinou ještě dlouho před druhou světovou válkou následkem stěhování do měst. Mezi tyto obce patří Přestavky, kde se dochoval hřbitov a dům, kde byla synagoga, jakož i dům, kde byla rituální lázeň, mikve. Dále Zájezdec, kde se dodnes dochoval pouze hřbitov, a obec Dřevíkov, kde se dochovala celá židovská ulička včetně synagogy, dnes již přestavěné na obytný dům, a v původní podobě jakožto nemovitá kulturní památka existuje dodnes roubená chalupa čp. 47, kde bývala vinopalna a později též pekárna. Pro zajímavost, tento citlivě renovovaný dům byl v nedávné době na prodej za částku o málo přesahující půl milionu korun – tržní cena je dána zcela jinými faktory, ve kterých historická hodnota nemovité kulturní památky na trhu s nemovitostmi bývá považována často spíše jako přítěž. Dále najdeme stopy židovské obce v Hlinsku, a to hřbitov a budovu synagogy, která byla postavená v roce 1907, až 15 let potom, co po právní stránce zdejší židovská obec přestala být samostatnou židovskou obcí a byla přičleněna k obci heřmanoměstecké. Synagoga byla již před válkou prodána, dnes slouží jako muzeum a je k nepoznání přestavěná. Protože židovské osídlení Hlinska spadá především do 2. poloviny 19. století, nenajdeme zde žádnou židovskou čtvrť ani ulici, jako v místech se starším osídlením. Až do druhé světové války hráli Židé v Hlinsku významnou roli na poli průmyslové výroby – můžeme jmenovat kožešnickou továrnu Rudolfa Schulhofa,

Františka Schura, dalšími byli Moric Fuhrmann – výroba umělých kožešin, Daniel Spitzer – hedvábné potahové látky a plyš, Josef Taussig, později Samuel Taussig a synové – tkalcovna, Julius Freud, Jindřich Löwy, Arnošt Perkowitsch – truhlářství a pila.¹¹⁷ Dle vzpomínek pamětnice, paní Aleny Petiškové, která žila v Hlinsku do roku 1938, Rudolf Schulhof, který měl v Hlinsku jednu z výroben kožešnického zboží, měl dceru Marii, která se později provdala za Františka Schura. Továrník Schulhof každý rok dával finanční dar místním školám a na vánoce také několik zimníků a párů bot, které pak každá škola měla rozdat chudým dětem. Druhé světové války se prý zřejmě továrník Schulhof nedožil. Jeho dcera Marie a továrník František Schur měli prý dceru Evičku (snad měli před válkou více dětí). František Schur, který v koncentračním táboře přišel o všechny členy rodiny, po válce věnoval jejich rodinnou vilu dětskému domovu, který byl pojmenován na památku jeho manželky Marie Schurové.¹¹⁸

Tolik bychom mohli říct pro úplnost o židovských obcích v okolí Chrudimi a památkách, které je připomínají. Zajímavým námětem by bylo pokračovat v podrobnějším mapování židovského osídlení v tomto okrese, protože koncem 19. století bychom zde našli jednotlivé židovské rodiny rozptýlené na mnoha místech.

¹¹⁷ RŮŽIČKOVÁ, Renáta; LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*. [s.l.] : [s.n.], 2006.

¹¹⁸ . MÁLKOVÁ, Iva. *Předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu v mikroregionu Hlinecko. Bakalářská práce na Katedře cestovního ruchu Vysoké školy polytechnické Jihlava*. Jihlava 2011.,
Viz též RŮŽIČKOVÁ, Renáta; LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*.

5. Závěr

Židé nebyli samozřejmě jediní, kdo utvářel tvář města Chrudimi a podílel se na jeho prosperitě, nicméně jejich stopa je v historii rozkvětu města každopádně nesmazatelná. Vzhledem k tomu, že počet židovských obyvatel dosáhl svého maxima kolem přelomu 19. a 20. století, neexistuje v Chrudimi něco jako židovská čtvrť, případně židovské ghetto, které bychom mohli chránit jako historickou památku UNESCO, podobně jako je tomu například v Třebíči. Naopak, Židé byli integrální součástí života města. Židovské obchody zaujímali své místo v samém centru města, především na hlavní Martiniho ulici - dnes Široké a ve Filištýnské, Židé bydleli například i v ulici Štěpánkově, ale i na řadě dalších míst včetně Riegrova, dnes Resslerova náměstí, na Širokých schodech, v Havlíčkově ulici a i jinde, takže o typickém seskupení židovských domů, jaké bylo charakteristické pro daleko starší židovské osídlení, jako např. v Heřmanově Městci nebo i třeba v Dřevíkově nebo v Hroubovicích, zde tedy nemůže být řeč. Stejně tak i hřbitov má mnohem méně hebrejských nápisů než starší hřbitovy ve zmiňovaných obcích jako třeba právě Heřmanův Městec, Hroubovice, Zájezdec, Přestavlky nebo Luže. Až na náhrobek doktora Goldschmieda, který má německý nápis, nebo hroby haličských uprchlíků, které měly s největší pravděpodobností nápisy pouze hebrejské (tak jako dochovaný náhrobek Zalmana ben Chajima z Kolomyjí, bohužel poškozený), mají všechny náhrobky nápisy české. To mnohé vypovídá i o mentalitě a, troufl bych si říci, o českém smýšlení chrudimských měšťanů židovského vyznání, jak již bylo řečeno v úvodu.

Možná i proto je Chrudim sice místem relativně chudým na to, co je obecně nazýváno „židovské památky“. Rozhodně však nelze, jak se snažím pomocí dostupných informací doložit i v této diplomové práci, říci totéž o podílu židovských obyvatel na dějinách a prosperitě města, přestože jim bylo povoleno se tu volně usazovat relativně nedávno a následně ani ne 70 let poté byla tato éra prosperity násilím ukončena, majetek z drtivé většiny rozkraden a stopy po jeho někdejších majitelích na první pohled relativně důsledně zamety. Proto jsem se pokusil svou procházkou po Chrudimi s pohledem do minulosti ještě poměrně nedávné tyto stopy alespoň v rámci svých možností zdokumentovat.

V práci, mapující osudy židovského osídlení města Chrudimi i celého chrudimského okresu by se dalo pokračovat velmi dlouho a čím více informací a stop po židovských obyvatelích tohoto regionu objevujeme, tím více se nám objeví neznámých. Čím déle kráčíme po jedné

cestě, tím více potkáváme rozcestí, jehož odbočky vedou do námi neprobádaných končin, a tím více objevujeme možnosti, co vše by se ještě v budoucnu dalo zjistit a objevit.

Proto mi v závěru mé práce nezbývá, než vytyčit další cíle v mém bádání do budoucna.

Bylo by jistě zajímavé zjistit pomocí kontaktů na rodiny Straschnov v Děčíně i v Izraeli, kdo byl Quido Straschnov a jaký byl jeho příbuzenský vztah k Else Bernfeldové, dceři Josefa Ignáce Breitenfelda, zároveň proč žila od r. 1910 v domě svých rodičů a ne se svým manželem, přestože byla vdaná, a také, jestli měla děti. Stejně tak zjistit, jestli a jak byl příbuzný Eliáš Traub s Adamem Traubem, když oba byli z Heřmanova Městce, žili v Chrudimi a navíc se v jejich potomstvu vyskytují i stejná jména (Hugo, Emil...) a dále zjistit další osudy jeho manželky Matildy (patrně provdané Wengrafové) a jeho dětí. Bylo by dalším námětem na velmi zajímavé bádání vypátrat další stopy zakladatele náchodské firmy chrudimských Strassů, Hugo Strasse – jak dlouho zůstal v Liberci, jestli se dožil nástupu nacismu, jestli měl rodinu a jaký byl jeho další osud. Dále by bylo zajímavé zapátrat po osudech dalších členů rodiny Agulárových, někdejších majitelů obchodního domu v Široké ulici č. 118/I. Jaký byl osud Richarda Agulára a jeho ženy, kteří žili na Slovensku? Přežili Válku? Měli děti? Měla Věra Agulárová rodinu? Dalším cílem by mohlo být vypátrat, kdo nechal po válce vytesat na chrudimském židovském hřbitově jména svých rodičů Theodora a Bertý Weissbarthových. Kdo z rodiny přežil? Co se s nimi stalo dál? Kdo nechal vytesat jméno JUDr. Rudolfa Koesra, umučeného nacisty, na náhrobek rodičů? A tak by bylo možné pokračovat dál a dál velmi dlouho. Kdo byli ti, kdo nechali vytesat po válce na chrudimském židovském hřbitově jména nacisty umučených příbuzných a souvěrců? Dále by bylo zajímavé zjistit příběh manželů Libuše a Josefa Kašparových z Chrudimi, kteří byli vyznamenáni titulem „spravedliví mezi národy“, kterým jsou odměňováni ti, kteří za druhé světové války s nasazením životů svých i svých blízkých zachraňovali životy Židům.

Vůbec nejvíce mě v tuto chvíli láká dále pátrat po možných potomcích chrudimských Židů a jejich dalších příbuzných a zjistit, co se dá, ze vzpomínek na jejich chrudimské předky a blízké, případně zaznamenávat vzpomínky na předválečné židovské osídlení i jinde v chrudimském okrese – v tomto případě totiž je smutnou skutečností, že čas pracuje proti mně více, než kdekoli jinde. A po přeživších a jejich dětech a vnoučatech pátrat je velice obtížné, zvláště pokud skončili v emigraci, k židovství se mnozí již nehlásí a mají často jiná příjmení než jejich předkové z chrudimského okresu.

6. Resumé

Práce se snaží zmapovat stopy, které zanechali židovští obyvatelé Chrudimi a jak se zapsali především do novodobé historie města a i celého regionu. Snaha zmapovat jejich stopy má být i památníkem (jakýmsi „*Stolpersteinem*“) lidem, jejichž rodiny, ač zaujímali nezanedbatelné místo v historii (nejen) chrudimského okresu, nemají dnes z většiny již žádné živé pokračovatele, protože členové těchto rodin byli za druhé světové války vyhlazeni v nacistických koncentračních táborech. Tato práce má být památníkem těch, jejichž jména připomínají v lepším případě náhrobní kameny, a také těch, kteří žádný náhrobek nemají. Jde o snahu zmapovat osudy konkrétních židovských rodin a domů, kde bydleli, židovských obchodů a živností, které se zde nacházely především od druhé poloviny 19. století do druhé světové války, a spolu s tím přinést základní informaci o stopách po židovském osídlení v chrudimském okrese. Kromě publikovaných informací z literatury i ze zdrojů internetových čerpáme informace ze sčítání lidu, zdrojů archivních jako jsou staré fotografie a dokumenty a periodik jak dobových, otištěných do 2. světové války, tak i z doby nedávné a také z výpovědi pamětníků.

Text práce je doplněn obrazovou dokumentací a rejstříky osob pochovaných na chrudimském židovském hřbitově a osob, zmíněných v souvislosti s historií jednotlivých domů.

The Thesis tries to document traces, that remained after the Jewish citizens of Chrudim and how these people influenced the modern history of of the town and of the whole Chrudim region. The attempt to dokument the traces of Jewish people should be also some kind of a memorial („*Stolperstein*“) for the people and families, who, although they had a signifiant place in the history (not only) of Chrudim region, mostly don't have any living descendants, because most members of these families were murdered in the nazi concentration camps during the World War II. Thos thesis should be a memorial for those, whose names are reminded just by a thombstones on the Chrudim Jewish cemetery, and for those, who even don't have any thombstone nor a grave. It should be an attempt to trace the stories of

concrete Jewish families and the houses They lived in, of Jewish shops and trades that took place there especially since the second half of the 19-th century untill the World War II. and also to bring the basic information about the traces of the Jewish settlement in the Chrudim region. Apart from the information that have been published in literature and in the internet sources we get information from the census, archive sources like historical photographs and documents, historical newspapers, that were Publisher untill the World War II. and also more recent ones and also from the oral history.

The text of the thesis is supplemented by photographic documentation and lists of the people burried in the Chrudim Jewish cemetery and of the people mentioned within the history of each of the houses.

7. Příloha

6.1. Chrudimský židovský hřbitov – seznam pochovaných osob podle existujících nebo zdokumentovaných náhrobků a jmen vytesaných na náhrobky dodatečně in memoriam ¹¹⁹

Tento seznam pochází z publikace Alžběty Langové a Renáty Růžičkové „Židé v Chrudimi“ a je doplněn mnou zjištěnými údaji na základě zkoumání dochovaných náhrobků chrudimského židovského hřbitova nebo jejich fragmentů a pomocí fotodokumentace pořízené Mgr. Danielem Polakovičem. Doplněné údaje jsou psány kurzívou.

Adler Josef - nar. 26. 3. 1857, zemř. 26. 8. 1938

Adler Samuel – nar. 1854, zemř. 31. 3. 1912

Adlerová Anna – nar. 16. 3. 1867, zemř. 11. 1. 1940

Adlerová Marie, roz. *Reichmannová (Malka, žena Jehudy Adlera)* – zemř. 24. 11. 1898 ve věku 42 let

Agulár Alois – zemř. 19. 6. 1901 ve věku 16 let

Agulár Josef – zemř. 11. 10. 1909 ve věku 67 let

¹¹⁹ Seznam pochází od Alžběty Langové a Renáty Růžičkové z publikace „Židé v Chrudimi“ a je doplněn o mnou zjištěné údaje. Nutno dodat, že zde uvedené údaje pochází z napsů na náhrobcích a někdy se liší od údajů ze sčítání lidu, případně i od údajů v matrikách.

Agulár Pavlíček – nar. 12. 8. 1916 zemř. 5. 6. 1917 ¹²⁰

Baumanová Františka – zemř. 28. 11. 1906 ve věku 88 let

Blumenkranz Bernard – zemř. 6. 12. 1934 Ve věku 83 let

Blumenkranz Josef, JUDr. – zemř. 24. 3. 1936

Blumenkranzová Jana, roz Ehrenreichová – zemř. 23. 3. 1933 ve věku 86 let

Breitenfeld Josef – nar. 14. (21.) 6. 1835, zemř. 11. 11. 1915 ¹²¹

Breitenfeldová Berta – nar. 15. 5. 1848 *nebo 18. 5. 1844*, zemř. 10. 7. 1915 ¹²² *ve věku 71 let?*

Budlovská Valerie – nar. 20. 5. 1883, oběť nacismu

Ecksteinová, roz. Freundová (...) – zemř. 24. 1. 1912 ve věku 49 let

Ehrenreichová, Sali – zemř. 5. 10. 1899 ve věku 82 let

Fiala Moric – nar. 1847, zemř. 11. 12. 1898 ve věku 51 let

Frankenstein Berthold, JUDr. – nar. 18. 2. 1853, zemř. 12. 5. 1919

Frankensteinová Berta – nar. 9. 3. 1864, zemř. 17. 10. 1918

Flusser Gustav – zemř. 11. 3. 1921 *ve věku 67 let*

¹²⁰ Publikace Židé v Chrudimi uvádí datum úmrtí Pavlíčka Agulára 6. 7. 1917 ve věku 8 měsíců. Oproti tomu na náhrobku je uvedeno datum narození 12. 8. 1916 a úmrtí 5. 6. 1917, tudíž by se dožil 10-ti měsíců.

¹²¹ Přestože na náhrobku je uvedeno, že Josef Breitenfeld zemřel ve 11. 11. 1915 ve věku 81 let, údaje sčítání lidu shodně uvádějí, že se narodil v r. 1835.

¹²² Pokud by byl pravdivý údaj na náhrobku Berty Breitenfeldové, že zemřela ve věku 71 let, musela by být narozena v r. 1844, jak uvádí údaj ze sčítání lidu z roku 1910 a nikoliv 1848, jak uvádí publikace „Židé v Chrudimi“ i údaje ze sčítání lidu

Freund Adolf *Aharon* – zemř. 24. 11. 1909 (11. *Kislev 5670*) ve věku 67 let
Freund Moric (*Moše*) – nar. 26. 6. 1845, zemř. 18. 2. 1907 (*pondělí, 4. Adar 5667*) ve věku 62 let
Freundová Alžběta – zemř. 25. 3. 1938 ve věku 94 let
Freundová Alžběta, roz. Weisová – zemř. 22. 6. 1921 ve věku 77 let
Fuchs Emil nar. 8. 12. 1878, zemř. 18. 4. 1939
Geigrová Milena – zemř. 1902 ve věku 2 let (?)
Goldschmid Moric – nar. 22. 1. 1844, zemř. 23. 2. 1904 ve věku 60 let
Goldschmidová Antonie – nar. 2. 12. 1850. zemř. 15. 9. 1932 ve věku 82 (81) let
Goldschmidt Emanuel, MUDr. – nar. 15. 12. 1819, zemř. 5. 2. 1904
Gottlieb Moše - zemř. 9. 11. 1903
Graf Leopold – nar. 1832, zemř. 27. 11. 1903 ve věku 71 let
Grafová Marie – nar. 1836, zemř. 15. 9. 1903 ve věku 67 let
Hammerschlag Rudolf, MUDr. – nar. 23. 9. 1858, zemř. 17. 12. 1929
Heller Ignác (Azriel) – nar. 6. 12. 1835, zemř. 17. 5. 1895, 26(?) Ijar 5655
Herrmann Emil – nar. 30. 3. 188?, zemř. 10. 3. 189?
Herrmann Otto – nar. 6. 2. 1893, zemř. 3. 1. 1894
Herrmannová Barbora (*Blimele bat Moše*), roz. Ehrenreichová – zemř. 24. 1. 1891 ve věku 77 let
Hirschová Barbora (*Bine bat Šlomo Ha-Levi, žena Jisachara ben-Šlomo HaLeviho*) – zemř. 8. 5. 1894 (2. *Ijar 5654*) ve věku 53 let
Hostovská Růžena, roz. Bergmannová – nar. 1847, zemř. 1937

Hostovský Alfred – nar. 1876, zemř. 1914
Hostovský Hynek – nar. 1833, zemř. 1922
Klein Julius – nar. 19. 6. 1848, zemř. 6. 3. 1910
Klopprová Kamila – nar. 1. 11. 1886, zemř. 3. 12. 1926
Koeser Rudolf, JUDr. – nar. 21. 8. 1886, oběť nacismu
Koeser Vilém – nar. 8. 12. 1849, zemř. 25. 10. 1919
Koesrová Emílie – nar. 25. 7. 1862, zemř. 22. 6. 1900
Kraus Hynek – nar. 1845, zemř. 1928
Krausová Barbora – nar. 1842, zemř. 1931
Krausová Františka – nar. 24. 6. 1849, zemř. 8. 3. 1915
Lavecká Karolína – nar. 22. 2. 1848 – zemř. 10. 4. 1919
Lavecký Arnošt – nar. 19. 9. 1881, zemř. 17. 4. 1935
Lavecký Hugo - nar. 12. 10. 1876, zemř. 20. 5. 1938
Lederer Jindřich – nar. 11. 5. 1849, zemř. 7. 9. 1931 ve věku 82 let
Lederer Otto – nar. 11. 1890, zemř. 26. 1. 1893
Lederer Viktor – nar. 23. 7. 1898, zemř. 28. 6. 1917 – padl na bojišti
Ledererová Marie (*Miriam*) – nar. 1858, zemř. 1895? (*neděle, 5. Tamuz 5655?*)
Ledererová Štěpánka – zemř. 16. 3. 1931 ve věku 16 let
Lengsfeld František – nar. 7. 9. 1902, zemř. 20. 5. 1904
Löwy (...), dítě Bernarda a Pavly – zemř. 5. 3. 1894
Löwy (...), zemř. 1927 ve věku 73 let
Mandelík Josef – nar. 9. 12. 1908, 29. 9. 1944 poslán na smrt do Osvětimi – oběť nacismu

Mandelík Karel – nar. 24. 2. 1875, zemř. 24. 2. 1936
Mandelík Leopold – nar. 14. 12. 1863, zemř. 16. 11. 1929
Mandelík Otto – nar. 24. 3. 1904, 15. 12. 1943 poslán na smrt do Osvětimi – oběť nacismu
Mandelíková Berta – nar. 23. 8. 1879, 6. 9. 1943 poslána na smrt do Osvětimi – oběť nacismu
Mandelíková Irmička – nar. 1. 12. 1914, zemř. 12. 1. 1924
Meisl Filip – nar. 1829, zemř. 30. 6. 1903 ve věku 73 let
Meisl Gustav – nar. 1863, zemř. 19. 8. 1926
Meisl Rudolf – nar. 1839, zemř. 1915
Meislová Barbora – zemř. 19. 7. 1914 ve věku 83 let
Morelová Františka (*Fradl*), roz. Agulárova – nar. 27. 1. 1878, zemř. 26. 2. 1906
Müller Jindřich – zemř. 1. 12. 1937(?) ve věku 85 let
Müllerová Antonie – zemř. 27. 2. 1933 ve věku 80 let
Munk Josef – nar. 5. 3. 1839, zemř. 17. 7. 1903 ve věku 64 let¹²³
Munk Karel – zemř. 21. 4. 1918 ve věku 26 let
Munková Františka – zemř. 29. 1. 1910 ve věku 71 let
Munková Gisela – nar. 23. 1. 1875, zemř. 10. 11. 1919¹²⁴
Pick Hynek – nar. 14. 11. 1862, zemř. 24. 9. 1924

¹²³ Publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí datum úmrtí Josefa Munka 13. 7. 1903. Rozdíl může být způsoben podobností ve znázornění číslic 3 a 7 v secesním písmu použitým na tomto náhrobku – viz čp. 60/IV., pozn. 75.

¹²⁴ Publikace Židé v Chrudimi uvádí datum narození 25. 1., datum na náhrobku je uvedeno 23.1.

Pick Moric – 10. 2. 1851, zemř. 6. 12. 1922
Rebenfeld Eduard – nar. 28. 3. 1862, zemř. 9. 2. 1937¹²⁵
Rebenfeldová Hedvika, roz. Strasserová – nar. 5. (8.) 12. 1876, 15. 12. 1943 poslána na smrt do Osvětimi – oběť nacismu
Reichová Emma, nar. 14. 4. 1858, zemř. 25. 12. 1932
Reichová Ludmila – zemř. 26. 2. 1900 ve věku 81 let
Reitmann Josef – nar. 12. 9. 1845, zemř. 21. 6. 1914
Sachsl Jakub, JUDr. – nar. 26. nebo 27. 8. 1837, zemř. 8. 5. 1920¹²⁶
Sachslová Pavlína – nar. 10. 1. 1850, zemř. 29. 11. 1918
Salus Emil – zemř. 27. 3. 1910 ve věku 55 let
Salusová Hanička – nar. 1. 6. 1918, zemř. 22. 4. 1934
Salusová Klára – nar. 16. 9. 1861¹²⁷ (nebo 3. 9. 1863), zemř. 4. 5. 1937
Salusová Milenka – nar. 21. 10. 1889, zemř. 11. 2. 1891
Schallheim Osvald – nar. 23. 8. 1886, *padl za 1. Světové války u St. Michelle* 21. 7. 1915 (část náhrobku chybí)
Stránská Františka – nar. 24. 12. 1858, zemř. 4. 5. 1918
Stránský Max – nar. 18. 8. 1852 – zemř. 13. 4. 1907

¹²⁵ Publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí datum úmrtí E. Rebenfelda 19. 2., zatímco na náhrobku je uvedeno datum 9. 2.

¹²⁶ Datum narození Jakuba Sachsla je uvedené na jeho náhrobku 26. 8. 1837, přestože sčítání lidu uvádí datum o den pozdější. Na náhrobku je však vidět, že datum opravováno z 25 na 26, patrně je tu tedy nasáno číslo 26 a ne 27, protože z pětky lze dodatečně vytvořit šestku, sedmičku ale již nikoli.

¹²⁷ Tento údaj pochází z náhrobku na chrudimském židovském hřbitově. Oproti tomu publikace „Židé v Chrudimi“ uvádí datum narození Kláry Salusové 3. 9. 1863.

Strass Alois, MUDr. – nar. 13. 11. 1873, zemř. 25. 2. 1906
Strass Karel (Šmuel) – nar. 16. 1. 1835, zemř. 12. 2. 1906
Strassová (...)
Strassová Vlastička – nar. 4. 4. 1907, zemř. 1. 6. 1907
Straussová Barbora (*Brajndl, vdova po Jechielu Straussovi*) – zemř. 9. 12. 1912 ve věku 82 let
Taussig Otto - ?? 189?
Traub Samuel – nar. 29. 1. 1853, zemř. 30. 12. 1937
Traubová Jindřiška – zemř. 12. 9. 1913 ve věku 64 let
Traubová Vilemína – zemř. 5. 3. 1913 ve věku 21 let
Vohryzek Aron – nar. 12. 3. 1848, zemř. 19. 11. 1914
Vohryzek Emanuel – nar. 1860, zemř. 27. 11. 1925
Vohryzek Marek (*Jehuda ben Jaakov*) – zemř. 17. 1. 1890 ve věku 47 let
Vohryzková Gábinka – nar. 1 10. 1899, zemř. 2. 3. 1902
Vohryzková Hedvika, roz. Meislová – nar. 13. 10. 1870, zemř. 18. 5. 1938
Vohryzková Johana – zemř. 12. 7. 1922 ve věku 78 let
Vohryzková Kamila – zemř. 24. 7. 1918 ve věku 48 let
Weis Josef – nar. 14. 4. 1850, zemř. 5. 12. 1921
Weisová Růžena, roz. Singerová – zemř. 7. 11. 1930
Weiss Josef – zemř. 5. 4. 1914 (*9. Nisan 5674*) ve věku 83 let
Weissbarth Theodor – nar. 22. 7. 1878, oběť nacismu
Weissbarthová Berta – nar. 24. 9. 1884, oběť nacismu

Weissová Marie, roz. Steinschneiderová (*Miriam, žena Josefa Weisse*) – zemř. 2. 1. 1901 ve věku 69 let
Zalman ben Chajim zemř. 8. (9.) 12. 1916

7.2. Rejstřík osob:¹²⁸

- Adler, Jiří – 87/IV.
Adler, Josef – 87/IV.
Adler, Otto - 87/IV.
Adler, Rudolf – 87/IV.
Adler, Zdeňko (Zdeněk) – 87/IV.
Adlerová, Anna, roz. Bergmannová – 87/IV.
Adlerová, Blanka – 87/IV.
Adlerová, Ella – 87/IV.
Adlerová, Marie – 87/IV.
Adlerová, Pavla, roz. Frenklová – 87/IV.
Agulár, Adolf – 118/I.
Agulár, Alois – 118/I.
Agulár, Jiří – 118/I.
Agulár, Josef – 93/I., 118/I., 129/I., 163/II., 193/III.
Agulár, Pavel – 118/I.
Agulár, Richard – 118/I.
Agulárová, roz. Bergrová, Anna – 118/I.
Agulárová, Antonie – 118/I.
Agulárová, Františka – 118/I.
Agulárová, Josefína – 118/I.
Agulárová, Milada – 118/I.
Agulárová, Věra
Altová, Marie – 73-74/IV.
Bär, Albert – 94/I.
Bärová, Franciska – 94/I.
Barbier, Edvard – 152/II.
Barbier, Izák – 152/II.
Barbier, Moric – 69/I., 110/II., 152/II.
Barbierová, Babi – 152/II.
Barbierová, Karolína – 152/II.
Barbierová, roz. Popperová, Růžena – 69/I., 110/II., 150/II.
Beck, Emil – 58/III.
Beck, Filip – 58/III.
Beck, Moric – 58/III.
Beck, Otokar – 58/III.
Becková, Barbora – 58/III.
Becková, Charlotte – 58/III.
Becková, Růžena – 58/III.
Bernfeldová, roz. Breitenfeldová, Elsa – 127/I.
Berrich, Ella – 122/I.
Berstler, Zikmund – 41/II.
Blumenkranz, Bernard – 73-74/IV.
Blumenkranz, Josef, JUDr. – 73-74/IV.
Blumenkranzová, Ida, provdaná Nermuťová – 73-74/IV.
Blumenkranzová, Jenny (Jana), roz. Ehrenreichová – 73-74/IV.
Böck, Nathan – 265/IV.
Bondy, David – 87/I.
Bondy, Otokar – 87/I.
Bondyová, Alžběta – 87/I.
Bondyová, Emilie – 87/I.
Bondyová, Ernestina – 87/I.
Bondyová, Ida – 87/I.
Breitenfeld, Josef (Ignác) – 115/I., 127/I., 129/I., 130/I.
Breitenfeld, František Karel – 115/I., 127/I.
Breitenfeld, Gustav – 127/I., 330/IV.
Breitenfeld, Rudolf – 127/I., 330/IV.
Breitenfeldová, roz. Salusová, Anna – 127/I., 330/IV.
Breitenfeldová, roz. Straschnov, Berta (Barbora) – 115/I., 127/I.
Breitenfeldová, Olga Hermína – 127/I.
Brik, Vilém – 106/IV.
Dub, Otto – 46/IV.
Eisler, Helena – 2/I.
Eisner, Bedřich – 163/III.
Eisner, Jiří – 163/III.
Eisner, Josef -163/III.
Eisnerová, Anna – 163/III.

¹²⁸ Rejstřík je členěn nikoliv dle stránek, nýbrž dle popisných čísel, se kterými jsou dotyčná jména spojena, s ohledem na větší přehlednost, vzhledem k členění vlastního textu této práce.

Eisnerová, Olga – 163/III.
Fiala, Abraham – 27/I., 14/IV.
Fiala, Jakub – 14/IV.
Fiala, Moises – 14/IV.¹²⁹
Fiala, Moric – 27/I.
Fialová, Auguste – 27/I.
Fialová, Irma – 27/I.
Fialová, Julie – 27/I.
Fialová, Marie – 14/IV.
Flašner, Josef – 27/I.
Flašner, Karel – 33/I.
Flašner, Karel – 29/IV.
Flašner, Oskar – 33/I.
Flašner, Richard – 27/I.
Flašner, Vilém – 33/I.
Flašnerová, Albína – 33/I.
Flašnerová, Emilie – 21/I., 29/IV.
Flašnerová, Julie – 21/I., 29/IV.
Flašnerová, Josefína – 21/I.
Flašnerová, Sára – 33/I.
Frankenstein, Berthold, JUDr. – 87/IV.
Frankensteinová, Berta, roz. Straussová – 87/IV.
Frankl, Lazar – 116/I.
Frenkl, Jiří – 87/IV.
Freund, Adolf – 2/I., 11-12-13/I., 66/III., 46/IV.
Freund, Josef – 53-54/I.
Freund, Josef – 66/III.
Freund, Moric – 46/IV.

¹²⁹ Moises Fiala a Moric Fiala jsou s největší pravděpodobností dvě jména jedné osoby, přičemž ve sčítání lidu z r. 1869 je uveden svým židovským jménem Moše, nebo-li Moises, zatímco v údajích pozdějším z r. 1880 je patrně uveden svým jménem občanským. Jelikož u obou údajů je uveden rok narození 1847 a místo narození v obou případech Zájezdec a kombinace občanského jména Moric a židovského jména Moše bývala kdysi časa. (Posledním známým člověkem nesoucím jména Moric – Moše byl pan Moric Thaler, před několika lety zesnulý letitý člen minjanu Jubilejní synagogy v Jeruzalémské ulici v Praze, hebrejským jménem Moše ben Jisrael)

Freund, Vilém – 66/III.
Freundová, Anna – 64/I., 66/III.
Freundová, Alžběta – 2/I., 11-12-13/I., 66/III.
Freunová, Alžběta – 46/IV.
Freundová, Božena – 66/III.
Freundová, Emilie – viz Píková, 2/I., 11-12-13/I., 66/III.
Friedová, Irma – 72/IV.
Gaertner, Šimon – 127/I.
Glücknerová, Hermína – 21/I.
Goldschmied, Adolf – 69/I., 109/II.
Goldchmied, Arnošt – 47/IV.
Goldschmied, Berthold – 47/IV., 78/IV.
Goldschmied, Emil – 47/IV., 78/IV.
Goldschmied, Eugen – 69/I., 109/II.
Goldschmied, Karel – 69/I., 109/II.
Goldschmied, Moric – 47/IV., 78/IV.
Goldschmied, Vilém – 47/IV.
Goldschmiedová, Antonie – 47/IV., 78/IV.
Goldschmiedová, Eliška – 47/IV.
Goldschmiedová, Elsa – 69/I., 109/II.
Goldschmiedová, Ernestina (Arnoštka), roz. Barbierová – 69/I., 109/II., 110/II.
Goldschmiedová, Hermína – 69/I., 109/II., 150/II.
Goldschmiedová, Ida – 47/IV.
Goldschmiedová, Marie – 47/IV.
Goldschmiedová, Olga – 69/I., 109/II.
Goldschmiedová, Sofie – 69/I.
Graf, Alfred – 22/I.
Graf, Jindřich – 22/I.
Graf, Leopold – 22/I.
Graf, Zdeněk – 22/I.
Grafová, Berta – 22/I.
Grafová, Ernestina – 22/I.
Grafová, Kamila – 22/I.
Grafová, Marie – 22/I.
Grodecký, Emil – 8/I., 3/II.
Haas, Otto – 106/I.
Hammerschlag, Rudolf, MUDr. – 35/I.

Hammerschlagová, Marie – viz Marie Salusová – 35/I., 330/IV.
 Hamerschlagová, Olga, roz. Sachslová – 35/I.
 Haas, Abraham – 89/IV.
 Haas, Ignác – 89/IV.
 Haas, Simon – 89/IV.
 Heim, Otto – 83/III.
 Heisler, Bedřich – 46/IV.
 Heisler, František – 46/IV.
 Heisler, Jindřich – 46/IV.
 Heisler, Josef – 46/IV.
 Heisler, Vilém – 133/I.
 Heisler, Oskar – 46/IV.
 Heisler, Robert – 46/IV.
 Heislerová, Hana – 46/IV.
 Heislerová, Marie, roz. Franková – 46/IV.
 Heller, Ludvík, ing. – 127/I.
 Herrmann, Adolf – 169/II., 38/III.
 Herrmann, Alfréd – 38/III.
 Herrmann, Arnošt – 38/III.
 Herrmann, Berthold – 25/I., 125/I.
 Herrmann, Emanuel – 38/III.
 Herrmann, Ferdinand – 38/III.
 Herrmann, Gustav – 25/I., 125/I.
 Herrmann, Gustav – 38/III.
 Herrmann, Josef – 91/I.
 Herrmann, Karel – 25/I., 125/I.
 Herrmann, Karel – 169/II.
 Herrmann, Karel – 38/III.
 Herrmann, Richard – 25/I., 125/I.
 Herrmann, Rudolf – 169/II.
 Herrmann, Samuel – 25/I., 125/I.
 Herrmann, Vilém – 125/I.
 Herrmannová, Albína – 169/II.
 Herrmannová, Anežka – 38/III.
 Herrmannová, Berta – 38/III.
 Herrmannová, Hermína – 38/III.
 Herrmannová, Kamila – 194/III.
 Herrmannová, Kateřina – 125/I.
 Herrmannová, Luisa – 38/III.
 Herrmannová, Rosa (Růžena) – 25/I., 125/I.
 Herrmannová, Terezie – 38/III.
 Hirsch, Filip – 139/I.
 Hirsch, Julius – 139/I.
 Hirsch, Moric – 139/I.
 Hirsch, Richard – 139/I.
 Hirsch, Samuel – 139/I.
 Hirsch, Sigmund – 139/I.
 Hirschová, Barbora – 139/I.
 Hirschová, Hermína – 139/I.
 Hoenig, Bedřich – 259/IV.
 Hoch, Dina – 106/I.
 Hoch, Šimon – 106/I.
 Hochová, Anna – 106/I.
 Hornstein, Adolf Aron – 110/II.
 Hornstein, Otto – 150/II.
 Hornsteinová, Bohumila, roz. Barbierová – 110/II., 150/II.
 Hutt (Huth), Bernard, MUDr. – 5/I., 91/I.
 Huttová (Huthová), Karolína – 5/I.
 Hyppen, Abraham – 88/I.
 Hyppen, Anna – 88/I.
 Hyppen, Ester – 88/I.
 Hyppen, Regna – 88/I.
 Jilovská, Ottilie – 122/I.
 Jonášová, Anna – 259/IV.
 Kačírek, Karel, arch. – 82/IV.
 Katz, Otomar – 47/IV.
 Klafter, Isidor, MUDr. – 330-IV.
 Klafterová, Paulina, MUDr., roz. Salusová, – 30/IV.
 Klein, Julius (Jaakov ben Moše) – 106/I.
 Klein, Karel – 106/I.
 Kleinová, Arnoštka – 106/I.
 Kleinová, Eliška – 106/I.
 Kleinová, Zdenka – 106/I.
 Kohn, Arnošt – 53-54/I.
 Kohn, Ludvík – 52/III.
 Kohnová, Anna – 52/III.
 Kohnová, Hermína – 52/III.
 Kohnová, Regina – 52/III.

Kraus, Artur – 5/I.
 Kraus, František – 356/IV.
 Kraus, Josef – 5/I., 116/I.
 Krausová, Fanni – 5/I., 116/I.
 Krausová, Gertruda – 5/I.
 Krausová, Markéta – 5/I., 116/I.
 Krausová, Rosa – 5/I., 116/I.
 Lavecký, Arnošt – 89/I.
 Lavecký, Hugo – 89/I.
 Lavecký, Ludvík – 89/I.
 Lavecká, Kamila – 89/I.
 Lavecká, Karolína – 89/I.
 Lederer, Arnošt – 66/III.
 Lederer, Jáchym – 111-112/I.
 Lederer, Jindřich – 66/III.
 Lederer, Maxmilián – 66/III.
 Lederer, Viktor – 66/III.
 Ledererová, Eliška – 47/IV.
 Ledererová, Elsa – 66/III.
 Ledererová, Josefa – 66/III.
 Ledererová, Marie – 66/III.
 Ledererová, Olga – 66/III.
 Ledererová, Štěpánka – 66/III.
 Lengsfeld, František – 53-54/I.
 Lengsfeld, Jindřich – 53-54/I.
 Lengsfeld, Josef – 53-54/I.
 Lengsfeld, Vítězslav – 53-54/I.
 Lengsfeldová, Pavlína – 53-54/I.
 Lewinski, Anna – 265/IV.
 Liebermann, Jindřich – 374/IV.
 Löwingr, Jindřich – 46/IV.
 Löwy, Bernard – 79/I., 11/III.
 Löwy (Lorant), Rudolf – 79/I.
 Löwyová, Matylda – 79/I.
 Löwyová, roz. Bohatá, Paulina – 79/I.
 Lustig, Eduard – 125/I.
 Lustig, Jaroslav – 87/IV.
 Mahler, Alois – 122/I., 29/IV.
 Mahlerová, Arnoštka – 122/I.
 Mandelík, Josef – 60/IV.
 Mandelík, Karel – 60/IV.
 Mandelík, Otto – 60/IV.
 Mandelíková, Berta, roz. Weissensteinová – 60/IV.
 Mandelíková, Marta – 60/IV.
 Meisl, Filip – 42/I., 8/IV.
 Meisl, Gustav – 72/IV.
 Meisl, Karl – 42/I.
 Meisl, Ladislav – 72/IV.
 Meisl, Max – 42/I.
 Meisl, Rudolf – 259/IV.
 Meislová, Alžběta Marie – 72/IV.
 Meislová, Babie (Barbora) – 42/I., 8/IV.
 Meislová, Hedvika – též Wohryzková – 42/I., 8/IV.
 Meislová, Růžena, roz. Bergmannová – 72/IV.
 Mischhönig, Vilém – 114/IV.
 Müllerová, Františka – 108/II.
 Müllerová, Kateřina – 108/II.
 Müllerová, Rosalie – 108/II.
 Munk, Hugo – 194/III.
 Munk, Josef – 60/IV, 86/IV.
 Munk, Rudolf – 106/I.
 Munk, Rudolf – 60/V.
 Munková, Eliška – 194/III.
 Munková, Františka – 60/IV., 86/IV.
 Munková, Gisela – 66/III.
 Munková, Wilhelmina (Mina), roz. Hochová – 106/I.
 Münzer, Jan – 35/I.
 Münzer, Theodor, JUDr. – 35/I.
 Münzerová, Emilie, roz. Sachslová – 35/I.
 Münzerová, Markéta – 35/I.
 Netti, Rafael – 89/IV.
 Nováková, Emilie, roz. Salusová – 330/IV.
 Pachner, Artur, MUDr. – 134/I.
 Pachnerová, Gabriela, roz. Schillerová – 134/I.
 Pachnerová, Milada (Míla) – 134/I.
 Paschkes, Bernard – 300/IV.
 Paschkes, Stefan Josef – 300/IV.

Paschkesová, Isabela – 300/IV.
 Pfeffer, Bohumil – 29/IV.
 Pfefferová, Otilie – 29/IV.
 Pick/Pík, Ignác – 2/I.
 Pick/Pík, Josef – 11-12-13/I.
 Pick, Mořic – 97/I.
 Picková/Píková, Anna - 11-12-13/I.
 Picková/Píková, Božena - 11-12-13/I.
 Picková/Píková, Emilie, roz. Freundová – 2/I., 11-12-13/I., 66/III.
 Pochobradská, Alexandra – 127/I., 330/IV.
 Pochobradská, Ida, roz. Salusová – 127/I., 330/IV.
 Pokorný, Teodor – 194/III.
 Polák, Otto – 12/IV.
 Pollaczek, Richard – 127/I.
 Prager, Jan – 310/IV.
 Rebenfeld, Eduard – 89/I., 137/I., 15/II., 29/IV.
 Rebenfeld (Rodan), Oskar – 15/II., 29/IV.
 Rebenfeldová, Alice – 15/II., 29/IV.
 Rebenfeldová, Hedvika, roz. Strasserová – 15/II., 29/IV.
 Reich, Josef – 94/I., 116/I., 129/I., 130/I.
 Reichová Berta – viz Berta Weissbarthová roz. Reichová
 Reichová, roz. Tewelesová, Emma – 94/I., 129/I., 130/I.
 Reichová, Hermína – 94/I., 129/I., 130/I.
 Reichová, Marie – 21/I., 94/I., 116/I., 129/I., 130/I.
 Reichová, Růžena – 94/I., 129/I., 130/I.
 Reichová, Terezie – 116/I.
 Reitmann, Josef – 371/IV.
 Reitmannová, Petronila – 371/IV.
 Reitmannová, Hestoška – 371/IV.
 Reis, Lopold – 124/I.
 Röhr, Ludvík – 46/IV.
 Röhr, Richard – 46/IV.
 Röhrová, Anna, roz. Schlosserová – 46/IV.
 Rubinstein, Oskar – 63/III.
 Sachsl, Jakub, JUDr. – 35/I., 45/I.
 Sachsl, Josef – 35/I.
 Sachslová, Emilie – viz Münzerová, Emilie – 35/I.
 Sachslová, Olga - viz Olga Hammerschlagová – 35/I.
 Sachslová, Paulina – 35/I., 45/I.
 Salus, Emil – 330/IV.
 Salus, Emil – 35/I., 330/IV., 127/I.
 Salus, Jan – 35/I., 330/IV., 127/I.
 Salus, Karel – 330/IV.
 Salus, Pavel Wilhelm – 86/III.
 Salus, Viktor – 35/I., 127/I., 257/IV., 330/IV.
 Salusová, Anna – viz Breitenfeldová, Anna – 127/I., 330/IV.
 Salusová, Hana – 35/I., 330/IV.
 Salusová, Klára, roz. Offerová – 330/IV.
 Salusová, Marie, roz. Hammerschlagová – 35/I., 330/IV.
 Salusová, Olga, roz. Stutzová – 86/III.
 Salusová, Růžena – 86/III.
 Saxl, Leopold – 74/II.
 Seidlic, Emil – 21/I.
 Seidlic, Moric – 211/III.
 Seidlicová, Františka – 21/I.
 Seidlicová, Marta – 21/I.
 Seidlicová, Rozálie – 211/III.
 Seidlicová, Růžena – 211/III.
 Schiller, Ludvík – 134/I.
 Schillerová, Anna, roz. Hallerová – 134/I.
 Schindler, Berthold – 265/IV.
 Schinndlerová, Edith – 265/IV.
 Schndlerová, Elsa – 265/IV.
 Schmidl, Richard, JUDr. – 87/IV.
 Schmidlová, Klementýna – 87/IV.
 Schnabel, Josef – 245/IV.
 Schnabl, Alois – 123/I.
 Schnabl, Bohumil – 123/I.
 Schnablová, Barbora – 123/I.
 Schnablová, Marie – 123/I.

Schnablová, Zdeňka – 123/I.
 Schönfeld, Karel – 87/IV.
 Schreiber, Heřman – 3/II.
 Schulz, Alfréd – 93/I.
 Schulz, Engelbert – 133/I.
 Schulz, Jakub – 93/I.
 Schulz, Jakob¹³⁰ - 245/IV.
 Schulzová, Anna – 245/IV.
 Schulzová, Barbora – 245/IV.
 Schulzová, Marie – 93/I.
 Schwarz, Adolf, 103/IV.
 Schwarz, Hugo – 103/IV.
 Schwarz, Moric – 103/IV.
 Schwarzová, Ernestina – 103/IV.
 Schwarzová, Hedvika – 103/IV.
 Schwarzová, Julie – 103/IV.
 Schwarzová, Vilhelmína – 103/IV.
 Skála, Jakub, JUDr. – 134/I.
 Skála, Martin – 134/I.
 Skálová, Lucie – 134/I.
 Sommer, David – 45/I.
 Sommer, Josef – 45/I.
 Sommer, Leopold – 45/I.
 Sommerová, Amálie – 45/I.
 Sommerová, Eliška – 45/I.
 Sommerová, Flora – 45/I.
 Spiegelová, Růžena, roz. Salusová – 330/IV.
 Stein, Maxmilián – 106/I.
 Steinerová, Karla – 85/III.
 Steinová, Regina – 106/I.
 Stránský, Max – 46/IV., 82/IV.
 Stránská, Františka – 82/IV.
 Straschnov, Františka – 115/I.
 Straschnov, Quido, ing. – 127/I.
 Strass, Alois – 82/IV.
 Strass, Edvard, JUDr. – 82/IV.
 Strass, Emil – 82/IV.
 Strass, Hugo – 82/IV.
 Strass, Jiří – 82/IV.
 Strass, Karel Samuel – 82/IV.
 Strass, Karel – 82/IV.
 Strass, Karel, JUDr. – 82/IV.
 Strass, Leo – 82/IV.
 Strass, Pavel – 82/IV.
 Strassová, Anna – 82/IV.
 Strassová, Emilie – 82/IV.
 Strassová, Eugenie – 82/IV.
 Strassová, Hermína – 82/IV.
 Strassová, Karolina – 82/IV.
 Strassová, Marie – 82/IV.
 Strassová, Marie, roz. Kačírková – 82/IV.
 Strassová, Marta, roz. Stránská – 82/IV.
 Strassová, Milada, provd. Carré – 82/IV.
 Strassová, Olga – 82/IV.
 Strassová, Stefanie – 82/IV.
 Strassová, Vlasta – 82/IV.
 Strassová, Zdeňka – 82/IV.
 Strauss, František – 101/I.
 Strauss, Ignác – 101/I., 87/IV.
 Straussová, Anna 101/I.
 Straussová, Barbora – 101/I., 87/IV.
 Straussová, Berta, provd. Frankensteinová – 101/I., 87/IV.
 Straussová, Hermína – 101/I.
 Šťastný, Emil – 61/I.
 Traub, Adam – 64/I., 129/I., 130/I., 152/II.
 Traub, Adolf – 109/II.
 Traub, Artur – 152/II.
 Traub, Bedřich – 109/II.
 Traub, Eliáš – 115/I., 118/I.
 Traub, Emil – 64/I., 109/II.
 Traub, Emil – 115/I., 118/I.
 Traub, Ernest – 64/I., 109/II.
 Traub, Gustav – 129/I., 130/I.
 Traub, Hugo – 64/I., 109/II.
 Traub, Hugo – 115/I., 118/I.

¹³⁰ Je zde jistá pravděpodobnost, že nájemce mýta Jakob Schulz, bydlící r. 1857 v domě čp. 245/IV. a obchodník Jakub Schulz, který bydlel r. 1869 v čp. 93/I. je tatáž osoba (shoduje se jméno a rok narození) a tudíž by Marie byla jeho druhou manželkou.

Traub, Jiří – 109/II.
 Traub, Julius – 64/I., 109/II.
 Traub, (Alois) Lazar – 64/I., 69/I., 129/I.,
 130/I., 109/II.
 Traub, Marek – 118/I.
 Traub, Moric – 129/I., 130/I.
 Traub, Otto – 152/II.
 Traub, Richard – 69/I., 109/II.
 Traub, Samuel – 129/I., 130/I., 152/II.
 Traubová, Amálie – 64/I., 109/II.
 Traubová, Jindřiška – 152/II.
 Traubová, Kamila – 115/I., 118/I.
 Traubová (později patrně Wengrafová),
 Matilda – 115/I., 118/I.
 Traubová, Katarína (Kateřina) – 129/I.,
 130/I., 109/II.
 Traubová, Olga – 115/I.
 Traubová, Olga – 152/II.
 Traubová, Vilemína – 129/I., 130/I.
 Traubová, Vilemína – 109/II.
 Traubová, Vilemína (Vilma) – 152/II.
 Troller, Jindřich – 15/I.
 Trollerová, Helena – 115/I., 118/I.
 Virtová, Marta – 211/III.
 Weil, Adolf – 339/IV.
 Weil, Arnošt – 339/IV.
 Weil, Oskar – 339/IV.
 Weilová, Anna – 339/IV.
 Weilová, Gabriela – 339/IV.
 Weilová, Růžena – 339/IV.
 Weilová, Růžena – 122/I.
 Weiss, Emil – 28/I., 133/I., 6/II.
 Weiss, Josef – 53-54/I., 235/II.
 Weissová, Alžběta (Eliška) – 28/I., 133/I.,
 6/II.
 Weissová, Růžena – 235/II.
 Weissbarth, Theodor – 82/I.
 Weissbarthová, roz. Reichová, Berta –
 82/I., 94/I., 129/I., 130/I.
 Weissenstein – Max – 60/IV.
 Wengraf, Artur – 115/I.
 Wengraf, Oskar – 115/I.
 Wengraf, Nathan – 115/I.
 Wengrafová, Elsa – 115/I.
 Wengrafová, Irma – 115/I.
 Wengrafová (dříve patrně Traubová),
 Matilda – 115/I.
 Winternitzová, Marie, roz. Salusová –
 330/IV.
 Winternitz, Alexander – 330/IV.
 Witz, Albert – 91/III.
 Witz, Berthold – 91/III.
 Witz, Eduard – 91/III.
 Witz, Ignác – 66/III.
 Witz, Oldřich – 91/III.
 Witz, Rudolf – 66/III.
 Witz, Rudolf – 91/III.
 Witz, Siegfried – 66/III.
 Witzová, Božena – 91/III.
 Witzová, Helena – 91/III.
 Witzová, Kateřina – 12/III.
 Witzová, Klára, roz. Vohryzková – 91/III.
 Witzová, Mína – 66/III.
 Witzová, Olga – 66/III.
 Witzová, Rosa – 91/III.
 Witzová, Terezie – 12/III.
 Witzová – Valerie – 91/III.
 Wohryzek, Alfréd – 12/III.
 Wohryzek, Emanuel – 42/I., 8/IV.
 Wohryzek, Emil – 82/III., 34/IV.
 Wohryzek, Hugo – 82/III., 34/IV.
 Wohryzek, Josef – 8/IV.
 Wohryzek, Karel – 8/IV.
 Wohryzek, Marek – 82/III., 34/IV.
 Wohryzek, Michael – 12/III.
 Wohryzek, Pavel – 8/IV.
 Wohryzek, Rudolf – 22/I.
 Wohryzková, Alice – 8/IV.
 Wohryzková, Barbora – 12/III.
 Wohryzková (Vohryzková), Eliška – 91/III.
 Wohryzková, Gabriela – 8/IV.

Wohryzková, Hedvika, roz. Meislová – 8/IV.

Wohryzková, Johana – 82/III., 194/III., 34/IV.

Wohryzková, Kamila – 82/III., 194/III., 34/IV.

Wohryzková, Klára – 12/III.

Wohryzková, Marta – 8/IV.

Wohryzková, Růžena – 82/III., 34/IV.

Wohryzková, Sofie (Žofie) – 82/III., 34/IV.

Wohryzková, Žofie – 12/III.

8. Seznam použité literatury a pramenů

7.1. Literatura

1. GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Praha – Brno, 1934
2. EBELOVÁ, Ivana (red.): *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793*. Díl 4. Chrudimský kraj, Plzeňský kraj, Žatecký kraj. Hradecký kraj. Praha 2004
3. LANGOVÁ, Alžběta; RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim : [s.n.], 2006. 68 s. ISBN 80-86585-16-6.
4. ŠULC, Ivo. *Chrudim, edice Zmizelé Čechy*. Paseka, 2006. ISBN 978-80-7432-065-1
5. RŮŽIČKOVÁ, Renáta; LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*. [s.l.] : [s.n.], 2006. 143 s.
6. KOBETIČ, Pavel. *Osobnosti Chrudimska*. Chrudim : Okresní muzeum Chrudim, 2002. 285 s. ISBN 80-902531-8-0.
7. *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku*. [s.l.] : Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje v Pardubicích, 1987. 103 s.
8. HORÁČEK, Petr. *Tisková reklama v Chrudimi v meziválečném období. Diplomová práce na FF University Pardubice*. Pardubice 2009.
9. MÁLKOVÁ, Iva. *Předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu v mikroregionu Hlinecko. Bakalářská práce na Katedře cestovního ruchu Vysoké školy polytechnické Jihlava*. Jihlava 2011.

8.2. Internetové zdroje:

1. *Www.chrudim.eu : Chrudim - oficiální stránky města* [online]. 2011 [cit. 2011-03-07]. Dostupné z WWW: <www.chrudim.eu>.
2. ŠIMEK, Robert. *Www.Profit.cz* [online]. 8.9.2008 [cit. 2011-03-07]. Bota jménem B.L.P. Dostupné z WWW: www.Profit.cz
3. *Yad Vashem - World Center for Holocaust Research, Education, Documentation and Commemoration* [online]. 2011 [cit. 2011-08-07]. Dostupné z WWW: <yadvashem.org/>.
4. *Zmizeli-souseded.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. Havlíčkobrodští Zmizelí sousedé. Dostupné z WWW: <<http://www.zmizeli-souseded.cz/pracestudentu/weby/zsstoky/>>.

5. *Město Slatiňany* [online]. březen 2008 [cit. 2011-09-26]. Ozvěny Slatiňan. Dostupné z WWW: <www.slatinany.cz>.
6. KOBETIČ, Pavel. Výročí měsíce - Edvard Strass. *Chrudimský zpravodaj : měsíčník chrudimské radnice* [online]. Leden 2008, XI., 1/2008, [cit. 2011-09-26]. Dostupný z WWW: <www.chrudim-city.cz>.,
7. BAŠTECKÁ, Lydia . Textilní živnosti a obchody. *Náchodský zpravodaj : informační měsíčník pro občany města Náchoda* [online]. Březen 2008, 3/2008, [cit. 2011-08-30]. Dostupný z WWW: <www.mestonachod.cz>..
8. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2009 [cit. 2011-08-29]. Letní vila Leo Strasse. Dostupné z WWW: <www.slavnevily.cz>.
9. *Židovské muzeum v Praze* [online]. duben 2008 [cit. 2011-08-29]. Zpravodaj 2008/4. Dostupné z WWW: <www.jewishmuseum.cz>.
10. *www.Holocaust.cz*.

8.3. Noviny a jiná tištěná periodika a novinové články:

1. *Český východ*, ročníky 1880, 1890
2. *Chrudimský kraj*, ročníky 1920, 1921, 1922, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1931.
3. *Zpravodaj Chrudimska*, ročníky 1929, 1933, 1938
4. *Hlasy východočeské*, ročníky 1920, 1923, 1925, 1926, 1927
5. PŮLPÁN, David. *Modlitebna zůstane nájemníkům*. In: *MF Dnes*, 8. prosince 1998.
6. NETOLICKÁ, Romana. *Hroby významných osobností v péči města*. In: *Deník Chrudimsko*, 17. února 2007, str. 10
7. DITTRICH, Vítězslav. *Heřmanův Městec opustil poslední Žid*. In: *MF Dnes*, vydání pro Pardubický region, 7. března 2007, str. C2